

Riikliku programmi “Põllumajanduslikud
rakendusuringud ja arendustegevus
aastatel 2009–2014” lisa 4

Eesti Maaülikool

**Põllumajanduspoliitika raames avanevate võimaluste uurimine
majandusliku ühistegevuse arendamiseks Eestis**

Uuringu lõpparuanne

Projekti juht: Rando Värnik
Projekti täitjad: Jüri Krusealle, Jaan Leetsar, Raimond Tamm

Tartu 2009

SISUKORD

1. Projekti eesmärk ja tegevused.....	2
1.1. Projekti eesmärgid	2
1.2. Projekti tegevused.....	3
2. Uurimistöö tulemused.....	4
2.1. Riigi roll ja võimalused majandusliku ühistegevuse arendamisel	4
2.2. Majandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmetega seonduvad varasemad ettepanekud.....	17
2.3. Majandusliku ühistegevusega seonduvad arengud teistes riikides	25
2.4. Ühistegevusvaldkonna arvamusiidrite ja spetsialistidega läbi viidud kirjalike intervjuude vastuste analüüs	29
2.5. Eesti ühistujuhtide seisukohad majandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmete osas – küsitlustulemuste analüüs.....	33
3. Järeldused ning ettepanekud	42
3.1. Tulupoliitika.....	42
3.2. Agraarstruktuuripoliitika ja ühistegevuse tugistruktuuri väljakujundamine.....	48
4. Tähtsus põllumajanduses ja majanduslik efekt, tulemuste rakendatavus	56
5. Maaelu arengukava 2007-2013 meetmete mõju majandusliku ühistegevuse arengule ..	59
Kasutatud kirjandus	63
LISA 1. Kirjaliku intervjuu küsimustik Eesti ühistegelastele ja arvamusiidritele.....	66
LISA 2. Written interview directed to co-operative leaders in Europe	69

1. PROJEKTI EESMÄRK JA TEGEVUSED

1.1. Projekti eesmärgid

Uurimistöö peamiseks eesmärgiks oli välja selgitada põllumajanduspoliitika võimalused majandusliku ühistegevuse arendamiseks Eestis ning sellest lähtuvalt teha ettepanekuid kohalike olude seisukohalt otstarbekate poliitiliste meetmete rakendamiseks.

Käesoleva uurimistöö raames uuriti majandusliku ühistegevusega seonduvat probleemistikku. Majandusliku ühistegevuse arenguvõimaluste uurimisel keskenduti põllumajandusliku ühistegevusega seonduvate probleemide käsitlemisele. Põllumajanduslike ühistute hulka kuuluvad uurimistöö käsitluse kohaselt kõik ühistud, mis tegelevad põllumajandussaaduste tootmise, varumise, töötlemise, turustamise ja tootjate teenindamisega ning mille eesmärgiks on teenida tootjatele suuremat majanduslikku tulu või osutada omahinna tasemel teenuseid tootmiseks vajalike sisendite (masinad, kütused, energia, side, transport, väetised, jõusöödad jms) muretsemiseks. Majandusliku ühistegevuse piiritlemiseks on kasutatud käsitlust, mille kohaselt nähakse ühistegevust kolme valdkonnana:

- poliitiline ühistegevus, mille alla kuuluvad parteid, poliitilised survegrupid, piketid, demonstratsioonid, allkirjade kogumised jne;
- majanduslik ühistegevus;
- sotsiaalne ühistegevus, mis kattub enam-vähem „mittetulundussektori” mõistega.

Majandusliku ühistegevuse puhul on võimalik eristada kolme põhisuunitlust: ühistegevus kui äriühing, ühistegevus kui eriline koostegutsemise viis ja ühistegevus kui rahvusvahelistele põhimõtetele tuginev tegevus. Kõigi nende suunitluste korral eksisteerib ühine seisukoht, et ühistul tuleb eeskätt teenida oma liikmeskonda ning et ühistegevus kujutab endast alternatiivset tegutsemisviisi äritegevuse valdkonnas. Ärikeskne lähenemine ühistegevusele rõhutab ühistute majanduslikku efektiivsust ja paremat majanduslikku tulemit.

Peaesmärgi saavutamiseks püstitati järgnevad alameesmärgid:

- 1) Analüüsida majandusliku ühistegevuse osas toimunud arenguid varasematel perioodidel, et välja selgitada riigi roll ja võimalused majandusliku ühistegevuse arendamiseks. Metoodika: sünteesimine, kirjeldamine, grupeerimine.
- 2) Analüüsida erinevate sise- ja välisriiklike aramusliidrite ja ühistegevuse teadlaste ning spetsialistide poolt ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmete osas tehtud ettepanekuid. Eesmärgiks oli varem tehtud ettepanekutele tuginedes välja selgitada võimalikud ühistegevuse arendamisele suunatud poliitilised meetmed. Metoodika: sünteesimine, kirjeldamine, grupeerimine, loogiline analüüs, intervjuerimine.
- 3) Analüüsida referentsriikides majandusliku ühistegevuse arendamiseks rakendatud poliitilisi meetmeid. Eesmärgiks oli teiste riikide praktilisele kogemusele tuginedes

välja selgitada võimalikud ühistegevuse arendamisele suunatud poliitilised meetmed. Metoodika: sünteesimine, kirjeldamine, grupeerimine, loogiline analüüs.

- 4) Analüüsida MAK 2007-2013 meetmete raames majandusliku ühistegevuse arendamiseks avanevaid võimalusi. Metoodika: loogiline analüüs.
- 5) Kohalikke tingimusi arvestades välja pakkuda ühistegevuse arendamiseks soovitatavad põllumajanduspoliitilised meetmed. Metoodika: sünteesimine, loogiline analüüs.

Projekti kaugemaks eesmärgiks on läbi majandusliku ühistegevuse edendamise kaasa aidata Eesti põllumajandustootmise ja põllumajandussaaduste töötlemise konkurentsivõime tõusule ning tagada põllumajandussektori jätkusuutlikkus. Samuti on läbi majandusliku ühistegevuse arendamise seatud sihiks maaelu edendamine ning sotsiaalsete probleemide leevendamine.

1.2. Projekti tegevused

Uurimistöö eesmärkide saavutamiseks olid töörühma tegevused alljärgnevad:

- Uuriti majandusliku ühistegevuse arenguid varasematel perioodidel lähtudes muutustest ühiskondlikus mõtlemises, väljakujunenud ühistulistest subjektidest, teadlikult moodustatud ühistulistest ühendustest, tehnokraatliku ühiskonna arengutest ning riigi rollist, senisest tegevustest ja võimalustest majandusliku ühistegevuse arendamisel. Uurimistöö baseerub temaatilistel kirjandusallikatel.
- Loodi otsekontaktid ja viidi läbi kirjalikud intervjuud referentsriikide ühistegelastega (katusorganisatsioonide esindajad ning arvamuslimidrid). Koostatud küsimustik sisaldas endas 23 uurimistööga seonduvat küsimust (vt Lisa 2). Analüüsiti läbiviidud kirjalike intervjuude vastuseid.
- Loodi otsekontaktid ja viidi läbi kirjalikud intervjuud Eesti põllumajandussektori katusorganisatsioonide juhtide ning ühistegevusvaldkonna arvamuslimidritega. Koostatud küsimustik sisaldas endas 19 uurimistööga seonduvat küsimust (Vt Lisa 1). Analüüsiti läbiviidud kirjalike intervjuude vastuseid.
- Lähtudes käesoleva uurimistöö eesmärkidest analüüsiti 2005. ja 2007. a projekti täitja poolt Eesti ühistujuhtide seas läbi viidud küsitluste tulemusi. 2005. a osales küsitluses 32 ja 2007. a 30 ühistujuhti erinevatest põllumajandusvaldkonnas tegutsevatest Eesti ühistutest.
- Uuriti erinevate sise- ja välisriiklike arvamuslimidrite ja ühistegevuse spetsialistide poolt ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmete osas tehtud ettepanekuid. Uurimistöö baseerus temaatilistel kirjandusallikatel ning elektroonilistel materjalidel.
- Uuriti referentsriikides (Soome, Iirimaa, Taani, Rootsi jm) toimunud majandusliku ühistegevuse arenguid ja rakendatud poliitilisi meetmeid. Uurimistöö baseerus temaatilistel kirjandusallikatel ning elektroonilistel materjalidel.
- Analüüsiti majandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud MAK 2007-2013 meetmeid lähtudes nende mõjust ühistegevuse arengule ja tootjate valmisolekust toetust kasutada.

2. UURIMISTÖÖ TULEMUSED

2.1. Riigi roll ja võimalused majandusliku ühistegevuse arendamisel

Muutused ühiskondlikus mõtlemises

Viimase kümne-viieteistkümne aasta jooksul on väga paljud tuntud ühiskonna-, majandus- ja loodusteadlased (sh geneetikud) avaldanud mitmetelt elualadelt põhjalikke uurimusi, mis viitavad selgelt, et ühiskonnas on toimumas väga sügavad ja põhjalikud muudatused. Eestis toimunud reformide ja majanduslanguse kaudu oleme neid muutusi ka praktiliselt kogenud.

Kommunistliku ühiskonnasüsteemi kokkuvarisemine muutis sadade miljonite inimeste senist elu-olu väga põhjalikult. Senine, suhteliselt stabiilne kommunistlik ühiskonnaelu korraldus, näitas oma võimetust konkureerida kapitalistlikel tootmissuhetel põhineva ebakindla ja pidevas muutumises oleva elukorraldusega. Kohanemine uute oludega oli paljude jaoks raske ning põhjustas ka olulisi kaotusi nii materiaalsel kui ka vaimsel tasandil.

Teisalt on tõsisel kriisil ka kapitalistlik ühiskonnakorraldus. Näiteks, majandusteadlased on praktiliselt ühel meelel, et 2008. a alanud kapitalistlik majanduskriis on üks sügavamaid ja kaotusrikkamaid kriise peale II Maailmasõda. Mitmed majandusteadlased (Hobsbawm, 2002; Soros, 1999; Radermacher, 2005; Wheatley, 2002, Korten, 2000, Huntington, 1999, Fukuyama, 2001, 2006; jt) ennustasid juba varem, et kunstlikult loodud ja rahakapitalil põhinev mittelooduslik kapitalistlik ühiskond on jõudmas oma loogilise lõpuni. Tundub, et Maailm on jõudnud umbes samalaadsesse olukorda, kus ta oli 18. sajandil pärast Suurt Prantsuse Revolutsiooni – kõik saavad aru, et endist viisi enam jätkata ei saa, kuid midagi asemele ka ei osata pakkuda. Mõnevõrra üllatuslikult sekkus probleemi ka Rooma paavst Benedictus XVI, kes oma 2005. a jõulupöördumises Maailmale juhtis tähelepanu vajadusele töötada välja uus maailmakord.

Käesoleva aruande teemaks ei ole mingite uute ühiskonnamudelite väljatöötamine. Samas on riikliku sekkumise ulatuse ja võimaluste uurimine ühistegevuse arengusse otseselt seotud ka valitseva ühiskonnakorraldusega. Sellest tulenevalt peame riivamisi puudutama ka mõningaid riigiehituslikke ja ühistegevuse looduslik-geneetilisi aluseid, mis meie otsustusi võivad mõjutada. Tundmata piisavalt demokraatliku ühiskonna ülesehituse teoreetilisi aluseid, võime kergesti teha riiklike otsuste vastuvõtmisel või hoiakute kujundamisel vigu, eriti siis, kui need otsused on mõjustatud omakasupüüdlike ringkondade kitsastest grupihuvidest.

Alljärgnevalt püüame vastata küsimusele, **millises ulatuses ja milliste võtetega võib riik sekkuda (või on õigustatud sekkuma) majanduslikku ühistegevusse ja niiviisi mõjutada nii ühistegevuse kui ka riigi majanduslikku arengut?**

Demokraatliku ühiskonna (ühistegevuse) looduslik-geneetilised tekkealused

Loodus- ja ühiskonnateadlased on jõudnud üksmeelsele seisukohale, et vastandina rahasuhetele baseeruvale kapitalistlikule ühiskonnakorraldusele ei ole ühistegevus inimeste poolt välja mõeldud teadlik tegevus. Geenivalikuteooria kohaselt toimetavad geenid üheskoos. Üks või teine kindla funktsiooniga geen rakendub kindlal ja täpselt määratud õigel ajal ning mahus. Ainult niiviisi, kus igal geenil on organismis kindel funktsioon, sünnib **geenide ühistöö** tulemusena elu. Juhul, kui isegi ainult üks geen ei täida oma funktsiooni või teeb seda valel ajal ja ebaõiges mahus, sünnib geneetilise puudega organism, mis reeglina ei ole elujõuline või ei suuda konkureerida teiste täiuslikemate organismidega. Elusorganismide igikestvus on seega tagatud ainult selliste geenide tegevuse tulemusena, mis rakenduvad õigel ajal ja õiges mahus.

Looduslik-geneetilisel alusel toimib kooselu ka näiteks mesilastarus, linnuparves, aga ka perekonnas ja inimühiskonnas. Looduses esineb üsna rohkesti sundsümbioosseid ühendusi, milles üksikindiviidid saavad ellu jääda ainult ühistööd tehes. Nii näiteks on mesilastarus elu võimalik ainult kõikide mesilaste koostöö tulemusena. Teadlased on kindlaks teinud, et mesilastarus on erinevad tegevused erinevate mesilasrühmade vahel ära jaotatud ja et tarus valitseb väga range kord. Korda eiravad isendid kutsutakse korraks või koguni hukatakse. See kõik on ainult selleks, et võimalikult palju isendeid saaks ellu jääda ja paljuneda.

Ka ürgsetes inimeellaste kooslustes toimiti umbes samal kombel. See on kindel tõend sellest, et ka üksikinimesed ja inimkogukonnad saavad ellu jääda ainult koostööd tehes. Ühistegevus on seega samuti loodusest lähtuv sund indiviididele teha isiklikes huvides koostööd ellujäämise ja elu igikestvuse nimel. Inimene on olemuselt kariloom. Oma esmaste vajaduste saavutamiseks loodi perekond, mille peamiseks eesmärgiks on järglaste saamine ja nende kaudu geeni edasikandmine ehk elu igipõlistamine – isekopeeruva süsteemi loomine (vt Dawkins, 2000; Leetsar, 2006).

Kujunenud ühistulised subjektid

Ühistuteooria aluseks on eeldus, et rühma (perekonda, karja) kogunetakse selleks, et üksikisend (liik) saaks ellu jääda ja sigides geeni edasi kanda. Üksikisend ei saa juba loodusseadustest tulenevalt tegutseda iseseisvalt – ta lihtsalt hukub ja liik hävib. Ühistuliste subjektide (koosluste) eristamisel-liigitamisel tehakse vahet looduslikel alustel **kujunenud** ja inimeste poolt **teadlikult moodustatud** (kujundatud) ühistuliste subjektide vahel. Alljärgnevalt käsitleme peamiselt inimese, kui ainukese abstraktselt mõtleva ja tulevikku ette nägeva loodusliku liigi ühiselulisust ja jätame teised liigid kõrvale.

Kujunenud ühistulised subjektid on väiksemast alates järgmised:

- **Perekond** – kahe sugupoole poolt loodud esimese astme ühistuline ühendus järglaste saamiseks, elatisvahendite hankimiseks ning laste üleskasvatamiseks.
- **Hõim** – sugulussidemetes perekonnad, mis reeglina ei ela koos, kuid millel on suhteliselt palju ühiseid genee, sarnane ellusuhtumine, kultuur, tavad ja ka keel.
- **Kogukond** – erinevate hõimude kooselu vorm, mida iseloomustab ühine tegevus elatisvahendite hankimisel, kogukonna liikmete kaitsel ning millel on ühine kultuur, tavad ja suhtluskeel.
- **Rahvus** – erinevate kogukondade ühiselu vorm, mida iseloomustab reeglina ühine keel, sageli ka tavad ja kultuur.

Kujunenud ühistulisi ühendusi-subjekte ei ole võimalik inimestel moodustada, need kujunevad bioloogilise elutegevuse käigus, sõltumata meie tahtest. Kujunenud ühistuliste ühenduste liikmete omavahelised sidemed on suhteliselt tugevad, kuigi, mida suurem on ühendus, seda nõrgemaks muutuvad ka omavahelised sidemed. Kujunenud ühistuliste ühenduste asukoha-territooriumi piirid on ebamäärased.

Läbi pika arengutee on kujunenud ühistulised subjektid asutanud terve rea nn moodustatud ühistulisi ühendusi, mis baseeruvad küll looduslik-geneetilistel alustel, kuid mis on inimeste poolt moodustatud-asutatud. Moodustatud ühistulised ühendused saavad volitused tegutsemiseks neid moodustanud isikute (ka alamal tasemel asutatud ühistuliste ühenduste) poolt. Seega hierarhiline struktuur on suunatud „alt üles” ehk väiksemalt ühenduselt suurema suunas. Me võime eristada järgmisi **moodustatud ühistulisi ühendusi**:

- **Küla** – kindlapiiriline paljude perekondade poolt moodustatud ja korraldatud kooselu vorm. Külaelu juhitakse külaelanike poolt, kes valivad endi hulgast ka juhi – külavanema. Külaühistus on perekondade poolt moodustatud organisatsioonid nendele elutähtsate teenuste saamiseks (omaaegsed aleühistus, jahiiühistus, kalapüügiühistus jms).
- **Vald** – kindlapiiriline külade poolt moodustatud kohaliku omavalitsuse üksus. Vald luuakse külade ühistöö tulemusena, juhtimiseks valitakse volikogu ja palgatakse valla inimestele teenuseid osutavad inimesed (vallavalitsus). Linn on eristaatuses vald, mida eristab ülikõrge inimeste kontsentratsioon ja kus puuduvad külad. Vallad võivad moodustada omal äranägemisel mistahes ühistulisi ühendusi vallaelanike teenindamiseks (veevarustus, kanalisatsioon, teed, koolid, lasteaiad, transport, teed, side, arstiabi jne).
- **Maakond** – valdade poolt moodustatud kindlapiiriline piirkondlik valdade ühendus. Kahetasandilise omavalitsuse korral antakse maakonnale valdade poolt volitused valdade valitsemiseks, esindamiseks ja maakonna elanike teenindamiseks. Vajadusel võidakse asutada ka regionaalseid ühistuid majandusliku ja sotsiaalse ühistegevuse arendamiseks maakonnas, hariduselu, transpordi jms korraldamiseks.
- **Demokraatlik riik** – perekondade ja kogukondade volitustel ning nende poolt heaks kiidetud reeglite (põhiseadus) alusel moodustatud kõrgema taseme ühistuline ühendus, millel on kindel ja kaitstud riigipiir, teiste riikide poolt tunnustatud demokraatlik valitsemiskord ja õiguslikult korraldatud elukorraldus.

Kõik eespoolnimetatud **moodustatud ühistulised ühendused tuginevad loomulikele ühistuliste ühendustele** – eeskätt perekonnale ja kogukonnale. Moodustatud ühistuliste ühendustele on iseloomulik, et erinevalt loomulikest ühistulistest ühendustest, on nende territooriumid täpselt piiritletud ja neid piire aktsepteeritakse üldjuhul ka teiste moodustatud ühistuliste ühenduste poolt. **Nii loomulikud kui ka moodustatud ühistulised ühendused on olemuselt kõik ühistud.** Kõik nad peavad omal tasandil tegutsema eeskätt kodanike huvides. Seega ühistud on ka **küla, vald, maakond ja demokraatlik riik** (Schöber, 2003).

Kuna demokraatlik riik on ise moodustatud ühistuliste subjektide kõrgeim aste, siis on teoreetiliselt põhjendatud ka riigi mistahes sektoris ja ulatuses sekkumine nii riigi majanduse kui ka ühistegevuse arengusse. Ülimaks eesmärgiks on seejuures riigi kodanike (omanik-liikmete) heaolu maksimeerimine.

Teadlikult moodustatud ühistulised ühendused

Ka majandus- ja sotsiaalvaldkonnas eksisteerivad **teadlikult moodustatud ühistulised ühendused**. Majanduslikel eesmärkidel tegutsevad ühistud kuuluvad majandusliku ühistegevuse ja sotsiaalsetel eesmärkidel tegutsevad mittetulundusühingud (mis olemuselt on samuti ühistud) kuuluvad sotsiaalse ühistegevuse valdkonna alla.

Ajaloost on teada, et ühistud hakkasid Euroopas tekkima umbes samal ajal kapitalistlike (rahal baseeruvate) suhete tekkimisega.

Vahemärkus: Mitmete uurijate andmetel (Tapani Köppä, Christoph Kucklick jt) moodustati esimesed rahakapitalil baseeruvad ühingud 14.–15. sajandil Euroopas Itaalias, kus kaupmehed asutasid tänapäevaste aktsiaseltside taolisi rahal baseeruvaid korporatsioone. Näiteks Firenze kaupmees Francesco di Marco Datini asutas 1390. aasta paiku kontserni, mis koosnes 82 ettevõttest ja harukontorist, mis tegutsesid rahvusvaheliselt Hiinas, Alžeerias, Inglismaal, Lissabonis, Aleksandrias ja mujal. Sellega pandi sisuliselt alus globaliseerumisele ja ka sularahata arveldustele, kuigi sõna globaliseerumine võeti kasutusele 600 aastat hiljem. Datiniga seoses on teada veel üks huvipakkuv seik. Oma elu lõpul hakkas Datini sügavalt kahtlema rahamaailma otstarbekuses ja ka oma elutöö mõttekuses. Olles sisuliselt loonud modernse kapitalistliku kaupmeeste (ärieste) ühiskonna ja nautinud tohutut rikkust, piinab teda küsimus, kas tema elu pole olnud eksitus, kas ta on ohverdanud oma elu valede eesmärkide nimel: raha jumala asemel? Datini sureb 75 aasta vanusena 1410. aastal ja kogu oma vara pärandab ta headtegevale sihtasutusele. Olles viimaks mõistnud, et on liiga teinud lihtsatele inimestele, kingib ta kõikidele oma orjadele vabaduse (Kucklick, 2008, lk 31).

Umbes samal ajal asutati ka esimesed teadlikult moodustatud ühistud nii Euroopas kui Ameerikas, mis lähtusid looduslikest kooslustest ja toetusid võrdsete õigustega klient-omanikele e liikmetele. On teada, et riskide maandamiseks kaupade veol (röövlisõidud) leiutasid Itaalia kaupmehed 14. sajandil kindlustusseltsid, mis tegutsesid omaabi põhimõtetel. Ameerikas asutati juba 15.-16. sajandil farmeritele kuuluvaid krediidiühistuid, mis varustasid farmereid finantskapitaliga ja mis tegutsevad ka käesoleval ajal (Cobia, 1989).

Pärast Suurt Prantsuse Revolutsiooni asuti Euroopas otsima uusi ühiskonna arenguteid ja 18. sajandil ilmus haritlaskonna seast terve rida mõjukaid isiksusi, kes hakkasid arendama ja toetama ühistegevust ja propageerima ühistuid (N:F.S. Grundtvig, H. Gebhard, R. Owen, W. King, F.W. Raiffeisen, F.H. Schulze-Delitzsch jt). Esimeseks kaasaegseks teadlikult ja kindlatel ühistegelikel põhimõtetel rajatud ühistuks loetakse Inglismaal, Lancashire maakonnas Rochdale linnas 24.10.1844.a asutatud ühiskauplust, millel oli 28 asutajaliiget. Kuigi ühistu asutati 1844. a, avalikustati **ühistu tegevuse põhimõtted** alles 1860. aastal. Rochdale ühistust arenes väga kiiresti tervet Inglismaad ja ka Euroopat ning Ameerikat hõivav rahvusvaheline ühistuliikumine, mis päädis Rahvusvahelise Ühistegevuse Alliansi (ICA) asutamisega 1895. aastal (Ühistegevus Eestis 1902 - 1927, 1927).

ICA põhifunktsiooniks on läbi aastakümnete olnud rahvusvaheliste ühistegevuse põhimõtete arendamine ja nende vastuvõtmine perioodiliselt toimuvatel ICA assambleedel. 21. sajandiks tunnustatud ja seatud rahvusvahelised ühistegevuse põhimõtted võeti vastu 1995. a

Inglismaal Manchesteris. Eesti keeles on avaldatud vastav kommenteeritud väljaanne (Leetsar, 1999).

Teadlikult moodustatud majandusliku ja sotsiaalse ühistegevuse subjektideks on ühistud, keskühistud, seltsid, seltsingud, liidud, assotsiatsioonid, alliansid.

Kõikidel ühistulistel ühendustel on kolm ühistunnust:

- liikme-omaniku ja kliendi samasus (ühistu liige-omanik on samal ajal ka kliendi rollis);
- liikme kontroll (igal liikmel on üks hääl, õigus valida ja olla valitud juhtorganitesse ja revisjoni);
- liikme tulud (tulud kuuluvad liikmetele ja need jaotatakse proportsionaalselt iga konkreetse liikme osalusele-panusele).

Vahemärkus: Ka poliitilised parteid on sisuliselt moodustatud ühistulised ühendused. Nende eesmärk on saada võimule ja juhtida enamuse huvides riigi majanduslikku ja sotsiaalset arengut. Poliitilise ühistegevuse valdkonda kuuluvat tegevust käesolevas aruandes ei analüüsita.

Raha võim ja tehnokraatlik ühiskond

Inimest eristab ülejäänud looduslikest liikidest mitu olulist omadust.

- Inimesel on erinevalt loomadest abstraktne mõtlemine, ta on võimeline õppima oma minevikus tehtud vigadest, loomad seevastu mõtlevad instinktide toimet ainult hetkevajadustest lähtuvalt.
- Inimene tarbib kaugelt rohkem kui tal eluks ja paljunemiseks tegelikult vaja on. Inimene loob teadlikult varusid, loomad üldjuhul seda ei tee. Inimese poolne üleliigne tarbimine on tõenäoliselt põhjustatud tema abstraktses mõtlemisvõimest ja seepärast saab inimene oma tarbimisharjumusi ja -vajadusi mõjutada ka mõtlemise kaudu.
- Inimene mõtleb tulevikule ja adub ka surma paratamatust ning tegutseb reeglina perspektiivitundega. Eelnevast tuleneb ka meie lootus, et inimkonna poolt tekitatud inimkesksuse ohustavaid tendentse ja tegevusi on võimalik tänu inimõistusele ära hoida või nende kahjulikku mõju elimineerida. Erinevalt klassikalisest loodusteadusest (ökotsentrismist) leiame, et inimtegevusest põhjustatud looduse ja ühiskonna probleeme pole võimalik lahendada inimtegevuse keelamisega-piiramisega vaid peamiselt ikkagi uute teadmiste ja uue tehnoloogia rakendamise baasil.

Inimühiskond on arenenud ühelt poolt sümbioosis loodusega, kuid teiselt poolt on arengut väga tugevasti mõjutanud kõikvõimalikud teaduslikud avastused (tuli, ratas, tehnika ja tehnoloogia, energeetika, digitaal tehnoloogia, geneetika jne). **Raha** leiutamise järel kujunes koos teaduse ja tehnoloogia arenguga välja **tehnokraatlik inimühiskond**, mis erineb oluliselt teiste looduslike liikide ühiskondadest. Me oleme oma loodud ja rahal baseeruva tehnokraatliku elukorraldusega juba niivõrd harjunud-kohanenud, et sageli ei suuda me enam adekvaatselt loodusel baseeruvat osa selles näha. Ka mitmed teadusharud (nt majandusteadus) on rajatud peamiselt just rahalis-kaubalistele suhetele, mis moonutab

tugevalt tegelikkust ning annab meile valed signaalid olukorrast ühiskonnas. Viimastel aastatel on osa loodus- ja majandusteadlasi hakanud olukorralt lahendusi otsima ning välja pakkunud uue majandusteaduse haru – **keskkonnaökonomika**, mis peaks tehnokraatlikult meelestatud inimühiskonda hakkama lähendama loodusega (Primack, Kuresoo, Sammul, 2008).

Demokraatlik riik, mis on rajatud ühiskonna tehnokraatlikule mudelile, ei saa olla täiuslik. Rahalis-kaubalistele suhetele rajatud kapitalistlikus ühiskonnas domineerivad mitmesugused huvigrupid, mis püüavad riigi abil oma positsioone tugevdada ja isiklikku tarbimist suurendada. Siinkohal on õigustatud küsimus, kas rahalis-kaubalistele suhetele rajatud kapitalistlik riigikorraldus saab üldse olla demokraatlik? Kui me nimetame Eesti Vabariiki demokraatlikuks riigiks, siis peaks ta baseeruma eeskätt eespoolkirjeldatud **kujunenud ühistulistel ühendustel**, mitte tehnokraatlikult korraldatud rahakapitalil baseeruvatel riigi- ja ettevõtetusvormidel.

Kõik riigid on oma arenguteel kokku puutunud bürokraatiaga – ametnike grupihuvidega. Seda nähtust on piisavalt uuritud ja seletatud, kuid probleemile seni lahendust pole leitud. Igas uues riigis on arengu algetapil ametnike osatähtsus tühine, kuid mõne aja möödudes hakkab nende tähtsus ja olulisus kiiresti kasvama. Tõsiseks probleemiks muutub see siis, kui riigiametnikud suudavad seadustesse sisse viia ametnike huve tagavaid sätteid. Nii võib juhtuda, et ühel hetkel tuleb näiteks Riigikogul tõdeda, et enam ei suudeta kodanike huve tagavaid seadusi vastu võtta ning Riigikogu ja valitsus tegutsevad ainult riigiametnike suvast-huvist lähtuvalt. On selge, et kõik riigi poolt tehtud otsused (seadused) peavad teenima kodanike üldiseid huve. Kui demokraatlikus riigis hakkab ametnikkond dikteerima demokraatlikult valitud Riigikogule seadusi ja sunnib nende kaudu astuma kodanikke riigiametnike või nende poolt esindatud kasumeid maksimeerivate kapitalistlike huvigruppide teenistusse, on tegemist ebademokraatliku riigikorraldusega. Üsna levinud on näiteks juhtum, kus mingi riigiamet(nik) toetab justkui isiklikul initsiatiivil ning oma kulu ja kirjadega kohalikku initsiatiivi. Näiteks kui KIKi, EASi või PRIA ametnikud püüavad lihtkodanike silmis välja paista suurte heategijatena, kes kodanikele raha annavad. Mis alusel saab riigiamet luua kuvandi heast ja tavakodanikust kõrgemal seisvast riigiametnikust, kui ta peaks olema sellesama kodaniku teenistuses? Ka sõna „minister” tähendab tegelikult teenrit-lakeid, kes peab rahvast aga mitte rahvas teda teenima.

Teiselt poolt tuleb Riigikogusse valitud kodanike esindajatel vastu võtta kodanike üldistes huvides ka otsuseid (seadusi), mis ei pruugi meeldida mitmete huvigruppidele (ametnikud, sõjaväelased, kapitaliühingud jm). Näiteks, kui kaupmehed püüavad monopoliseerida hüvivate hinnakujundussüsteeme, tööstused dikteerima põllumajandustootjatele ja taludele tooraine kokkuostuhindu, sõjaväelased suurendada kulutusi sisuliselt mõttetule relvastusele, pankurid maksimeerida kodanike arvel teenitavaid kasumeid, kapitalistid seadustada kapitaliühingute (AS-id, OÜ-d) monopoolset seisundit kasumite maksimeerimise eesmärgil jne. Eespool märkisime, et kapitaliühingud ei ole põhimõtteliselt loodud ühiskonnaliikmete teenindamiseks vaid eeskätt omanikele raha teenimiseks teiste kodanike arvel.

Kuna demokraatlik riik on ise moodustatud ühistulise ühenduse kõrgeim aste, mis tegutseb omanike (kodanike) volitusel, on riigi sekkumine majandusse põhimõtteliselt mistahes ulatuses ja võtetega õigustatud (kaasa arvatud erakapitali natsionaliseerimine). Eriti aga sellistel juhtudel, kui üksikud omakasuhuvites tegutsevad survegrupid on hakanud domineerima ja dikteerima kas seaduste või siis raha jõuga kodanikele elamis- ja

majandamistingimusi. Loomulikult rakendavad huvigrupid ka mitmesuguseid propagandistlikke vastumeetmeid ja ülistavad kapitalistlikku, rahal baseeruvat majanduskorraldust. Üheks näiteks on siinjuures Friedrich Naumanni Fondi ja Eesti Reformierakonna poolt toetatud Johan Norbergi raamat Inimese rikkus – globaalne turumajandus (Norberg, 2003).

Tulenevalt asjaolust, et osa inimesi püüab oma egoistlikke ja isekaid huve realiseerida isegi ühistute kaudu, teiste liikmete arvel, tuleb sel juhul ka riigil ühistute tegevusse sekkuda – seda loomulikult juhtudel, kui egoistlikes huvides loodud ühistud ei tegutse tegelikult ühistulistel alustel või nad tegutsevad kahjumlikult oma teiste liikmete suhtes. Kuigi organisatsiooni nimes on sõna „ühistu“, ei ole alati tegemist sisulise ühistuga. Ajaloost võib tuua ka näiteid, kus vastastikku kasulikku koostööd (ühistegevust) mittetegevate ühistuliikmete suhtes on riik rakendanud seadustega sunniabinõusid ja riigi toel on asutatud sundühistuid (korterühistud, veeühistud, maaparandusühistud, ekspordiühistud, kindlustusühistud jt) (Ekbaum, Inno, 1960–1963). Selleks, et ühistutes oleks tagatud kõikide liikmete võrdõiguslikkus ning ühistud tegutseksid rahvusvaheliste ühistegevuse põhiprintsiipide kohaselt asutati 1926. a seaduse alusel ühistute revisjoniliit.

Tegelikkuses on see kõik aga keerukam kui teoorias välja paistab. Riigipoolset sekkumist takistavad oluliselt huvigruppide poolt kujundatud-loodud üldised hoiakud ja propageeritud teesid, mis lähemal uurimisel on osutunud vääradeks või eksitavateks. Toome mõned näited.

- Üheks olulisemaks on väide, et efektiivseimalt toimivas ühiskonnas peab eksisteerima täiuslik konkurents, mille tulemusena tagatakse kõikidele tarbijatele minimaalsed hüviste hinnad. Tegelikuses aga pole täiuslikku konkurentsi mitmel põhjusel olemas. Teisest küljest muudab täiuslik konkurents näiteks põllumajandussektoris tegutsevad ühistutesse mitteliitunud majapidamised hoopiski konkurentsivõimetuks. Üksiktaludele on pea ainukeseks võimaluseks konkurentsis püsimiseks liitumine ühistutesse, mis töötlevad ja turustavad nende toorainest valmistatud kaubad ja jätavad turuahelast välja kasumile orienteeritud äriettevõtted.
- Ühiskond eksisteerivat ainult rahalistel suhetel (monetarism) ja turg reguleerib ennast ise (nn „nähtamatu käsi“). Tegelikult põhinevad paljud suhted mitte üksnes rahal vaid olulisel kohal on üldinimlikud väärtused – usaldus, armastus, aated, ausus jne. Ühistuline ühiskonnaelukorraldus saab baseeruda nii looduslikel väärtustel kui ka demokraatliku riigi seaduste jõul (võrdl. mesilasema roll tarus) ning ei baseeru ainult rahalistel suhetel. Ühistegevuse peaesmärk on oma liikmete teenindamine ja neile hüviste tagamine omahinna tasemel.
- Ühistegevus olevat sotsialismist pärit vananenud ja ebaefektiivne majandamisvorm. Sellise väärarusaama propageerimine moonutab ühiskonna tegelikku arengut ja vastandub demokraatiale. Nn vanades Euroopa Liidu riikides (Taani, Soome jt), aga ka USA-s on põllumajanduslike ühistute turuosa keskmiselt 60–95%, Eestis ainult ca 3–5%, ehk 10–20 korda väiksem (Leetsar, 2001). Tundub, et taolise hoiaku propageerimise eesmärk on tegelikult „roheline tee“ ehk eeliste loomine kasumeid maksimeerivatele kapitaliühingutele, mis loodavad võimalikult suuri kasumeid teenida ka toidusektori arvel.
- Kõikidel peavad olema võrdsed võimalused ettevõtlust arendada ja kasumeid teenida. Selle hoiaku varjus püüavad rahakad ringkonnad, kellel on suurema rahalise ressursi näol olemas konkurentsieelis vähem rahakate ees, veelgi oma mõjuvõimu ühiskonnas kasvatada. Siinkohal meenutame, et klassikaline majandusteadus ja kapitalistlik

ettevõtlus käsitlevad raha funktsioone liiga kitsalt – rahal olevat neli funktsiooni – kaupade ja teenuste vahetusvahend, väärtusmõõt, maksevahend ja akumulatsioonivahend. Tegelikult on rahal ühiskonnas veel teisigi funktsioone – võimu realiseerimise vahend (poliitilise võimuaparaadi survestamine, inimeste allutamine raha omaniku tahte), relv rahakate ringkondade käes jne. Seega „võrdsete võimaluste” egiidi all luuakse kapitalistlikus ühiskonnas sageli ebavõrdsust ja kaotajaks pooleks on ühistud.

- „Mida vähem riiki, seda parem ühiskonnale ja rahvale”. Kapitalistlikus ühiskonnas tegelikult vale tees, sarnane toimelt eelmisega. Sellega püütakse riigivõimu hoida eemal tegelikust kasumajandusest, mis kapitalismi tingimustes loob eeliseid rahakatele ringkondadele.
- „Raha teeb vabaks”. Sageli püütakse selle teesiga põhjendada raha kõikvõimsust ja tähtsustada rahakasumile orienteeritud kapitaliühinguid. Kaudselt antakse ka mõista, et kodanike vabatahtlikkusele toimiv koostöö ja ühistegevus vangistab-ahistab inimesi. Mõnes mõttes on sellel teesil ka alust. Samas teeb raha meid vabaks ainult näiliselt. Piisab, kui meie organismis rakendub mingil põhjusel kindlat surma toov geen, pole rahal enam mingit tähendust.

Eeltoodud kuvandite-hoiakutega pannakse riigiaparaat eesotsas ministritega ja riigiametnikega olukorda, kus neil on raske vastu võtta kodanike enamuse huvides vajalikke ja olulisi otsuseid. Näiteks keelata seadusega kaupmeestel ja pankuritel (kes tegelikult ju materiaalseid hüviseid ei toodagi!) liigkasu saamine, luua eeliseid ühistutele, toetada rahaliselt ühistute investeringuid, tsentraliseerida ühistulistel alustel põllumajanduskaupade ekspordi, luua riigi initsiatiivil keskühistuid jms.

Demokraatlik riik võib küll teatud ulatuses lubada kapitaliühingutel tegutseda, kuid ainult sellises ulatuses, mis kokkuvõttes on kodanike enamusele kasulik. Juhul, kui kapitaliühingud võtavad mõnes majandus- või ühiskonnasektoris ülemvõimu, mis ohustab kodanike heaolu ja kahandab rahva üldist elatustaset, tuleb riigil koheselt sekkuda. Näiteks praegune majanduslangus, mis on juba kriitiline kodanike huvidest lähtudes, on põhjustatud olemuslikult kapitalistliku süsteemi ebatäiuslikkusest ja vabaturu võimetusest pakkuda vabakonkurentsi tingimustes kodanikele parimaid lahendusi. Selline olukord sai tekkida riikide süül, kes ei soovinud (saanud) õigel ajal ohjeldada kapitalistlikke suurfirmasid ja kommertspanku. Tundub, et loodeti endiselt „nähtamatu käe” kõikvõimsusele reguleerida optimaalselt turge ja majanduse arengut.

Alljärgnevalt käsitleme riigi rolli ühiskonna arengus ja riigi mõju ühistegevusele ning selgub, et läbi aegade on riigid rakendanud ühistute suhtes ka mitmesuguseid sunni- ja mõjutusmehhanisme. Võttes eeskujuks looduses eksisteerivad nn **sundsümbioossed** kooslused (looduslikud sundühistud), on selline tegutsemine demokraatlike riikide poolt ka õigustatud (Leetsar, 2006).

Riikidel on võimalik ühistegevusse sekkuda kolmel viisil:

1. **Soosida seaduste ja ka otsese rahalise toetusega ühistute arengut.** On selge, et selline sekkumine tagab ühistute kiire arengu ja nende kaudu muutub ühiskond rikkamaks. Eestis võeti ühistegevust soodustava otsusena 1992. a vastu

Ühistuseadus. Kuigi erastamiseaduses tehti mõningaid eelistusi ühistutele, jäeti samal ajal 1940. a ühistutele kuulunud varad ja nende varade baasil nõukogude korra ajal loodud varad ühistutele kui õigusjärgsetele omanikele tagastamata. Riigieelarvest on tehtud üksikuid süsteemituid eraldisi ühistuliste ettevõtete rahaliseks toetamiseks eeskätt põllumajanduse valdkonnas. Kuna riigipoolne kontroll jäi nõrgaks, tekkisid kuritarvitused, mis heitsid halba varju ühistutele ja kompromiteerisid nende tegevust. Kas see oli juhuslik ametnike rumalus või sihilik ja kindla suunitlusega ühistegevust halvustav kapitaliühingute mahitusel toimunud tegevus, on veel selgusetu.

2. **Olla neutraalsel positsioonil ja mitte sekkuda turumajanduslikesse protsessidesse.** Nii näiteks toetatakse riigi rahalisel toel Eestis võrdselt välismaalastele ja kohalikele väikeettevõtjatele ning ühistutele kuuluvaid ettevõtteid. Neutraalsel positsioonil olles toetab riik tegelikult suurettevõtteid ja oligopole. Mittesekkumine viib majanduses juhtpositsioonile kapitalistlikud suurettevõtted, mis raha jõuga suruvad maha konkurentsi ja muutuvad oligopolideks või isegi monopolideks.
3. **Pidurdada ühistegevuse arengut kas kaudselt või otseselt.** Näiteks on pidurdatud ühistuliste pankade ja hoiulaenuühistute teket ja arengut. NB! Seniajani pole Eestis võimalik asutada ühistulisi kindlustusseltsi, sest Eestis puudub kindlustusühistute seadus. Selle vastu olid ja on eeskätt Rahandusministeeriumi ja mõnede riiklike ametite-inspektsioonide ametnikud. Väidetavalt olevat ühistud ebaefektiivsed nõukogudeaegsed reliktid, mille riiklik toetamine on mõttetu.

Põllumajandusel ja maaelul on praktiliselt kõikides riikides mõneti eriline tähendus. Elu maal on väga tihedalt seotud looduslike protsesside ja loodusrütmidega. Seda on raske ilma suuremate kaotusteta ühiskonnale allutada kapitaliühingute kasumitele suunatud tegevustele. Seepärast on paljudes riikides vastu võetud ridamisi seadusandlikke akte, mis baseeruvad looduslikele-loomulikele ühistuliste ühendustele ja pidurdavad kapitalismi arengut maapiirkondades, sh ka kapitaliühingute kantsiks peetavas Ameerika Ühendriikides (Cobia, 1989).

Maapiirkond on eesti rahvale omamoodi vääriselupaigaks. Maamajapidamised (talud ja nende poolt moodustatud ühistud) pakuvad oma liikmetele peale naturaalmajanduslikus korras toodetud materiaalsetele ressurssidele ja hüvistele veel sotsiaalseid, kultuurilisi, emotsionaalseid, psühholoogilisi, tervislikke jt hüviseid, mida rahas on raske mõõta. Kuid see asjaolu ei tee neid hüviseid olematuks.

Seepärast on rahakasumi maksimeerimisele suunatud kapitalistlikel suurettevõtetel maal ka olulisi puudusi, sest nad ei suuda täita maaelu sotsiaalse elukorralduse juhi funktsiooni (Leetsar, 2003).

Vahemärkus: Omal ajal, kui Eesti Wabariik otsustas luua asundustalude süsteemi, oli selle peaeesmärk luua Eesti rahvale põlisKODU, siduda rahvas OMA maaga ja kindlustada niiviisi eestluse järjekestvus pikemas perspektiivis. Talu oli inimeste jaoks ökoloogiliselt parim lahendus, töö talus tehti oma pere jõududega ja selleks läks vaja minimaalselt sisseostetavaid ressursse. Nähti ette, et eesti rahva arvu saab asundustalude arendamisega oluliselt suurendada, samuti annab talunduse areng eestlastele võimaluse iseennast ja oma perekonda ning ka linnasugulasi ära toita (majandada). Ühistegevuses nähti väga olulist vahendit, mis selle eesmärgi täitmisele kaasa aitab ja talud oma ülejäägid (toodangu) maksimaalse kasuga realiseerida saavad. Rahakapitali osatähtsust talundite arendamisel

püüti maksimaalselt minimeerida. Toonane talupojatarkus ei pidanud otstarbekaks ülikallite masinate sisseostmist ja selle kaudu raha väljaviimist maapiirkonnast.

Eelnevast nägime, et demokraatlik riik on erinevalt monarhiatest ja diktatuuridest olemuslikult ühistuline organisatsioon, mis tegutseb (peaks tegutsema!) oma liikmete volitusel kodanike huvides. Seega on mistahes demokraatliku riigikorra poolt seadustatud kodanikuühendusi ja ühistuid toetav tegevus eelkõige oluline mitte ainult kodanikele, ühistute liikmetele vaid ka demokraatlikule riigile endale kuna selline tegevus baseerub looduslik-loomulikel ühistulistel ühendustel ja tugevdab seega demokraatiat. Käesoleva uuringu eesmärk ei ole kommunistliku ühiskonna õigustamine, samas ei saa õigustada ka kapitalismi negatiivseid ja kodanikuvaenulikke tegevusi. Nagu alljärgnevalt selgub, on praktiliselt kõik riigid (nii sotsialistliku kui ka kapitalistliku suunitlusega ühiskonnad) ühel või teisel viisil ja määral toetanud ühistegevuse arengut ning soodustanud kodanikuühenduste teket ja mõju ühiskonnale.

Teisest küljest on kasumi maksimeerimisele suunatud kapitalistlikel huvigruppidel teatud puhkudel ja sektorites ühistute ees eeliseid. Olles riskialtimad, võivad nad näiteks mõnevõrra kiiremini elavdada majanduse arengut, mis oli eriti oluline Eesti Vabariigi taastamise algperioodil 1990. aastatel.

Samas ei tohi demokraatlikud riigid jätta kapitaliühingutele mitte mingil juhul **täielikku tegevusvabadust**, sest lõpptulemusena viiks see „rahavõimu“ vohamiseni ning demokraatia hävimiseni. Demokraatlik riik võib täiesti vabalt ja ilma huvigruppide soovitusi arvestamata teha valiku, kas ja mil määral on ühiskond kapitalistlik või sotsialistlik. Demokraatlik riik peaks reeglina soosima majandusliku ühistegevuse arengut, mis ohjeldaks kasumiahneid kapitalistlikke ettevõtteid – ka see on sügavalt demokraatliku riigi valiku küsimus.

Igal ühiskonna arenguastmel, kui toimuvad mingid olulised poliitilised või majanduslikud sündmused või arengud, muutuvad ka inimeste elamistingimused ja riikide majanduslik olukord. Enamasti kutsuvad need arengud esile muutusi ka ühiskondlikes suhetes ja ühistute arengus. Selleks, et osata hinnata ja prognoosida ühiskonnas toimuvate majandusarengute toimet ja efektiivsust kodanikele või riigile tervikuna, on vaja tunda ajaloos tehtud riiklike otsustuste mõju ühistegevuse arengule ja selle kaudu hinnata ka ühistute toimet ja mõju demokraatlikule riigile.

Alljärgnevalt esitame mõned näited, kuidas riigid on mõjutanud ühistegevuse arengut.

- Esimesed ühistegevuse arengut otseselt mõjutavad Vene tsaari ukaasid jõudsid Eestisse 18. sajandi algul. 1804. aastal asutati eesti alal tsaari ukaasi alusel valdades tulekahjudest põhjustatud kahjude leevendamiseks vastastikuse abi seltsid ehk tulekassad. Tulekahju läbi kannatanud talunikele olid teised talunikud kohustatud andma abi. Tulekassade järel asutati Aleksander II 1861. a ukaasi alusel ühistegelikel alustel tegutsevad kindlustusseltsid ning kõik taluhooned tuli sundkorras mõnes seltsis kindlustada. Ka mõisameteadest tuli anda tulekahju kannatanud talunikele palke uute hoonete püstitamiseks. Ka esimesed krediidiühistud loodi sundühistutena tsaarivõimu poolt (Ühistegevus Eestis 1902–1927).
- Rootsi Kuningriik andis 1890. aastatel põhikapitali põllumeeste ühistupanga asutamiseks tingimusel, et see tagastatakse riigile 100 aasta pärast. Lisatingimuseks oli nõue, et pank peab selle aja jooksul eksisteerima ühistuna. Riigile maksis ühistupank oma võla täpselt saja aasta pärast tagasi. Ameerika Ühendriikides asutati

1980. aastal Rahvuslik Ühistupank (National Cooperative Bank), mille loomise initsiaatoriks oli USA Kongress, tagamaks riskikapitali uutele alustatavatele ühistutele. Seega ei ole ka tänapäeval võimatu toetada näiteks asutamisel olevat ühistupanka riigi poolt algkapitaliga (näit Maaelu Edendamise SA põhikapitali baasil). Loomulikult tuleks seejuures kehtestada rida eritingimusi.

- Soomes oli aktiivseks ühistegevuse käivitajaks Hannes Gebhard (1864–1933). Tema initsiatiivil asutati krediidi- jt ühistud „ülalt alla” põhimõttel. Alul asutati piirkondlikud seltsid ja keskühistud, seejärel loodi kohalikud ühistud. Kuigi mõned uurijad on sellist teguviisi pidanud ebademokraatlikuks, on aeg tõestanud ka „Soome variandi” elujõulisust. Soomes eksisteerib tänapäeval üks võimsamaid ühistupanku Euroopas – OKO-pank, millega on ühinenud ühtseks pangaliiduks ligi 300 kohalikku ühistupanka.
- Taani ühistegevuse areng sai alguse kirikust. Pastor Grundtvig, kes nägi väga lähedalt maarahva viletsat olukorda, asutas Jüüti poolsaarel 1844. a kiriku juurde esimese rahvaülikooli ja pidas ilmaliku sisuga jutlusi talurahva olukorrast ja võimalustest ennast ühistegevuse kaudu aidata. Rahvaülikoolides sisendati maarahvale usku enda eest seismisel ja toonitati, et jumalale loota ei maksa. Täna teame, et Taani ühistegevus on üks iseseisvamaid ja sõltumatumaid koostöö vorme terves Euroopas. Taanis puudub ühistuseadus, kuigi parlament on seda mitmel korral soovinud vastu võtta. Talunikel ja nende ühistutel on seni õnnestunud seda tõrjuda. Kardetakse, et seaduse kehtestamise järel tehakse ühistutele kapitaliühingutega võrreldes piiranguid (Leetsar, 1996).
- Möödunud sajandi algul (1906–1917) käivitati Venemaal suurmõisnikust siseministri ja ühtaegu ka ministrite nõukogu esimehe P.A. Stolõpini juhtimisel nn Stolõpini agrarreform. Agrarreformi eesmärgiks oli Venemaa külakogukonna asendamine Taani eeskujul tugevate ja elujõuliste üksiktalunditega. Paralleelselt talude tekkega hakati Taani eeskujul asutama ka ühistuid. (Stolõpin palkas reformi läbiviimiseks tuntud Taani teadlase ja riigitegelase C.A. Koefoed'i). Ajavahemikul 1906–1916 asutati Venemaal 2,5 miljonit üksiktalundit (26% põllumajandusmaast), kellest said ka peamised ühistute asutajad. Ühistute ideoloogiliseks juhiks Venemaal oli professor A.V. Tšajanov. Toonases Venemaa valitsuses mõisteti hästi ühistegevuses peituvaid võimalusi majanduse arenguks ja 20. märtsil 1917 võeti vastu „**Kooperatiiv-ühingute ja nende liitude seadus**”, mis koos Eesti Vabariigi 26. märtsi 1926. a täiendustega (revisjoniliit) kehtis kuni Eesti okupeerimiseni 1940. a. Seega kehtis Eesti Wabariigis rohkem kui 20 aastat võõra ja olematu riigi ühistuseadus! Stolõpini mõrvamine 1911. a ja alanud I Maailmasõda pidurdasid oluliselt kavandatud agrarreformi käiku. Agrarreform Venemaal lõppes 1917. a sotsialistliku revolutsiooni järel. Toonased sündmused Venemaal on Eestile olulised. Artur Ekbaumi andmetel arvati, et kui Stolõpin oleks saanud oma reforme jätkata, poleks 1917. a sotsialistlik revolutsioon Venemaal lõppenud bolševike võiduga. Selle väite aluseks oli tõdemus, et küllalt arvuka keskkihi olemasolul poleks bolševikud suutnud võimule tulla, nad oleksid jäänud ilma keskmike toetusest. On kaheldud, kas Eestil oleks sellisel juhul olnud piisavalt väliseid võimalusi iseseisvumiseks? Sellest näitest saame järeldada, et üksiktalunditel (perekondadel) baseeruv maaelu ja sellel toetuv riiklikult toetatav ühistegevus on ühtlasi ka oluliseks poliitiliseks jõuks riikliku iseseisvuse tagamisel (Ekbaum, Inno, 1960-1963).
- Tulenevalt Vene tsaaririigi soosivast suhtumisest ühistegevusse loodi enamik ühistute liike (piimaühistud, masinaühistud, laenu-hoiuühistud, tarbijate ühistud,

kindlustusseltsid jt) Eesti alal möödunud sajandi algul Vene tsaaririigi ajal (nn rahvusliku ühistegevuse veneaegsel perioodil). Eesti Wabariigi ajal toetati rahvuslikku ühistegevuse arengut jõuliselt riigijuhtide Jaan Tõnissoni, Konstantin Pätsi, Aleksander Eisenschmidt, Theodor Pooli ja Jaan Hünersoni jt poolt. Riigi moraalne toetus käivitas ühistute massilise asutamise pärast läbiviidud maareformi, mille tulemusena asutati lühikese ajaga 51 000 talu, ühistu liiget. Mitmed uurijad (Reinart, 1965) on leidnud, et massiline ühistute asutamine killustas põllumehed ja tegi pigem kahju kui kasu. Riigile tehti korduvalt ettepanekuid sekkuda, kuid suure demokraatia tuhinas resolootseid samme astuda ei riskitud.

- 1917. a Kooperatiiv-ühingute ja liitude seaduse kohaselt seadustati 1926. aastal (RT – I, 1926 nr 32) kord, mille kohaselt iga ühistegelise organisatsioon pidi olema ühe revisjoniliidu liige. Revisjoniliit asutati 1926. aastal. Sunduslikud välisrevisjonid kehtestati 1937. a (RT – I, 1937, nr 47; RT – I, 1937 nr 23,197). Revisjoniliidu loomise vajadus tekkis vajadusest kohelda kõiki ühistute liikmeid ausalt ja võrdselt. Samuti sunniti selle kaudu tegutsema ühistuid Rahvusvahelise Ühistegevusliidu (ICA) põhimõtteid järgides. Ilmselt oli juba siis ühistute juhtkondades inimesi, kes püüdsid ühistut oma isiklikes huvides ära kasutada ja riik pidi liikmete õiglase kohtlemise eesmärgil sekkuma.
- Möödunud sajandi kolmekümnendate aastate majanduskriis pani Eesti põllumajanduse raskete katsumuste ette. Majanduskriisi ajal hakkasid paljud ühistud veelgi enam killunema ja osa neist lõpetas ka tegevuse. Usaldamatus talurahva hulgas suurenes ja olukord maal muutus talumatuks. Riik oli sunnitud vastu võtma terve rea talude ja ühistute majanduslikku arengut soodustavaid otsuseid ja seadusi. Resoluutselt piirati kapitalistlike vahendus(äri)ettevõtete tegevust. Killustunud ja põikpäised ning omavahel koostööd mittetegevad talunikud ühendati riigi poolt asutatud Põllutöökoja kaudu (1932), mille ülalpidamiskuludest kaeti riigi poolt 95%. Ühistulised organisatsioonid koondati riigi poolt 1935. a Ühistegevuskoja moodustamisega viide sektorisse (ühispangandus, ühiskindlustus, ühiskaubandus, ühistööstus, ühiskasutus). Põhiliste põllumajanduskaupade eksport tsentraliseeriti ja koondati keskühistute kätte. Riigi initsiatiivil asutati keskühistud Eesti Võieksport (1936), Eesti Lihaeksport (1937), Eesti Munaeksport (1937), mis piirasid oluliselt nii eraettevõtjate kui ka kohalike ühistute tegevust. Ekspordi tsentraliseerimine andis kiiresti tulemusi ja Eesti Wabariik väljus suhteliselt kiiresti majanduslangusest. Kolmekümnendate aastate lõppu peetakse veel tagantjärele majandusliku õitsengu ajastuks põllumajanduses. On mõneti huvitav, et toleaeagset riigi jõulist sekkumist ühistute arengusse ei peetud üldjuhul ebademokraatlikuks nähtuseks. Ilmselt oli asi selles, et riik ei riigistanud ühistuid ja jättis alles ka eraomandi taludele. Riigi poolt loodi seaduste jõul ainult keskühistute raamistik ja töötati välja põhikirjad, kehtima jäi „Kooperatiiv-ühingute ja nende liitude seadus“, samuti tunnustati Rahvusvahelise Ühistegevuse Alliansi (ICA) põhimõtteid ja toetuti neile. Eesti Wabariigi toonast jõulist sekkumist ühistegevusse märkis positiivse näitena ICA president Lars Markus 1965. aastal ICA assambleel. See omakorda näitab, et rahvusvahelisel tasandil riigi toetavat tegevust ühistute arengusse reeglina ei taunita vaid tunnustatakse (Ühistegevusest Eesti Vabariigis, 2, 1998).
- Eesti taasiseseisvumise algusaastatel võttis Eesti NSV Ülemnõukogu küllaltki keerulises olukorras 27. augustil 1992. a vastu Eesti Vabariigi Ühistuseaduse. See oli vajalik, sest tsaariaegset „Kooperatiiv-ühingute ja nende liitude seadust“ oli ebareaalne taaskehtestada. Teisalt oli tunda järjest kasvavat poliitilist ühistutevastast

survet asutatavate kapitaliühingute ja väliskapitali poolt. Kasumile orienteeritud aktsiaseltsid püüdsid oma kontrolli alla saada ka põllumajandussektorit ning ühistud olid nende jaoks olulised konkurendid. Majanduse ümberkorralduste ja reformide ajal püüti isegi erastada ka Eesti Tarbijate Keskühistusse kuuluvaid ühistuid, kusjuures sageli olid initsiaatoriteks 1992. a valitud Riigikogu liikmed. Ühistegevuse suhtes üldiselt tõrjuvale positsioonile asunud valitsuskoalitsiooni vastuseisu tõttu ei tagastatud talunikele ja nende ühistutele ühistegevuse arendamiseks nõukogude võimu poolt aastatel 1940–1951 natsionaliseeritud ja riigistatud ühistutele kuulunud varasid. See oli tõsine riiklik vastulöök ühistute arengule taasiseseisvunud Eestis (Luht, 1992).

- 22. aprillil 1992. a taastatud Eesti Ühistegelise Liit ja 19. märtsil 1992. a taastatud Akadeemiline Ühistegevuse Selts püüdsid kapitalistlikule arengule orienteeritud Riigikogu ja valitsusi järgmistel aastatel ühistegevuse tähtsuses veenda ja mõjutada. 13. novembril 1997. a toimus Tallinnas Eesti Ühistegevuskongress, millest võttis osa 143 delegaati kõikidest Eesti Ühistegelise Liidu liikmesorganisatsioonidest, samuti teistest ühistutest, liitudest, erakondadest ning maakondadest. Kongressil osales ka 50 väliskülast eesotsas ICA asepresidendi Lars Hillbom'iga, samuti toonane valitsusjuht Mart Siiman ja rida Riigikogu liikmeid. Oma sõnavõttudes lubasid nad kõik ühistegevuse arengut riiklikul tasandil toetada. Kongress võttis vastu ka asjakohase otsuse (vt. Ühistegevusest Eesti Vabariigis, 2. Eesti Ühistegevuskongress, Tallinn, 1998, lk 80–83). Asjahuviline võib viidatud materjale uurides veenduda, et vaatamata toonastele lubadustele ja kongressi otsusele on kavandatud abinõud ühistegevuse toetamiseks riiklikul tasemel tänaseni sisuliselt realiseerimata.
- Eesti Ühistegevuskongressi järgsel perioodil aktiveerus mõneti küll valitsuse aktiivsus ühistegevuse toetamisel. Nii eraldas valitsus ühistute toetuseks 30 miljonit krooni, kuid puuduliku kontrolli ja järelevalve tõttu läks osa sellest toetusest kaotsi. Tuues ettekäändeks mõningase ebaõnnestumise, pole järgmised valitsused enam ühistegevust märkimisväärselt toetanud.
- 1999. a esitas Eesti Ühistegelise Liit põllumajandusministeeriumile valitsusele edastamiseks riikliku programmi „Maamajanduslik ühistegevus” projekti. Meile mitte teada olevatel põhjustel seda seni vastu võetud ei ole. Samuti ei ole riigi tasandil leidnud vajalikku tähelepanu ka teised ühistuliste keskorganisatsioonide poolt tehtud ettepanekud (näiteks ühistupanga asutamine, ühistuliste kindlustuseltside loomine) (Leetsar, 1999).

Need on ainult mõningad näited, kuidas ja mil viisil on riigid sekkunud ühistegevuse arengusse. **Näeme, et reeglina on sekkumine olnud toetav-stimuleeriv või isegi korraldav-seadustav.** See on ka loogiline, sest iga riik seisab oma kodanike heaolu eest.

Toodud näidetest selgub ka, et ühistute ja kapitaliühingute vahel eksisteerib tegelikult antagonistlik vastuolu, tahame me seda tunnistada või mitte. See on vastuolu isekuse ja isetuse vahel, mis eksisteerib ka looduslikes ökosüsteemides. Rahalis-kaubaliste suhetele üle minnes on ühiskond pigem seda vastuolu süvendanud kui leevendanud. Igasugused loosungid „Hundid söönud, lambad terved“, „Davaitje žitj družno“, „Kohelgem kõiki omandivorme võrdselt“ jne on tegelikult sügavalt demagoogilised ja teenivad rahakapitali, mitte ühiskonna ja selle liikmete üldiseid huve.

On ilmne, et käesolevas aruandes kirjeldatud riiklikke meetmeid pole võimalik mitmetel asjaoludel koheselt ja täies mahus rakendada. Siinkohal on esitatud esmapilgul ka kõige radikaalsemad mõtted selleks, et anda ülevaade, millises mahus ja mil määral on riigid läbi ajaloo rakendanud mitmesuguseid meetmeid (sh ka sunnimeetmeid) ühistute liikmekeskseks toimimiseks.

Kokkuvõttes tuleb tõdeda, et Eesti Vabariik ei ole seni kasutanud kaugeltki kõiki ühistegevuse võimalusi Eesti riikliku iseseisvuse toetamiseks ja majandusolukorra parandamiseks. Arvatavasti on seetõttu majanduslanguse perioodil ka maamajanduse taandareng ja kahjud põllumajandusele suuremad ja tuntavamad.

2.2. Majandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmetega seonduvad varasemad ettepanekud

Ühistegevuse arendamiseks on võimalik rakendada väga erinevaid poliitilisi meetmeid. Otstarbekate meetmete valik ei ole lihtne ülesanne ning eeldab ühistegevuse olemuse ja põhimõtete mõistmist. Põllumajandussektori jätkusuutlikkust silmas pidades on oluline, et ühistegevust arendataks kooskõlas ühistegevuse rahvusvaheliste põhimõtetega ning õppida nägema ja hindama ühise majandustegevuse võimalusi. See tagab lõpptulemusena kõikide osapoolte huve esindava ühtse ühistegevuse arengu programmdokumendi väljatöötamise, mille avalik sektor saab võtta aluseks ühistegevuse arengu toetamise meetmete kujundamisel.

Ühistegevust toetavad organisatsioonid, erinevad arvamusiidrid ja ühistegelased on aastate jooksul esitanud ühistegevuse arengu toetamiseks väga erinevaid ettepanekuid. Euroopa Ühenduste Komisjon, Euroopa Komisjon, Rahvusvaheline Ühistegevusliit, Rahvusvaheline Põllumajandustootjate Liit, Eesti Vabariigi Põllumajandusministeerium, Rahvusvaheline Tööorganisatsioon, ühistegevuskongressid, rahvusvahelised tööjõukonverentsid jpt on ühistegevuse arendamise teemadel sõna võtnud ja oma seisukohti ning arvamust avaldanud. Järgnevalt on antud ülevaade mõningatest viimase kümnendi jooksul tehtud ettepanekutest.

ELi tingimustes on meie ühistud edukad siis, kui nad kohanevad ühtse turu konkureeriva kontekstiga, täiustavad juhtimist ja vahendavaid struktuure, arendavad oma finantsstruktuuride kvaliteeti ning loovad häid kontakte analoogsete ELi ettevõtetega (EV Põllumajandusministeerium, 2003). Selleks, et saada osa ELi ühise põllumajanduspoliitika abinõudest, on talunikel vaja saada töötleva tööstuse omanikeks, kuid tänastel Eesti talunikel puuduvad selleks vajalikud vahendid (Nurm 2003, lk 86). Erinevate põllumajandusühistute riikidevaheline koostöö on meile selles osas kindlasti oluliselt eeskujuna näitav ja kasulik.

Näitena võib välja tuua võimaliku koostöö meie lähinaabri Soomega. Üheks võimaluseks organiseerida ühistööd Soome ja Eesti vahel oleks see, et Eesti talunikud saavad igapäevselt individuaalselt Soome ühistu liikmeks. Seega ehitatakse koostöös Soome partneritega üles uued ühistegelised struktuurid Eestis. Teine võimalus oleks see, et Eesti talunikud kõigepealt organiseeruvad ise kohalikesse ehk esimese astme ühistutesse ja alles seejärel liituvad Soome ühistutega. ELis on olemas ühistegevuse statuut, mis võimaldab moodustada ühistuid

mitme riigi vahel. Mudel, mille kohaselt Eesti ühistud oleksid Soome ühistute liikmed, sobiks väga hästi Soome ühistegevuse mudeliga. (Skurnik 2002, lk 18-19)

Globaliseeruvale kapitalismile saab alternatiiviks pakkuda samaväärset ühistulist süsteemi. Riikide keskühistute baasil tuleb moodustada rahvusvahelised ühistulised korporatsioonid, mille ettevõtted on konkurentsivõimelised võrreldes mistahes globaalse kapitalismi ettevõtetega. Selge on see, et ainult ühistegevuse ja rahvusvahelise koostöö kaudu suudavad rahvusriigid kaitsta oma elanike huve ning edukalt konkureerida kapitalistlike majandusmonopolidega. Heaks näiteks siinkohal on piimanduse valdkonna ühistute Taani MD Foods ja Rootsi Arla ühinemine. (Leetsar 2000, lk 80)

Rahvusvahelist majanduslikku ühistegevust võiks hakata Euroopas koordineerima Põllumajanduskoostöö Keskkomitee (COGECA) kooskõlastatud tegevusplaani alusel (Nurm 2003, lk 87). Demokraatliku riigi kohus on tagada ühistuliste organisatsioonide täielik moraalne ja majanduslik toetus. Samuti tuleks neile luua turgudel terve rida eeliseid – eksporditoetused, sooduslaenuid, riigi finantsabi jms, mis teeks nad konkurentsivõimelisteks kapitaliühingutega ning seejärel on võimalik, et keskjõududena kujunevad välja ka rahvuslikul kapitalil baseeruvate aktsiaseltside ja ühistute sümbioosid (Leetsar 2003, lk 305). Ühistegevuse arendamisele suunatud meetmed peaksid (International labour... 2002, lk 7) oma olemuselt aitama:

- luua ja arendada sissetulekuid kasvatavaid tegevusi ja parandada tööhõivet;
- arendada inimkapitali läbi ühistegevuse õpetamise ja koolituse;
- parandada ligipääsu sihtturgudele ja finantsvahenditele;
- suurendada sääste ja parandada investeerimisvõimalusi.

2002. a toimunud Rahvusvahelise Tööjõu Konverentsi raporti kohasel peaks riiklik poliitika võimaldama (International labour... 2002, lk 9-11):

- arendada ühistu liikmete, töötajate ja juhtide tehnilisi ning kutseoskuseid, ettevõtluse ja juhtimise alaseid oskuseid, teadmisi ühistulise äritegevuse potentsiaali ning majandus- ja sotsiaalpoliitika valdkonnas ning parandama nende huvigruppide ligipääsu informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogiatele;
- edendada ühistegevuse ja selle põhimõtete õpetamist ning ühistegevuse alast koolitustegevust kõigil selleks sobival haridus- ja koolitussüsteemide tasandil;
- läbi koolitustegevuse parandada ühistute tootlikkust, seal toodetavate toodete ja pakutavate teenuste kvaliteeti;
- soodustada ühistute ligipääsu laenuvõimalustele;
- soodustada ühistute ligipääsu sihtturgudele;
- arengupoliitikate kujundamise ja rakendamise eesmärki silmas pidades arendada ühistegevuse osas statistiliste andmete kogumist;
- ühistegevust puudutava poliitika ja seadusloome detsentraliseerimist, vajadusel selle osalist viimist regionaalsele ja kohalikule tasandile;
- garanteerida, et seadusandlusest tulenevad kohustused ei oleks ühistute puhul rangemad muudele ettevõtlusvormidele kehtestatud kohustustest. Nende kohustuste all on silmas

peetud ühistute registreerimist, finants- ja sotsiaalauditite osas kehtestatud nõudeid, litsentsinõudeid jms.

Ühistegevuses on suureks probleemiks kapitali ja tagatiste vähesus. Kõik põllumehed teavad, et näiteks väetis on detsembris kolmandiku võrra odavam kui külviajal, kuid enamusel pole detsembris raha, et seda osta. Üheks võimaluseks oleks luua seaduslikud eeldused ja eelistused kohalike ühistuliste pankade, krediidasutuste ja ühistuliste kindlustusseltside kiirendatud arenguks. Vajalik oleks, et põllumajandusministeerium arendaks veelgi Maaelu Edendamise Sihtasutust. Esimese positiivse näitena on loodud uus laenutoode – käibekapitali laen tootjate ühistuliseks varustus- ja turustustegevuseks (Sõrra 2002, lk 81). Paraku saab seda laenu läbi kommertspankade, kes nõuavad mitmekordseid tagatisi, kuid palju tõhusam oleks o asju ajada tse Maaelu Edendamise Sihtasutusega ning kommertspanku mitte kaasata (Ibid.).

Tuginedes 2002. a toimunud Rahvusvahelise Tööjõu Konverentsi seisukohtadele tagavad ligipääsu finantseerimisele ja investeringutele järgnevad meetmed (International labour... 2002, lk 13):

- laenu- ja muude krediidivõimaluste parendamine ja avardamine;
- krediiditaotlemise korra lihtsustamine, laenuvõtmisega seonduvate tehingukulude vähendamine;
- ühistutele eraldiseisva finantseerimissüsteemi loomine, mille puhul finantsvahendite haldamine ja jaotamine toimuks läbi erinevate ühistegeliste organisatsioonide – hoiu- ja laenuühistute ning kindlustusühistute.

Võib-olla tuleb mõnes osas minna seda teed, et juurutada ühistegevust käsu korras (seadusandlikul teel moodustada keskühistute süsteem), nii nagu seda tehti sõjaeelses Eestis – ülevalt alla moodustati ühistud Võieksport ja Lihaeksport (Blank 2003, lk 58). See käsk ei pea ilmtingimata tulema valitsuse poolt, see võib tulla ka ühistu (või ühistute liidu) liikmete poolt (Ibid., lk 58). Samal ajal tuleks toetada rahvusvaheliste ühistuliste korporatsioonide teket, milles osaleksid võrdväärsete partneritena ka Eesti keskühistud ning keskliidud (Leetsar 2003, lk 358). Riik saab tõhusamalt abi pakkuda piima, liha, teravilja jne tootjate ärialase koostöö laiendamisele kohapeal ning toetada ka väikeühistute liitumist keskühistuteks. Peamiseks raskuseks on tootjate vähene oskus juhtida teise tasandi äri ehk töötlevat tööstust. Puudu jääb ka mõistmisest, et kõik ühistu liikmed on omanikud, seega ka ühistu ja selle tegevuse eest vastutajad.

Põllumajanduslikud keskühingud ja -liidud võiksid kaaluda näiteks omaette sektsioonina Eesti Ühistegelise Liidu juurde koondumist, et ühiselt viia oma soovid seadusandja ja valitsuseni (Padar 2001, lk 11). Kõik maakondlikud taluliidud tuleks liita üle-Eestilisse organisatsiooni ja kuna enamused taluliite on praktiliselt riiklikul ülalpidamisel, siis riik saab siinkohal oluliselt kaasa aidata. Põhimõtteliselt oleks lahenduseks ka see, kui põllumeeste esindusorganisatsioonid liituksid Eesti Põllumajandus-Kaubanduskajaga (Sõrra 2002, lk 82). Paljud välismaised ühistud on juba jõudnud Eesti tooraineturule ja püüavad siin oma tootjaile kasumeid teenida. Jaan Leetsar on tõstatanud siinkohal küsimuse, et kus on meie tootjate esindusorganisatsioonid (eeskätt Eestimaa Talupidajate Keskliit, Eestimaa Põllumajandustootjate Keskliit ja Põllumajandus-Kaubanduskoda) ja keskühistud ning miks nad ei ole koostöö eesmärgil ühendusse astunud oma ametivendadega Soomes, Rootsis, Taanis? (Leetsar 2000, lk 81)

Ühistegevuse arendamiseks ei piisa ainult mõne õppeaine lisamisest õppekavadesse, samamoodi ka täiendõppe puhul. Nähtavasti oleks otstarbekas asutada Euroopa Liidu ja teiste riikide eeskujul mõne juhtministeeriumi koosseisu ühistegevuse ja kodanikeühenduste osakonnad ning luua ka riiklik ühistegevuse uurimis- ja arenduskeskus (Leetsar 2003a, lk 322). Samuti vajab Eesti nii nagu enamik riike ühistegevusalaste rakenduslike uuringute tegemiseks spetsialiseeritud instituuti (Leetsar 2001b, lk 17). Ühistegevuse arengut on takistanud rahapuudus, kuid rahva koolitamise jaoks on raha vaja. Rahva endaalagatus on riiklik üleskutse ning selle eesmärgi saavutamiseks peaks riik eraldama riigieelarvest vahendeid Eesti Ühistegelisele Liidule kodanike endaalgatuse süsteemi väljaarendamiseks ühistegevuse süsteemi kaudu (Sõrra 2002, lk 83). Eesti Ühistegelise Liit kui katusorganisatsioon peab koordineerima ühistegevuse arengut kogu riigis ning organiseerima ühistegevusalaseid seminare ja õppusi (Ibid., lk 83).

2005. a toimunud konverentsil „580 päeva Euroopa Liidus“ leidis COPA (Euroopa Liidu Põllumajandusorganisatsioonide Komitee) asepresident Esa Härmälä, et Euroopa põllumajanduse konkurentsivõime vajab tugevaid ühistuid ja paremat turuvõimu põllumeestele (Härmälä 2005, lk 7). 2002. a toimunud Rahvusvahelisel Tööjõu Konverentsil koostati soovitusliku iseloomuga raport ühistute arendamiseks ELi liikmesriikides ning oma seisukohad edastati ELi liikmesriikide valitsustele. Raporti kohaselt peaksid valitsused välja töötama ja rakendama ühistegevust toetava poliitika ja seadusandluse, mis on kujundatud kooskõlas ühistute olemuse ja funktsioonidega ning arvestab ühistegevuse väärtuste ning põhimõtetega (International labour... 2002, lk 9). Rakendatavad poliitilised meetmed ja seadusandlus peaksid võimaldama ühistute lihtsat ja kiiret asutamist.

Ühistegelike liitude ja keskühistute tegevus ühistegevuse arendamisel peaks 2002. a Rahvusvahelise Tööjõu Konverentsi seisukohtade kohaselt seisnema alljärgnevas (International labour... 2002, lk 15):

- aktiivne koostöö tööandjate ja töötajate organisatsioonidega ning valitsusasutustega, et luua ühistegevuse arendamist soodustav majandamiskeskond;
- tehniliste tugiteenuste süsteemi loomine ja haldamine;
- ühistutele kaubanduslike ja finantsteenuste pakkumine;
- ühistutes inimressursi arendamisse investeerimine;
- rahvusliku ühistegeliku liikumise esindamine rahvusvahelisel tasandil.

Rahvusvaheline Ühistegevusliit (ICA) on sõltumatu valitsusteväline ühendus, mis koondab, esindab ja teenib ühistuid kogu maailmas. ICA loodi Londonis 1895. a. Selle liikmeteks on riiklikud ja rahvusvahelised ühistegelised organisatsioonid kõigist tegevusvaldkondadest, sh põllumajandus, pangandus, tööstus, kindlustus, kalandus, elamumajandus, turism ja tarbijate ühistud. ICA-l on üle 200 liikmesorganisatsiooni enam kui 100 riigis, esindades seega rohkem kui 760 miljonit inimest üle kogu maailma. Eesti Ühistegelise Liit on ICA liige alates 2001. a. (Rahvusvaheline Ühistegevusliit, Ühistegelised uudised. 2003, lk 8)

Rahvusvaheline Ühistegevusliit seadis 1999. a eesmärgiks välja töötada arengustrateegia, mis oleks suunatud Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele. Selle strateegia aluseks oleks viis prioriteetset valdkonda, millele tuleks pöörata eriti suurt tähelepanu (Hillbom 1999):

- kapitalipuudus, seda eriti just ühistegevusliikumises;

- valitsuspoliitika ja seadusandlus;
- ühistegevuse defineerimine erinevates riikides, selle põhimõtted ja ühistegevus lihtkodanike pilgu läbi;
- ühistegevuse juhtimine – turumajanduse ja konkurentsi tingimustes võib tekkida vajadus pikaajalised ja stagneerunud ühistujuhid välja vahetada;
- turu-uuringud – kuivõrd hästi ühistud teavad turu vajadusi ja turgude seisundit Euroopas.

Eesti Ühistegelise Liidu nõukogu endise esimehe Agu Kohari arvates tuleks seadusandlust silmas pidades eraldi rõhutada järgmisi ideoloogilisi põhimõtteid (Siplane 2001):

- jagamatu reservkapital ehk ühistu tegevuse lõpetamisel mitte ei jagata vara liikmete vahel, vaid antakse edasi õigusjärglasele;
- ühistut ei saa ümber registreerida aktsiaseltsiks või osühinguks (sellisel puhul muutuksid probleemseteks ühistu liikmeskonna ja tarbijate õigused);
- dividende ei jagata, toote või teenuse hind hoitakse sellevõrra madalam.

2002. a toimunud Rahvusvahelise Tööjõu Konverentsil leiti veel ka seda, et rahvusvahelise koostöö raames on ühistegevuse arendamiseks vajalik (International labour... 2002, lk 15):

- vahetada informatsiooni poliitikate ja programmide osas, mis on osutunud efektiivseteks, st parandanud tööhõivet ja suurendanud liikmete sissetulekuid;
- jõuda koostööni erinevate riiklike ja rahvusvaheliste ühistegevust edendavate organisatsioonide vahel – vahetada ideid, õppe- ja koolitusmaterjale, metodoloogiad ja näidismaterjale; kasutada erinevates riikides läbiviidud uuringute tulemusi; luua rahvusvahelisi organisatsioone, mis koondavad erinevate riikide ühistuid ja ühistegelikke organisatsioone;
- tagada ühistutele ligipääs rahvuslikele ja rahvusvahelistele andmebaasidele, mis sisaldaksid endas infot turu, seadusandluse, koolitusmeetodite ja -tehnikate, tehnoloogiate ja tootestandardite kohta.

Euroopa Ühenduste Komisjon on sihiks seadnud läbi erinevate tegevuste ühistegevuse arendamisega seonduvate eesmärkideni jõudmise (Commission of the...2004, lk 7-16).

- Parandatakse avaliku võimu ja erasektori esindajate teadlikkust ühistegevuse olemusest ja väikeettevõtete ühinemise vajalikkusest. Selleks otstarbeks korraldatakse konverentse, avaldatakse temaatilisi väljaandeid, korraldatakse temaatilisi uuringuid, korraldatakse infopäevi ja arendatakse koostöövõrgustikku.
- Intensiivistatakse ühistutevahelist info- ja kogemustevahetust. Uutes liikmesriikides ei ole ühistegevuse arendamisel erilist initsiatiivi üles näidatud ning teadmised ühistegevuse potentsiaalidest ja ühistegevusega seonduvatest võimalustest on puudulikud. Seetõttu tuleb vajalik info viia kapitali, kogemuste ja enesekindluse puudumise käes vaevlevate väikeettevõtjateni ja tutvustada ühistegevust kui atraktiivset alternatiivi äritegevuse alustamisel.
- Plaanitakse täiustada kesksel ühistute andmebaasi ja sellesse info kogumise süsteemi. Andmete kogumise osas on plaanis teha koostööd riiklike statistikaametitega.

- Arendatakse äritegevust toetavate teenuste valdkonda. Ühistute nõustamine on väga oluline näiteks laenuaotlemise küsimustes. Vajalik oleks kogemuste vahetamise eesmärgil arendada välja koostöövõrgustik ühistuid nõustavate asutuste vahel. Eesti Kaubandus-Tööstuskoda ja Tööandjate Keskliit peaksid samuti olema valmis ühistuid asjakohaste nõustamisteenustega toetama.
- Parandatakse ligipääsu finantsvahenditele. Ühistutel kas puudub või on piiratud ligipääs omakapitaliturgudele ning seetõttu sõltuvad nad liikmete poolt panustatud kapitalist ja laenuvahenditest. Sageli on ühistegevuse edendamiseks loodud sihtotstarbelised investeerimisfondid, mis peaksid aitama ühistegevusega alustada. Selliseid näiteid võib tuua Pansusmaalt (ESFIN/IDES – <http://www.esfinides.com/pages/Contact/-ContactRubrique.htm>) ja Suurbritanniast (Coop Action – <http://www.cooperativeaction-coop/>). Komisjon pöördub ka Euroopa Investeerimisfondi poole ettepanekuga luua ühistegevuse finantseerimiseks eraldi programm (nagu juba olemasolev programm väikese ja keskmise suurusega ettevõtete finantseerimiseks). Samuti tuleb luua piisav infovahetus- ja nõustamissüsteem, et ühistutel oleks ülevaade võimalikest finantseerimisallikatest.
- Jätkatakse koostööd Euroopa tasandil ühistuid esindavate rahvuslike alaliitude ja üle-euroopaliste ühistegeliste organisatsioonidega.
- 18. augustiks 2006. a pidid kõik ELi liikmesriigid viima oma ühistuseadused kooskõlla komisjoni poolt ühistegevuse osas kehtestatud statuudiga. See võimaldab ühtlustada liikmesriikide poolt kehtestatud ühistuseaduste sätteid kogu ELis. Riigid peaksid omavahel kogemusi vahetama ja erinevates riikides kehtestatud kasulikke seadusesätteid üle võtma. Samas julgustatakse liikmesriike välja tulema uute heade mõtetega ühistuseaduse muutmiseks ning oma riigis rakendamiseks. Üheks olulisemaks põhimõtteks ühistegevust puudutava seadusandluse kujundamisel on kahtlemata selle lihtsustamine ning just seda eesmärki peaks toetama ka seaduste ühtsustamine erinevates liikmesriikides.
- Uusi liikmesriike toetatakse ka teiste eduka ühistegevuse arendamise seisukohalt oluliste faktorite osas nagu näiteks efektiivne juhtimine, ühistute vaheline koostöö ning noorte kaasamine ühistute arendamisesse ning juhtimisse. Noorte ja haritud põllumajandusettevõtjate kaasamine on üheks olulisemaks eeltingimuseks ühistegevuse arendamisel. Uutes liikmesriikides peaks kindlasti pöörama senisest suuremat tähelepanu ka turustus- ning hanke(ostu)ühistute asutamisele.

Ühistute juhtimise ainekursuse osas võib näiteid leida üle kogu Euroopa. Võimalike õppeviisidena võivad kõne alla tulla ka koolitused, e-õpe ja elukestva õppe programmid. Liikmesriike, haridusasutusi ja huvitatud osapooli kutsutakse üles kaasama ühistegevuse õpetust majandus- ja ärierialade õppekavadesse, samuti võiks ühistegevus olla õppeainena gümnaasiumide õppekavas. (Commission of the...2004, lk 8)

IFAP (International Federation of Agricultural Producers – Rahvusvaheline Põllumajandustootjate Liit) on seisukohal, et põllumajandusettevõtjate ühendamiseks on vajalik astuda jõulisi samme, sest alles siis on põllumeestel võimalik olla teistele huvitatud osapooltele võrdväärseteks partneriteks. Ühistegevuse arendamiseks soovib IFAP oma liikmetel kasutusele võtta spetsiifiline arenguprogramm, mis peaks tugevdama väiketootjate positsioone erinevatel läbirääkimistel, parandama väiketootjate ligipääsu eksporditurgudele ja parandama ühistute teadmispõhist baasi (Derrien, 2004). Valitsused peaksid kaasama

ühistute esindajaid ühistegevust puudutava seadusandluse väljatöötamisele, et ühistud saaksid kaitsta oma huve ja räägiks samuti kaasa maaelu arengukavade väljatöötamisel (Ibid.). Just ühistud peaksid olema juhtivaks jõuks ja põllumajandustootjate esindajaks pikaajalise põllumajanduspoliitika põhimõtete väljatöötamisel.

2002. a toimunud Rahvusvahelise Tööjõu Konverentsi raportis leiti, et silmas pidades ühistute eripära ning sellest tulenevat asjaolu, et ühistud aitavad oma tegevuse tulemusena saavutada mitmeid spetsiifilisi sotsiaalpoliitika eesmärke (näiteks parandada tööhõivet, kaasata elanikkonna riskigruppe või arendada majandustegevust vähesoodsates piirkondades), oleks otstarbekas rakendada ühistute arendamiseks täiendavaid toetusmeetmeid nagu maksusoodustused, lihtsustatud tingimustel laenu saamine, ligipääs ühiskondliku töö programmidele jne (International labour... 2002, lk 9). Samas oodatakse ELi liikmesriikidelt samuti seda, et ühistutele jäetaks võimalus efektiivselt oma turgudel koos teiste äriühingutega konkureerida. Ühistute osas ei ole otstarbekas rakendada eelistavat kohtlemist, kuid seadusloomes tuleks arvestada ühistute olulisusega ka teistest riigipoliitikatest lähtuvalt ning sellevõrra vähem nende tegevust piirata ja neile kohustusi panna. Hästi väljatöötatud seadused peaksid lahendama ka ühe suurema ühistegevust takistava probleemi – ligipääsu investeerimiskapitalile. Näiteks on võimalik lubada ühistutel emiteerida mitte-liikmetele suunatud osakuid, mis oleksid vabalt kaubeldavad ja mille pealt ühistu maksaks intressi, kuid mis samas ei läheks vastuollu ühistegevuse põhimõtetega. (Commission of the...2004, lk 13)

Ühistegevusega seonduva temaatika ja probleemistiku käsitlemiseks ning ühistegevuse edendamiseks on Eestis korraldatud mitmeid teaduslik-praktilisi konverentse ja seminare. Nende tulemusena on ühistegelased välja pakkunud ridamisi ettepanekuid, et mida oleks vajalik teha ühistegevuse arengu kiirendamiseks Eestis. Näiteks 1999. a korraldatud konverentsil „Kuhu lähed, ühistegevus?” jõuti järgmiste põhiseisukohtade ja ettepanekuteni (Teaduslik-praktilise... 1999, lk 160).

- Luua koostöös Eesti Ühistegelise Liiduga seadusandlikul teel täiendavaid võimalusi majandusliku ühistegevuse arendamiseks, ühistuliste kindlustusasutuste loomiseks ning kõrvaldada seadustest tulenevad takistused ühistuliste pankade asutamiseks.
- Kutsuda ellu riiklik programm „Maamajanduslik ühistegevus”, mille realiseerimiseks näha riigieelarves ette rahalisi vahendeid mahus 100-200 mln kr aastas, sealhulgas vahendid uurimistöödeks. Programmide koostamiseks ja realiseerimiseks määrata juhtministeerium.
- Alustada ühistegelise õpetusega laste suvelaagrites, põhikoolides, gümnaasiumides, kutsekoolides ja kõrgkoolides.
- Näha ette vajalikud riiklikud vahendid ühistegevusalaste õppematerjalide koostamiseks ja trükkimiseks.
- Lülitada rahvusvahelistesse koostööprogrammidesse ühistegevusalased uurimistööd.
- Lülitada täiskasvanute täiendõppe jm kursuste programmidesse senisest enam loenguid ning seminare ühistegevuse alustest ja põhimõtetest.
- Aidata maakondlikel ettevõtluskeskustel organiseerida valdades ja külades uusi ühistuid.
- Levitada rahva hulgas avalike ürituste ja ajakirjanduse vahendusel ühistu või liidu saavutusi ja praktilisi kogemusi.

- Intensiivistada rahvusvahelist ühistegevusalast koostööd. Korraldada ühistegevusalaseid nõupidamisi ja konverentse.
- Jätkata ühistegevusalaste stipendiumite määramist üliõpilastele, magistrantidele ja doktorantidele ning stimuleerida ühistegevusalaste uurimistööde läbiviimist.

2001. a korraldatud ühistegevusega seonduvaid probleeme käsitlenud konverentsil „Ühistegevus – kas väljasurev dinosaur või 21. sajandi ühiskonnamudel” jõuti järgnevate ühistegevusega seonduvate lahendamist vajavate probleemideni (Teaduslik-praktilise... 2001, lk 130):

- Ühistegevuse põhimõtete ja selles peituvate võimaluste kasutamise takistuseks on olnud varakapitalistlikule ühiskonnale omane aktsiaseltside ja osäühingute üleidealiseerimine ning mitmed väärarusaamad ühistegevuse olemusest (nagu näiteks ühistegevuse samastamine kolhoosidega). Selle probleemi lahendamine eeldab ühistegevusalaste teadmiste massilist levitamist, seda eriti noorsoo hulgas.
- Taasiseseisvunud Eesti valitsused ei ole piisavalt tundnud ühistegevuse rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtteid ja selles peituvaid võimalusi sotsiaalse keskkonna ning majanduse tugevdamiseks. Jättes ühistutele tagastamata nõukogude võimu poolt neilt vägivaldselt äravõetud maa ja varad ning müües need peamiselt aktsiaseltsidele, käitus riik mõnevõrra lühinägelikult. Ühistegevusele tekitatud kahjud tuleb kompenseerida, selleks tuleb ellu kutsuda riigieelarvest finantseeritavad riiklikud programmid, eeskätt maamajanduse arengut toetava ühistegevuse arendamiseks.
- Eesti põhikoolides, gümnaasiumides, kutsekoolides, kõrgemates koolides ning ülikoolides (välja arvatud Eesti Maaülikool) ei õpetata endiselt ühistegevust. Samuti ei ole arvestataval tasemel täiskasvanute ühistegevusalane täiendõpe ning ühistegevusalaste teaduslike uurimistööde finantseerimine.
- Ühistegevuses on arvestatavaks jõuks kujunenud Eesti Ühistegeline Liit, kelle initsiatiivil on ühistuliikumine konkretiseerunud ja avaldab mõju ka riiklike institutsioonide tegevusele. Senisest rohkem oleks vaja toetada Eesti Ühistegelise Liidu terviklikkust, selle ühistuid ja liite esindavat ning siduvat koostööd.
- Koostöös Eesti Vabariigi Valitsusega tuleb välja töötada riiklik programm majandusliku ühistegevuse arendamiseks. Ühistegevusalane haridus tuleb üleriigiliselt väärtustada ning Haridusministeerium peab tagama ühistegevuse õpetamise koolides, ülikoolides ja täiskasvanute täiendkoolitustel ning valmistama ette ühistegevuse õpetajaid ja spetsialiste.

2002. a sügisel toimunud ühistegevuskongressi „100 aastat rahvuslikku ühistegevust Eestis” raames tõdeti, et ühistegevuse ja ühistulise ettevõtluse osatähtsuse suurendamisel on vajalik (Eesti Ühistegevuskongressi... 2002, lk 84):

- seadusandja ja valitsuse poolt suunata majanduspoliitiliste vahenditega ühistegevuse eelistamist ning Eesti Ühistegelise Liidu tegevuse süsteemset rahastamist riigieelarvest;
- väärtustada üleriigiliselt ühistegevusalane haridus ning tõhustada ühistegevuse õpetamist täiskasvanute täiendkoolituses;
- ühistegevussektorit reguleerivate seaduste ühtlustamiseks esitada seadusandjale ettepanekute pakett seaduste muutmiseks ja ELi seadusandlusega kooskõlla viimiseks;

- moodustada Eesti Ühistegelise Liidu juurde ühistutele kohustuslik ühtne kontrollsüsteem;
- suurendada Eesti Ühistegelise Liidu liikmeskonda, kutsudes Liidu liikmeks kõik valdkonna organisatsioonid ning suurendada oluliselt Liidu liikmete koolitusmahtu;
- jätkata senisest tulemuslikumat koostööd rahvusvaheliste organisatsioonidega;
- jätkata ühistegevusalast uurimis- ja teadustööd;
- arendada ühistegevusalase informatsiooni levitamist maakondades, tõhustada koostööd kohalike omavalitsustega, ettevõtluskeskustega, põllumeeste esindusorganisatsioonide jt liitudega.

24. sept. 2003. a korraldas Eesti Ühistegelise Liit koostöös EPMÜ-ga Tartus konverentsi „7 alternatiivi ühistegevuses”. Konverentsil käsitletud teemade baasil koostatud ametliku pöördumises pidasid osalejad vajalikuks (Pöördumine..., Ühistegelised uudised. 2003, lk 7):

- riigieelarve kaudu finantseeritavate majandusliku ühistegevuse programmide algatamist;
- ühistegevussektorit reguleerivate seaduste vastavusse viimist Euroopa Liidu vastavate seadustega;
- tõhustada koostööd ELi kuuluvate Rahvusvahelise Ühistegevusliidu liikmetega;
- edendada koos- ja ühistegevust ettevõtluses, ettevõtluse ja riigi ning ettevõtluse, riigi ja kodanikuühenduste vahel;
- riiklikult väärtustada ja tunnustada ühistegevusalast haridust ja tegevust.

Kõigil eelnevalt vaadeldud konverentsidel tehtud ettepanekud on teatavas ulatuses sarnase sisuga. Põhimõtteliselt tähendab see seda, et aastatel 1999-2003 on tulnud ühistegevuse arendamist silmas pidades rääkida pidevalt ühtedest ja samadest probleemidest, kuid tehtud ettepanekuid ei ole suudetud edukalt ellu viia. Samas on välja pakutud muudatuste elluviimine teaduslik-praktiliste konverentside puhul üheks olulisemaks eesmärgiks.

2.3. Majandusliku ühistegevusega seonduvad arengud teistes riikides

Majandusliku ühistegevuse arendamist on peetud väga oluliseks paljudes riikides üle kogu maailma. Praktikas on ühistegevus oma kasulikkust ja väärtust tõestanud ning sellest tulenevalt on ühistud majandusüksustena maailmas laialt levinud. Ühistute turuosa iseloomustavad suhtarvud näitavad kui suure osa riigi mingist majandussektorist on ühistud hõivanud. Kui ühistud on mingi majandussektori turust hõivanud rohkem kui poole, siis kontrollivad nad sisuliselt turgu.

Ühistud konkureerivad edukalt ka väga konkurentsitihedates majandusharudes. Kuigi ühistute eesmärgiks ei ole maksimeerida kapitali pealt saadavat tulu, on nad siiski suutnud Euroopas tervikuna haarata märkimisväärse turuosa sellistes majandusharudes, kus kapitaliseeritud ettevõtted on traditsiooniliselt väga tugevad – need on pangandus,

kindlustus, toiduainete jaekaubandus, farmaatsiatööstus ja põllumajandus (Commission of the...2004, lk 4). 2002. a seisuga oli ELis 72% piimatoodete ja 47% lihatoodete turgudest ühistute kontrolli all, Rootsis olid need arvud vastavalt 99% ja 81%, Suurbritannias 98% ja 20%, Hollandis 82% ja 35% ning Taanis 93% ja 93% (Sooa 2003, lk 94). Soomes, Rootsis, Taanis, Saksamaal, USAs jpt riikides oli 2000.a. seisuga ühistegevuse osatähtsus panganduses 30-35% (maapiirkondades üle 60%), piimanduses 90-95% ja kindlustuses kuni 50% (Leetsar 2001b, lk 16).

2003. a seisuga toimub ligikaudu 83% Hollandi põllumajanduslikust tootmisest ühistutes; ühistutele kuulub 50% Prantsusmaa ja 37% Küprose pangandusest; Soome toiduainete jaekaubandusturul on ühistute turuosa 35% ja Rootsi metsamajanduses 60% (Commission of the...2004, lk 17). 2000. a soetati ELis ligikaudu 50% põllumajandusele vajaminevatest sisenditest ühisostude kaudu ning ligi 60% põllumajanduslikust toodangust töödeldi ja realiseeriti turgudel põllumajandustootjatele kuuluvate ühistute poolt (Leetsar 2001a, lk 22). Järgnevalt on antud ülevaade ühistegevuse olukorrast mõningates hästi arenenud ühistegevusega riikides.

Ühistuliste rahaasutuste eripäraks on see, et kogu liikmete poolt kogutud ja teenitud raha jääb liikmetele ning reeglina ei lähe see dividendidena või kasumina liikmete ringist välja. Ühispannad, krediidi- ja hoiulaenuühistud on maailmas enamlevinud rahaasutusteks. ELi liikmesriikide maapiirkondades on ühispannanduse turuosa 80-100%. Eriti palju on ühispanku Prantsusmaal, Saksamaal, Austrias, Itaalias, Hollandis ja Soomes. Elujõulistel väikepankadel on rida eeliseid – raha jääb liikmetele, kulutused infrastruktuurile on suhteliselt väiksemad ning liikmete parema tuntuse tõttu on ka usaldus suurem. Tuntuimad ELi ühispannad asuvad Saksamaal ja nendeks on 18. sajandi keskpaiku asutatud Raiffeiseni pangad, mille arv Saksamaal, Hollandis, Belgias, Austrias jt riikides küünib mitme tuhandeni. Nende pankade tegevust koordineerib Saksamaal asuv Saksamaa Reiffeiseni ja Ühistute Liit. (Leetsar 2001a, lk 23)

Sageli arvatakse, et Ameerika Ühendriigid on 21. sajandi künnisel superkapitalistlik maa, kus domineerivad ainult kapitaliühingud ning Euroopas laialt levinud majanduslikku ühistegevust seal sisuliselt ei ole. Tegelikult on Ameerika Ühendriigid väga vanade ühistegevustraditsioonidega riik, sest kõige esimene ühistu (kindlustusselts Philadelphias) asutati juba 1752. a. Tänu rohkem kui 200 aasta vanusele demokraatialle on ka sealsed ühistegevuse traditsioonid tunduvalt vanemad kui Euroopas. Maapiirkondades domineerivad ühistulised krediidasutused, kindlustusseltsid ja pangad ning ühistulistel alustel tegutseb ka enamus põllumajandussaadusi töötlevatest tööstustest ja vahendussfirmadest. Ühistegevus kuulub demokraatliku Ameerika riigikorra juurde ning ühistuid kaitsevad seadused ja riik. (Leetsar 2003a, lk 36)

USA osariikide ühistuseadused ei tee sarnaselt Euroopa riikidega ühistutele mingisuguseid erandeid kehtiva äriseadustikuga võrreldes, välja arvatud konkurentsiseaduse osas. Mitmete USA osariikide ühistuid ei reguleeri konkurentsiseadus, st ühistute kasvule ei ole seatud mingisuguseid piiranguid. Põhjenduseks tuuakse argument, et ühistud on avatud liikmeskonnaga ja on kogu ühiskonna või piirkonna teenistuses. (Bekkum 2003, lk 19)

Mitmetes riikides (näit Belgia, Itaalia ja Portugal) on leitud, et ühistute spetsiifika õigustab nende erilist kohtlemist maksupoliitika valdkonnas. Samas peab igasugune erikohtlemine olema põhjendatav (näiteks sotsiaalpoliitika kaalutlustel) ning kooskõlas põhiseaduse ja

konkurentsiseadusega. Maksuseadustes peaksid ühistegevust soodustavad sätted olema ennekõike seotud omakapitali (liikmetel põhimõtteliselt puudub võimalus sellelt otsest tulu teenida, sest osaluse müümine ei ole võimalik) või kohustuslike reservidega. (Commission of the...2004, lk 13)

ELi riikides, kus põllumajandussektor on suure osatähtsusega (Holland, Taani, Saksamaa, Prantsusmaa), tegutsevad juba aastakümneid spetsiaalsed asutused (agentuurid, põllumajandusühistud), mis toetavad igakülgset põllumajandustootmist. Nende peamiseks ülesandeks on toodangu kvaliteediga seonduvate küsimuste lahendamine, oma riigi põllumajandustoodangu tarbimise suurendamine, põhilistele põllumajandussaadustele turgude taasloomine ja uute võimaluste leidmine toodangu realiseerimiseks. Need ülesanded saavad olla edukalt täidetud vaid juhul, kui agentuurid tegutsevad ühiselt põllumajandussaaduste tootjatega. (Ramanauskas 1999, lk 33)

Näiteks Taani Piimaamet on Taani piimanduse keskne kaubandusorganisatsioon, mille liikmelisus on avatud nii ühistutele kui ka erainvestorite omanduses olevatele piimatööstustele ja praktiliselt kõik piimasektoris tegutsevad ühistud ja ettevõtted ongi Piimaameti liikmed (Bekum 2003, lk 17). Organisatsiooni eesmärk on kindlustada Taani piimasektori ühishuve riigis ja välismaal, eeskätt aga piimatoodete ekspordiga seonduvaid huve.

Huvipakkuvaks näiteks on kindlasti Iirimaa, kus viimase 30 aasta jooksul on põllumajandusühistute arv ligi kolm korda vähenenud, kuid samas nende kogukäive ja turuosa on pidevalt suurenenud. Analoogsed protsessid on toimunud ka teistes riikides, mis tähendab seda, et ühistud ühinevad ja muutuvad majanduslikult tugevamaks. Samal ajal kapitaliühingute osakaal põllumajandussektoris järjest väheneb ning tundub, et nad tõrjutakse aegapidi turult lihtsalt välja. (Leetsar 2001a, lk 22)

2001. a seisuga töödeldi ligikaudu 80% Poola piimatoodangust ühistutes. Paljud ühistutesse koondunud tootjad on nõus mingi perioodi vältel madalamate kokkuostuhindade rakendamisega, et ühistu saaks koguda raha investeringuteks kõrget piimatoodete kvaliteeti tagavatesse seadmetesse ja tehnoloogiasse. Samuti on ühistud alustanud suuremateks ja kasumlikumateks ühistuteks ühinemise protsessi. Selle tulemusena oli Poolas 2002. a seisuga ligikaudu 200 piimatöötlemisühistut, kus tootmistingimused ja toodang vastasid ELi sanitaar- ja kvaliteedinõuetele. Paljud nendest ühistutest konkureerisid edukalt ka ELi turul. Täiendavalt kehtestatud kapitalinõuded on endaga kaasa toonud ka ühinemislaine Poola ühistegelises panganduses. Ühistulise panganduse arendamine on oluline eeskätt maapiirkondedes tegutsevate väikese ja keskmise suurusega põllumajandusettevõtete seisukohalt. (Jankowski 2002)

Poola ühistegevuses on kasutusele võetud üksnes ühistutele suunatud kvaliteedimärgistuse süsteem. Kvaliteedimärgistuse saavad parimad ühistutes toodetud tooted, mis on testitud ja hinnatud ühistegeliku liikumise omanduses olevas laboratooriumis. Sellist kvaliteedimärgistuse süsteemi võiks Poola ühistegelaste arvates põhimõtteliselt ühtsel kujul rakendada kõigis ICA liimesriikides. (Jankowski 2002)

Eestiga üsna sarnane olukord valitseb ka meie naaberriikides Lätis ja Leedus. Põllumajandustooteid töötleva tööstuse efektiivsus Lätis on hetkel üsna madal ning ühistegevuse arendamine võib olla üks paremaid alternatiive tekkinud olukorra

lahendamiseks. Lätis on vaid ligikaudu 18% talunikest ühistuga seotud, samas kui Prantsusmaal on see näitaja ca 90%, Taanis 98% ja Rootsis 95%. Läti valitsuse toetus ühistegevuse arengu kiirendamiseks ei ole olnud piisav ning see on moodustanud üksnes 1-1,5% toetuste kogumahust. Ligikaudu 60% Läti piimatootjatest taludest on väga väikesed (1-5 lehma) ning seetõttu on sealne piima tootmisomahind suhteliselt kõrge. Sellest tulenevalt on ühistegevuse horisontaalne ja vertikaalne arendamine möödapääsmatu, vastasel juhul ei suuda väiketootjad enam konkurentsipüsida. (Soopa 2003, lk 89-95)

Peale iseseisvuse taastamist 1991. a ei loodud Leedus ühistute moodustamiseks vajalikke tingimusi. Nagu ka teistes postkommunistlikes riikides on Leedus taassündinud põllumajandus ja sellega kaasnev infrastruktuur väga erinev sellest, mis eksisteerib arenenud lääneriikides. Seetõttu pole meil täna võimalik lääneriikide kogemusi kasutusele võtta ning on vajalik teostada ühistute osas teoreetilisi ja praktilisi uuringud. Selleks, et ühistegelise liikumise vastaks EL-is kehtivatele struktuuridele, tuleb Leedus täielikult muuta põllumajandustoodete tootmise, teenuse osutamise, põllumajandustoodete ümbertöötlemise ja toodangu turustamise süsteemi. Ühistegevuse arengut pidurdab oluliselt ka mitteküllaldane riigiabi, seadusandluse ja maksusüsteemi puudulikkus. (Ramanauskas 1999, lk 29 ja 35)

Soomes on ühistutel väga tugev turupositsioon. Põllumajanduse valdkonnas on tugeva ühistulise süsteemi kujunemise üheks peamiseks põhjuseks suure hulga väikeste peretalude olemasolu. Ühistegevuse edendamine on võimaldanud saavutada põllumajanduse sõltumatust ja aidanud kaasa maapiirkondade arengule. Soomes on suurtele ühistutele tugistruktuurid olemas, Eestis aga alles kujunemisjärgus ning väikeühistud tekivad Soomes sageli uutel tegevusaladel suure tööpuuduse tulemusena (Sülla, Ühistegelised uudised. 2003, lk 4-6). Paljud tänased Soome ühistud on hiljuti läbi elanud restruktureerimise perioodi ning praeguseks on kaupade tootmine ja turundus läinud väikese osa tütarettevõtete kätte nagu näiteks Valio piimanduskontsernis (Leetsar 2001a, lk 14). Soome ajalugu vaadates võime täheldada, et kui riigis on olnud probleeme, siis ühistud on väga jõudsalt edasi arenenud (Skurnik 2002, lk 15). Üks Soomes läbiviidud küsitlustest näitas, et kolm viiendikku täiskasvanud vastajatest on ühe või mitme ühistegelise seltsi liikmed (Ibid., lk 11). Näiteks Soome Metsaliit on maailma suurim metsaühistu (Ibid.).

2001. a täiendati Soome ühistuseadust ning muudeti „üks liige - üks hää” reeglit. Seaduse täiendamise tulemusena loodi mitmehäälsus ja volitati igat liiki ühistuid kasutama kapitaliturge (varem kapitali turuseadus välistas ühispankade puhul selle võimaluse). Investeeringutes võivad osaleda ka mitteliikmed, kellel on õigus hääleõigusega üldkoosolekul osaleda. Kolmandad osapooled võivad osaleda ka investeerimiskapitalis. (Leetsar 2001a, lk 15)

Ühistuõigus on ELi liikmesriikides erinev. Ühine erinevus Eesti ühistute olukorraga võrreldes on ELi liikmesriikide ühistutele kiire pankroti tegemise välistamine tulenevalt ühistute aeglasemast juhtimise ülesehitusest. Kõikides riikides rakendatakse ühistute puhul sarnast maksusüsteemi nagu teiste äriühingute puhul. Soomes on erisusi ühiskasumi maksustamisel ühistute soodustamiseks. Hollandis on ühistute kasum, mis on tekkinud seoses mitteliikmetega, maksustatud, liikmete tegevusest tekkinud kasum aga maksuvaba, et vältida ühistuliikme topeltmaksustamist. (Bekum 2003, lk 20)

Eelnev ülevaade ühistegevuse olukorrast erinevates maailma riikides näitab ilmekalt seda, millisel määral ühistegevust tegelikult väärtustatakse. Vaadeldud riikide valik ei olnud juhuslik – kaasatud said meie lähinaabrid ja Euroopa suurriigid ning samuti kapitalistliku maailma suurriik USA. Ühistegevuse tähtsustamine nendes riikides peaks andma meile põllumajanduspoliitika väljatöötamiseks olulist mõtlemisainet.

2.4. Ühistegevusvaldkonna arvamusiidrite ja spetsialistidega läbi viidud kirjalike intervjuude vastuste analüüs

Järgnevalt on esitatud uuringu käigus läbi viidud kirjalike intervjuude vastuste analüüsi tulemused, mis on liigendatud lähtudes erinevatest (põllu)majandusliku ühistegevusega seonduvatest aspektidest.

Majandusliku ühistegevuse arengut takistavad tegurid

Välisriikide kogemuste kohaselt on peamised ühistegevuse arengut takistavad tegurid alljärgnevad:

- Piiratud ligipääs finantsvahenditele.
- Ühistegevusalaste teadmiste – ühistute eelised, tomimise printsiibid, nende juhtimine – puudumine.
- Eestvedajate ja pädevate ühistujuhtide puudumine.
- Liikmete vähene teadlikkus ja tagasihoidlik roll ühistutes.
- Ühistute liigne lokaalsus; vajalik on ühistute arendamine üleriigilisteks ning rahvusvaheliseks.
- Ühistute avaliku tunnustamise puudumine arvamusiidrite poolt.

Eesti arvamusiidrite küsitlemise tulemused tõid esile järgnevad ühistegevuse arengut takistavad tegurid:

- Riiklik abi ja toetus ühistegevusele on olnud deklaratiivne, puudub selge riigipoolne ühistegevust toetav poliitika.
- Madal investeringute tase, mille põhjuseks on nii krediidasutuste karmid nõuded kui ka tootjate vahelise usalduse puudumine selleks, et ühiselt investeringuid ellu viia.
- Suurtootjate seas levinud arvamus, et nad on üksinda võimelised turgudel läbi lööma ja seepärast ei arenda ka ühistegevust. Olulist rolli mängib siinkohal eestlasele omane iseloomujoon üksinda hakkama saada, st puudub valmisolek ühistegevusega alustamiseks.
- Ühistegevust propageerivate inimeste ebarealistlikud plaanid ühistegevuse arendamiseks Eestis ning selle tulemusena lõpetamata jäänud tegevused.

- Äriühingutele (eeskätt välisomandusega) jäetud võimalused *dumpinghindade* abil ühistegevuse normaalset arengut takistada.

Samuti esines arvamusi, et majandusliku ühistegevuse areng Eestis on olnud ebapiisav, ühistute turuosa põllumajandussaaduste turul on väike. Ühistud pole end suutnud arendada selliselt, et suudaksid pakkuda turule lisandväärtusega tooteid. Peamiselt on väljakujunenud varumisühistud, kelle turg piirdub mingi konkreetse töötleva tööstuse ettevõttega. Paljud Eesti ühistud ei järgi rahvusvahelisi ühistegevuse põhimõtteid, sh liikmete võrdse kohtlemise printsiipi.

Riigi roll põllumajandusliku ühistegevuse arendamisel

Välisriikide kogemus näitab, et valitsuse tasandil on suhtumine ühistegevusse ja ühistutesse võrreldes teiste ettevõttevormidega neutraalne. Mitmete riikide esindajad leidsid, et teadmised ühistegevusest on erinevate valitsusasutuste töötajate puhul väga erineval tasemel. Ollakse veendunud, et valitsus peaks olema teadvustatud ühistegevuse olemasolust, kuid ei tohiks liigselt ühistegevuse arengu reguleerimisse sekkuda. Levinud on ka seisukoht, et kindlasti ei tohiks valitsus oma tegevuse ja otsustega seada ühistuid ebavõrdsesse olukorda.

Eesti ühistegevaste seas on levinud aramus, et riiklik sekkumine ühistegevuse arendamisse on olnud minimaalne. Erinevad ministrid on ühistegevuse arendamisega tegelenud erineval määral, kuid valdavalt on siiki piirdunud vaid sõnadega või mõne üksiku tegevuse finantseerimisega (näiteks ühistegevuskonsulentide koolitus ETKLi juures, mis realselt tulemusi ei andnud; investeringutoetus ühistutele, mis tegelikkuses mõjutas üksnes väikest arvu ühistegevusprintsipiil baseeruvaid tegevusi). Esitati ka seisukohti, et turumajanduse isereguleerivat rolli idealiseerides on riik andnud eelise väliskapitalile, mida tänasel päeval leidub kõigis põllumajanduse sektorites – tootmises, töötlemises ja turustamises. Seetõttu viiakse väliskapitali teel Eestist välja ka oluline osa põllumajandussektoris teenitavast kasumist (sh ka Eestile eraldatud ELi toetustest).

Ühistegevust puudutavate poliitiliste meetmete väljatöötamisele ei kaasata piisavalt asjatundjaid. Hetkel on poliitiliste meetmete väljatöötamine antud ametnike (kellel üldreeglina on ebapiisavad teadmised ühistegevusest) ja neid mõjutavate huvirühmade meelevalda. Meetmeid väljatöötava ministriumini töörühma koosseisu tuleks kutsuda ühistegevuse asjatundjad ja ühistegevuse parimad praktikud. Poliitiliste meetmete rakendamise efektiivsust tuleks samuti spetsialistide poolt järjepidevalt hinnata. See peaks olema pidev protsess, mille käigus korrigeeritakse ühtlasi ka vastavalt vajadusele poliitilisi meetmeid.

Tegevused, mis annaksid põllumajandusliku ühistegevuse arendamisel kõige kiiremaid tulemusi

- Välisriikide ühistegevused ja aramusliidrid on seisukohal, et ühistegevuse arendamisele on kõige enam kasuks tulnud majanduskeskkonnast tulenev möödapääsmatu vajadus ühiselt tegutseda. Vajadus ühistegevuse järele saab tekkida üksnes piisava informeerituse ja teadlikkuse olemasolul. Seda seisukohta on mõneti kinnitanud ka Eesti kogemus. Näiteks toodangu turuhinna langus on sundinud ahela kõikides lülides konkurentsivõime säilitamiseks uusi võimalusi otsima.

Põhimõtteliselt on see toimunud Eesti piimandussektoris, kus ühistegevuse arendamisse on tõsisemalt suhtunud kui muudes valdkondades.

- Ühistegevusalane täiendõpe ja -koolitus, mis peaks baseeruma riiklikul tellimusel. Põllumajandusministeeriumi eelarvest tuleks eraldada vahendeid ühistegevusalasele koolitusele.
- Koolitus- ja õppereisid.
- Riigi kaasabil tuleks asutada ühistupank (MESi vahendid suunata riikliku pikaajalise ja intressivaba laenuna ühistupanga asutamise toetuseks).
- Ühistegeelike töötlemisettevõtete asutamine. Toetada tuleks realselt tegevust alustavaid ühistuid, et nad suudaksid konkrentsitingimustes edukalt kohaneda.
- Turuarendustoetuste rakendamine ning eksportturgude leidmisele kaasaaitamine.

Välisriikide ühistegeelaste ning arvamusiidrite soovitude kohaselt oleks Eestis põllumajandusliku ühistegevuse arendamiseks vajalikud järgnevad tegevused:

- Ühistegevuse alaste teadmiste levitamine riigi kodanike (eeskätt põllumajandustootjate) seas. Ühistegeeline liikumine peab valdavas osas välja kujunema kodanikualgatuse teel.
- Ühistegevust tutvustavad kampaaniad, parimate kogemuste vahetamine, edulugude levitamine.
- Ühistegevuse arengut soodustava seadusandluse kujundamine ja ühistute administreerimise süsteemi loomine.
- Ühistegevusliikumise liidrite ja ühistujuhtide koolitamine.

Küsitletute arvamuse kohaselt peab tänapäevane põllumajanduspoliitika ennekõike kindlustama, et põllumajandustootjate huvid oleksid kaitstud lähtudes tooteohutuse, looduskeskkonna säästmise ja maastikukaitse osas kehtivatest piirangutest. Tootjatele tulukuse tagamiseks loob parimad tingimused investeringute toetamine tehnilise ja tehnoloogilise arengu eesmärgil.

Ühitegeelikud katusorganisatsioonid

- Vajalik on muuta olemasolevate katusorganisatsioonide orientatsiooni, et see oleks rohkem ühistegevuse arendamisele suunatud.
- Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda – ideoloogilised probleemid, pole suutnud oma Brüsseli esinduse kaudu mõjutada Soome, Rootsi jt riikide põllumajandusühistute invasiooni Eestisse. Selles osas pole piisavaid samme astunud ka põllumajandusministeerium ega teised valitsusasutused. Senini on olnud eestkostjaks pigem põllumajandussaadusi töötleva tööstuse tasand.
- Eesti Põllumajandustootjate Keskliit – panus ühistegevuse arendamisse on senini väga tagasihoidlik. Liidul on aga suur potentsiaal, sest liikmete toodang moodustab 80% Eesti põllumajanduse kogutoodangust.

- Eesti Ühistegeline Liit – piiratud rahalised vahendid ühistegevusalaseks koolituseks ja teavitustööks. Senini on probleemiks olnud ka vähene tegevusaktiivsus. Minevikus omas väga olulist rolli.
- Eesti Talupidajate Keskliit – piiratud rahalised vahendid ühistegevusalaseks koolituseks ja teavitustööks. Teostatud on mitmeid välisprojekte, sh ühistute juhatuste liikmete väljaõppeks. Neist ühe projekti konkreetne tulemus on realiseerunud ühistu E-Piim moodustumise näol.
- Näiteks Soome katusorganisatsioonid on edukalt levitanud ühistegevuse alaseid teadmisi ja informatsiooni. Samuti Taani Põllumajandusnõukogu on väga hästi struktureeritud ja edukalt tegutsev katusorganisatsioon.

Poliitiliste meetmete rakendamine piiratud finantsvõimaluste tingimustes

- Mitmete välisriikide esindajate arvamuste kohaselt on ühistutele tugistruktuuri väljakujundamiseks vajalik maine kujundamine (arvamusliidrite poolt hea tahte välja näitamine) ning esialgu finantsiline toetus avalikkuse teadlikkuse tõstmise kampaaniate läbiviimiseks, koolitusteks ning jätkusuutlikkuseks vajaliku baasi tekitamiseks.
- Ühistegevusega seonduva informatsiooni levitamise toetamine. Toetada Eesti kapitalil põhinevate ühistute tegevust – meedia, arvamusliidrite avaldused jne. See on vajalik põllumajandustootjate moraali ja enesetunde jaoks.
- Ühistulise käitumise koolitussüsteemi loomise toetamine, ühistegevuse õpetamise kaasamine riiklikusse haridussüsteemi.
- Keskühistute ja katusorganisatsioonide tegevuse tõhustamise toetamine.
- Krediidipoliitika ja tagatiste süsteemi loomise toetamine, ligipääs finantsvahenditele ja investeerimispotentsiaali suurendamine.
- Ühistegevuse arengut toetava seadusandliku tugiraamistiku loomise toetamine.

Erinevused väike- ja suurühistute tegevustulemuste (majandustulemused, kasu liikmetele) vahel:

- Üldlevinud arvamuse kohaselt puuduvad Eestis suurühistud, kuid üldiselt on elujõulised just need ühistud, kus on suurem liikmete arv (suurem turujõud). Väikeühistud on vajalikud nišitoodete seisukohast.
- Viimase 20 aasta jooksul on Soomes hoogustunud väikeühistute asutamine, mis viitab väikeühistute konkurentsivõimelisusele. Suurühistutes on side ühistujuhtide ja liikmete vahel nõrgem kui väikeühistutes.
- Näiteks Taanis on ühistute arv järjepidevalt vähenenud ning ühistud on suuremaks kasvanud. Uusi ühistuid tekib juurde vaid vähesel määral. Väike- ja suurühistud saavad vabalt koos eksisteerida. Jätkusuutlik ühistu peab kogu aeg arenema, tähtis on kohanduda vastavalt majandamiskeskonnas toimuvatele muutustele.

Eesti ühistute koostöövõimalused teiste riikide põllumajandussektori ühistutega:

- Võimaluste avanemine eeldab kokkulepeid COGECA/COPA tasandil.
- Senine kogemus näitab, et välisriikide ühistud ei soovi meie tootjaid ja töötlejaid võrdväärselt kohelda.
- Koostöö peaks olema võimalik ning on soositav. Samas vastandlike huvide tekkimisel on raske ühistegevust teha ning koostöö tugineb majanduslikule arvestusele.
- Soome ühistegelaste arvamuse kohaselt on koostöövõimalused olemas kõigis erinevates valdkondades – majandustegevuses, hariduses, teadlikkuse suurendamises, parimate kogemuste vahetamises, teadustöös jne.

Küsitletute arvamuse kohaselt ei moodusta ühistegevuse võimalikud subjektid Eestis homogeenet hulka. Turul tegutsevad suurtootjad, kes võivad majandustegevust teostada mistahes omandivormis ning nad pole huvitatud väiketootjate kaasamisest ühistutesse. Sellest tulenevalt võiks majandusliku ühistegevuse arendamiseks analüüsida ka võimalusi liikmete diferentseerimiseks ühistu majandustegevuses osalemise määra alusel. Näiteks võiks suurtootjatel olla üldkoosolekul rohkem hääli ning nende puhul kehtivad kokkuostuhinnad võiksid olla väiketootjatest erinevad.

Samuti esines aramus, et üheks võimaluseks oleks kohustusliku auditi seadustamine nende ühistute suhtes, kes soovivad saada osa ettevõtjatele suunatud riiklikest toetustest. Abikõlblikud oleksid üksnes need ühistud, kes vastaksid rahvusvahelistele ühistegevuse põhimõtetele ja kus oleks tagatud liikmete võrdne kohtlemine. Vajalik oleks ka analüüsida, kas üksnes juriidilistest isikutest koosnevat ühistut peaks riiklikult toetama või on need juriidilised isikud ühistu moodustanudki üksnes toetuste saamise eesmärgil.

2.5. Eesti ühistujuhtide seisukohad majandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmete osas – küsitlustulemuste analüüs

Selleks, et ühistegevuse arendamisele suunatud meetmed ühistuid ka realselt aitaksid, on väga oluline teada ühistujuhtide seisukohti nende meetmete kujundamise osas. Projekti täitja viis 2005. a jaanuaris ja 2007. a aprillis läbi Eesti põllumajandussektoris tegutsevate ühistute juhtide seas küsitlused, et välja selgitada ühistute tegelikud ootused ühistegevuse arendamisele suunatud meetmete osas. Küsitluse ülesehitus oli mõlema aasta puhul ühesugune. 2007. a korraldatud küsitluse vastajaskond kattus osaliselt ka 2005. a vastajaskonnaga – 67% 2007. a küsitlusele vastanud ühistujuhtidest osales küsitluses ka 2005. aastal.

Tabelis 2.1 on välja toodud küsitlusele vastanud ühistute regionaalne paiknemine. Valimi koostamisel oli üheks peamiseks eesmärgiks kaasata ühistuid üle kogu Eesti. Nii 2005. kui ka 2007. a osalesid küsitluses 11 maakonna ühistud. Kõige olulisemaks erinevuseks 2007. a vastajaskonnas võrrelduna 2005. a omaga on kahtlemata Saaremaa ühistute osatähtsuse

langus. Valimi koostamise käigus ilmses, et kõik 2005. a küsitlusele vastanud kuus Saaremaal tegutsenud ühistut olid 2007. a kevadeks kas likvideeritud, likvideerimisel või ühistulise tegevuse lõpetanud.

Tabel 2.1. Küsitletud ühistute piirkondlik jaotumine

Maakond	Ühistute arv	
	2005	2007
Järvamaa	4	4
Saaremaa	6	0
Harjumaa	2	2
Võrumaa	4	2
Tartumaa	2	4
Ida-Virumaa	2	2
Põlvamaa	2	2
Jõgevamaa	4	6
Raplamaa	2	2
Valgamaa	2	2
Lääne-Virumaa	2	2
Pärnumaa	0	2
KOKKU	32	30

Vaadeldes küsitlusele vastanud ühistute jaotumist tegevusvaldkondade lõikes (tabel 2.2), tuleb esile piima tootmis- ja töötlemisühistute mõningane domineerimine. Ligikaudu 34% 2005. a ja 47% 2007. a küsitlusele vastanud ühistutest tegeleb kas piimatootmise või piimatöötlemise valdkonnas. Turustusühistute osatähtsus oli 2005. a 19% ja 2007. a 20% ning masinaühistute osatähtsus vastavalt 25% ja 13%. Primaarse põllumajandusliku tootmisega tegelevad ühistud moodustasid 2005. a vastajaskonnast 19% ja 2007. a 20%; töötlemisühistute osakaal oli vastavalt 25% ja 40%.

Tabel 2.2. Küsitletud ühistute jaotumine tegevusvaldkondade lõikes

Põhitegevusala	Ühistute arv	
	2005	2007
Piima tootmine	6	6
Liha töötlemine	1	0
Piima töötlemine	5	8
Kartuli töötlemine	2	4
Masinteenuse pakkumine	8	4
Põllumajandussaaduste turustamine	6	6
Tootmissisenditega varustamine	4	2

Liikmete arvult olid 2005. a küsitletud ühistute seast suurimad Saaremaa Liha- ja Piimaühistu (816 liiget) ja Ühistu E-Piim (400 liiget) ning 2007. a Ühistu E-Piim (240 liiget) ja Kevili Põllumajandusühistu (86 liiget). Üldiselt oli liikmete arvust lähtuv jagunemine mõlema küsitluse korral väga sarnane (vt tabel 2.3) – 2005. a moodustasid rohkem kui 50 liikmega ühistud vastanutest 28% ja 2007. a 23%. Vähem kui 10 liikmega väikeühistute osatähtsus oli 2005. a 22% ja 2007. a 20%. Seega olid mõlema küsitluse korral kaasatud

väga erineva suurusega ühistud. 2007. a küsitlustulemused näitasid, et ka 2005. a küsitlusele vastanud ühistutest oli koguni 60% juhtumite osas liikmete arv vähenenud ning vaid 40% 2005. a vastanud ühistutest suutis järgneva paari aasta jooksul liikmete arvu kas säilitada või kasvatada.

Tabel 2.3. Küsitletud ühistute jagunemine lähtudes liikmete arvust

Liikmete arv	Ühistute arv	
	2005	2007
Väiksem kui 10	7	6
11 – 30	11	12
31 – 50	5	5
51 – 100	6	6
Suurem kui 101	3	1

Küsitletud ühistud olid asutatud aastatel 1992-2005 (vt tabel 2.4). Seetõttu, et kõige intensiivsem ühistute asutamine toimus esimestel aastatel peale Eesti Vabariigi taasiseseisvumist, moodustasid ka vastajaskonnas suure osa perioodil 1992-1994 asutatud ühistud – 2005. a vastanutest 63% ja 2007. a 40%. Eelmise sajandi lõpust alates on ühistute asutamine toimunud aeglustatud tempos ning seetõttu moodustasid ka perioodil 1998-2005 asutatud ühistud 2005. a vastanutest üksnes 13% ja 2007. a 33%.

Tabel 2.4. Küsitletud ühistute jagunemine asutamisaastast lähtudes

Asutamisaasta	Ühistute arv	
	2005	2007
1992 – 1994	20	12
1995 – 1997	8	8
1998 – 2000	2	2
2001 – 2005	2	8

Ühistute majanduslikku aktiivsust ja mõjujõudu iseloomustab küllaltki hästi realiseerimise netokäive. 2005. a läbiviidud küsitluse tulemuste korral on kaasatud ühistute 2004. a realiseerimise netokäive ja 2007. a korraldatud küsitluse tulemuste puhul 2006. a netokäive. Vastanud ühistute netokäive oli 2005. a vahemikus 60 tuh kr – 520 mln kr ja 2007. a jäi see vahemikku 50 tuh kr – 540 mln kr (vt tabel 2.5). Vastanute kogukäive oli 2005. a ligikaudu 1,86 mld kr ja 2007. a 2,8 mld kr. Erinevus suurte ja väikeste ühistute vahel on märkimisväärne – 2005. a moodustasid neli suuremat ühistut valimi kogukäibest ligikaudu 79%, 2007. a oli viie suurema ühistu osatähtsus valimi kogukäibes 75%. Käibemahult suurimad olid mõlema küsitluse puhul töötlemisühistud.

Tabel 2.5. Küsitletud ühistute jaotumine realiseerimise netokäibest lähtudes

Realiseerimise netokäive (mln kr)	Ühistute arv	
	2005	2007
suurem kui 100,0	4	5
10,0 – 100,0	2	8
5,0 – 9,9	8	5
2,0 – 4,9	4	4
väiksem kui 2,0	14	8

2007. a küsitlustulemused näitasid, et ka 2005. a küsitlusele vastanud ühistutest oli 80% juhtumite osas realiseerimise netokäive kasvanud ning vaid 20% 2005. a vastanud ühistute puhul oli käibemaht vähenenud. Oluline on siinkohal märkida, et need ühistud, kes olid 2005. a küsitluse käigus hinnanud liikmete rahulolu ühistu tegevusega kõige madalamalt, olid järgneva paari aasta jooksul oma käibemahtusid vähendanud.

Küsitletud ühistujuhid reastasid erinevaid poliitilisi meetmeid lähtuvalt sellest, millise meetme rakendumine aitaks eeskätt kiirendada ühistegevuse arengut Eestis. Reastamiseks välja pakutud meetmed olid oma olemuselt väga erinevad ja näitavad seetõttu üsna hästi, millist põllumajanduspoliitika kujundamise suunda ühistujuhid enim ootavad. Skaalal, kus 1 avaldab ühistegevuse arengule kõige suuremat mõju ja 7 kõige väiksemat mõju, kujunes ühistujuhtide arvamus selliseks, nagu on välja toodud tabelis 2.6.

Reastamiseks välja pakutud meetmetest hinnati mõlema küsitluse puhul kõige mõjusamaks ühistutele suunatud investeeringutoetust. Keskmiselt mõjukateks hinnati 2005. a küsitlustulemuste põhjal veel ka toodangu töötlemise ja turustamise toetust, täiendavat tulutoetust ning maksusoodustusi. 2007. a seisuga hindasid ühistud toodangu töötlemise ja turustamise toetust ning maksusoodustusi isegi keskmisest enam mõjukateks, samas täiendavale tulutoetusele anti endiselt keskmine hinnang. Ühistu asutamistoetuse, nõustamistoetuse ja eksporditoetuse mõjukust ühistegevuse arendamise seisukohalt küsitletud ühistujuhid kõrgeks ei hinnanud. Asutamistoetust ja eksporditoetust väärtustasid ühistujuhid küsitlustulemuste põhjal 2007. aastal isegi veel vähem kui 2005. aastal. Mõlema küsitluse korral hinnati eksporditoetust välja pakutud meetmetest kõige vähem mõjukaks.

Tabel 2.6. Hinnang poliitiliste meetmete mõjukusele ühistegevuse arendamisel (1 – kõige suurem mõju, 7 – kõige väiksem mõju)

Meede	Keskmise hinnang	
	2005	2007
Investeeringutoetus	1,6	2,6
Toodangu töötlemise ja turustamise toetus	3,7	3,1
Täiendav tulutoetus	3,8	3,8
Maksusoodustused	3,9	3,1
Asutamistoetus	4,0	5,7
Nõustamistoetus	4,7	4,6
Eksporditoetus	5,3	6,0

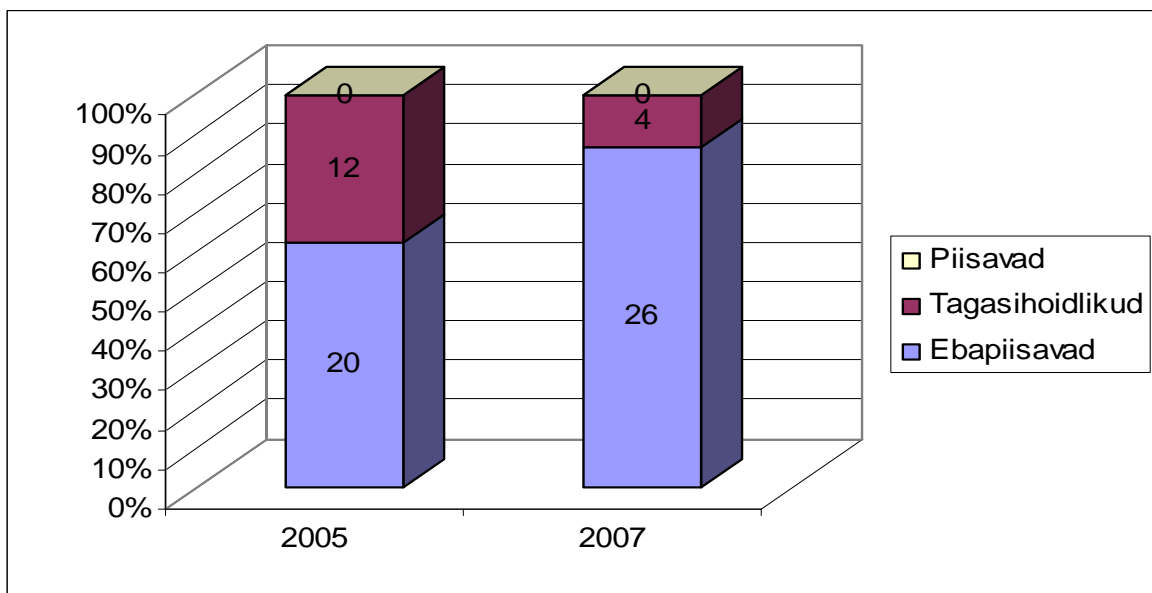
Küsitluse käigus paluti ühistujuhtidel välja tuua täiendavaid meetmeid (põllumajandus-, regionaal-, sotsiaal-, maksu- jt poliitikate valdkondadest), mille rakendamine aitaks kiirendada ühistegevuse arendamist Eestis. Ühistujuhtide poolt mõlema küsitluse tulemusena välja pakutud võimalused olid alljärgnevad:

- piirkondlike meetmete rakendamine, st ääremaadel, saartel jne tegutsevad ühistud peaksid saama toetust suurema koefitsendiga;
- väikeühistute doteerimine;
- ühistuseaduse täiendamine selliselt, et see annaks ühistutele konkurentsieelise teiste äriühingute ees; ühistuseaduses on kindlasti vajalik väga täpselt sätestada ühistu ja liikmete vahelised kohustused;

- ühistutele kapitali kaasamisel lihtsustatud tagatiste seadmine;
- ühistutele kehtestatud põhikapitali nõude (hetkel 40 tuh kr) vähendamine, ühistu asutamiseks leebemate nõuete kehtestamine;
- liikmete garantiide kaasamine ühistu omakapitali ehk ühistute krediteerimine liikmete garantiide alusel;
- ühistuline laenukoode Maaelu Edendamise Sihtasutusest;
- investeeringutoetus Maaelu Arengukava finantseerimiseks eraldatavatest vahenditest;
- stardiabi Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusest;
- ühistu pankroti välistamine;
- maksusoodustus ühistutele – kaudsete maksude vähendamine. Näiteks vähendada toiduaineid realiseerival ühistul käibemaksumäära, kehtestada käibemaksusoodustus sisendite ostmisel jms.
- rahaline toetus ühistu esimesteks tegevusaastateks – kas riigieelarvest või mõnest fondist;
- ühistulise käitumise koolitussüsteemi loomine;
- riiklikul tasandil ühistute nõustamine ja ühistute juhtivkaadri koolitamine;
- turustamistoetus, et pääseda kaubanduskettidesse ilma vahendajateta;
- toetuste taotlemisel põllumajandustootjaid teenindavate ühistute võrdsustamine põllumajandustootjatega; näiteks 2005. a seisuga ei olnud ühistutel võimalik põllumajandustootjatega võrdsetel alustel investeeringutoetust taotleda;
- soodsa ettevõtluskliima ja maine loomine Ida-Virumaal;
- poliitiliste jõudude teadvustamine ühistegevuse vajalikkusest, nende meelestatuse ja suhtumise muutmine;
- hinnapoliitikameetmed – vajalik on õiglase turuhinnani jõudmine.

Küsitluse raames märkisid ühistujuhid ära ka erinevate toetuste summaarse osatähtsuse oma ühistu kogutulus. 2005. a küsitlustulemuste põhjal moodustas toetuste osatähtsus keskmiselt ligikaudu 5,3% ühistute kogutulust, 2007. a seisuga oli vastav näitaja 3,9%. Seega võib väita, et toetuste osatähtsus ühistute kogutulus on viimastel aastatel langenud. Nii 2005. kui ka 2007. a oli toetuste osakaal kogutulus suurim ühes väiksemas põllumajandussaadusi tootvas tootmisühistus – ca 25%. Üldine tendents näitas, et mida suurem on ühistu käive, seda väiksem on toetuste osatähtsus tema kogutulus.

Ühistegevusele suunatud toetustest on 2005. a küsitlustulemuste põhjal osa saanud ligikaudu 44% küsitlusele vastanud ühistutest ja 2007. aastal umbes 53% ühistutest. Ligikaudu 56% 2005. a ja 53% 2007. a vastanud ühistujuhtidest leidis, et erinevate toetuste taotlemine ei ole tänapäeval lihtne ja käepärane ning see on seotud liigse bürokraatiaga. Lisaks sellele on toetuste taotlemine valdava osa ühistujuhtide hinnangul liiga aja- ja töömahukas, taotluste esitamisel on probleemiks pikad järjekorrad ning samuti ei suuda väikeühistud ennast pidevalt muutuvate toetusmeetmetega kursis hoida. Leiti ka, et sageli ei ühti PRIA (Põllumajanduse Registre ja Informatsiooni Amet) kasutuses olevad andmed (näiteks loomakasvatusega seonduvate toetuste taotlemise korral) reaalse eluga ning PRIA ei arvesta tegelike ilmastikuoludega ja lähtub üksnes normidest. Vastustes esines ka näiteks arvamus, et osa toetustest läheb ametnike taskusse.

Joonis 2.1. Ühistujuhtide hinnang riigi poolt ühistegevuse arendamiseks astutud sammudele.

Küsitletud ühistujuhid andsid omapoolse hinnangu riigi poolt ühistegevuse arendamiseks astutud sammudele (vt joonis 2.1). Nii 2005. kui ka 2007. a ei märkinud mitte ükski küsitletud ühistujuhtidest seda, et riiklik sekkumine ühistegevuse arendamisse on olnud piisav. 2005. aastal leidis ligi 38% küsitletud ühistujuhtidest, et riigi poolt ühistegevuse arendamiseks astutud sammud on olnud tagasihoidlikud ning 62% vastanutest, et riigi panus on olnud ebapiisav. 2007. a oli olukord veelgi halvenenud, sest koguni 87% ühistujuhtidest leidis, et riigi poolt astutud sammud on olnud ebapiisavad. Sisuliselt viitab sedavõrd kriitiline hinnang asjaolule, et viimastel aastatel rakendatud poliitilised meetmed on vastanute hinnangul olnud isegi rohkem ebapiisavad kui varasematel perioodidel rakendatud meetmed.

Küsitletud ühistujuhid reastasid erinevaid põhjusi lähtudes nende olulisusest ühistegevuse arengu takistamisel Eestis. Reastamiseks välja pakutud põhjused olid oma olemuselt väga erinevad ja näitavad seetõttu üsna hästi seda, millistele valdkondadele riikliku poliitika väljatöötamisel keskenduda tuleks. Skaalal, kus 1 avaldab ühistegevuse arengule kõige suuremat mõju ja 8 kõige väiksemat mõju, kujunes ühistujuhtide arvamus selliseks nagu välja toodud tabelis 2.7.

Tabel 2.7. Hinnang põhjuste olulisusele ühistegevuse arengu takistamisel (1 – kõige suurem mõju, 8 – kõige väiksem mõju)

Põhjus	Keskmine hinnang	
	2005	2007
Vähene teadlikkus ühistegevuse eelistest	2,7	3,4
Initsiaatori puudumine	3,3	4,4
Soov säilitada sõltumatus	3,8	2,5
Täiendav asjaajamine-bürokraatia	3,9	4,6
Kasvavad tegevuskulud	5,3	6,1
Hirm teha konkurentidega koostööd	5,6	3,3
Liikmeks olek ei anna majanduslikku efekti	5,8	5,0

Reastamiseks välja pakutud põhjustest hinnati 2005. a küsitlustulemuste põhjal kõige olulisemaks ühistegevuse arendamist takistavaks põhjuseks vähest teadlikkust ühistegevuse eelistest. Üle keskmise olulisteks hinnati 2005. a takistuseks veel ka initsiaatori puudumist, soovi säilitada täielik sõltumatus ning ühistusse kuulumisega kaasnevat täiendavat asjaajamist-bürokraatiat. 2007. a küsitlustulemuste põhjal on olukord võrreldes 2005. aastaga üsnagi oluliselt muutunud. Viimaste küsitlustulemuste põhjal hinnati kõige olulisemaks ühistegevuse arengut takistavaks põhjuseks soovi säilitada täielik sõltumatus. Üle keskmise oluliste takistustena hinnati veel hirmu teha konkurentidega koostööd ning vähest teadlikkust ühistegevuse eelistest. Hirm teha konkurentidega koostööd oli 2005. a tulemuste põhjal oluliselt tagasihoidlikum kui viimase küsitluse puhul.

Keskmiselt mõjukateks takistavateks teguriteks hinnati 2007. a küsitlustulemuste põhjal veel ka initsiaatori puudumist ning ühistusse kuulumisega kaasnevat täiendavat asjaajamist-bürokraatiat. Küsitletud ühistujuhtide hinnangul ei takista ühistegevuse arendamist Eestis ühistusse kuulumisega seoses kasvavad tegevuskulud, kontrolli vähenemine oma tegevuse üle ega väide, et ühistu liikmeks olek ei anna majanduslikku efekti. Seega võib saadud tulemuste põhjal üsna kindlalt väita, et ühistegevuse arendamist ei takista mitte ühisest tegevusest tulenev vähene majanduslik efekt ja liikmete kasvavad tegevuskulud, vaid pigem ebapiisav teavitustöö ühistegevuse eelistest ja järjest süvenev individualistlik ellusuhtumine (soov säilitada sõltumatus ja hirm teha konkurentidega koostööd). Lisaks etteantud põhjustele oli ühistujuhtidel võimalus välja tuua veel täiendavaid põhjusi, mis nende arvates ühistegevuse arengut Eestis kõige enam takistavad. Äramärkimist leidsid eestlase suur kadedus ning samuti üleüldisest hinnatõusust tulenev ebaselgus tuleviku suhtes.

Ühistujuhid reastasid ka erinevaid argumente lähtudes nende olulisusest ettevõtjate ühistusse liitumisel. Skaalal, kus 1 avaldab ühistegevuse arengule kõige suuremat mõju ja 7 kõige väiksemat mõju, kujunes ühistute arvamus alljärgnevaks (vt tabel 2.8).

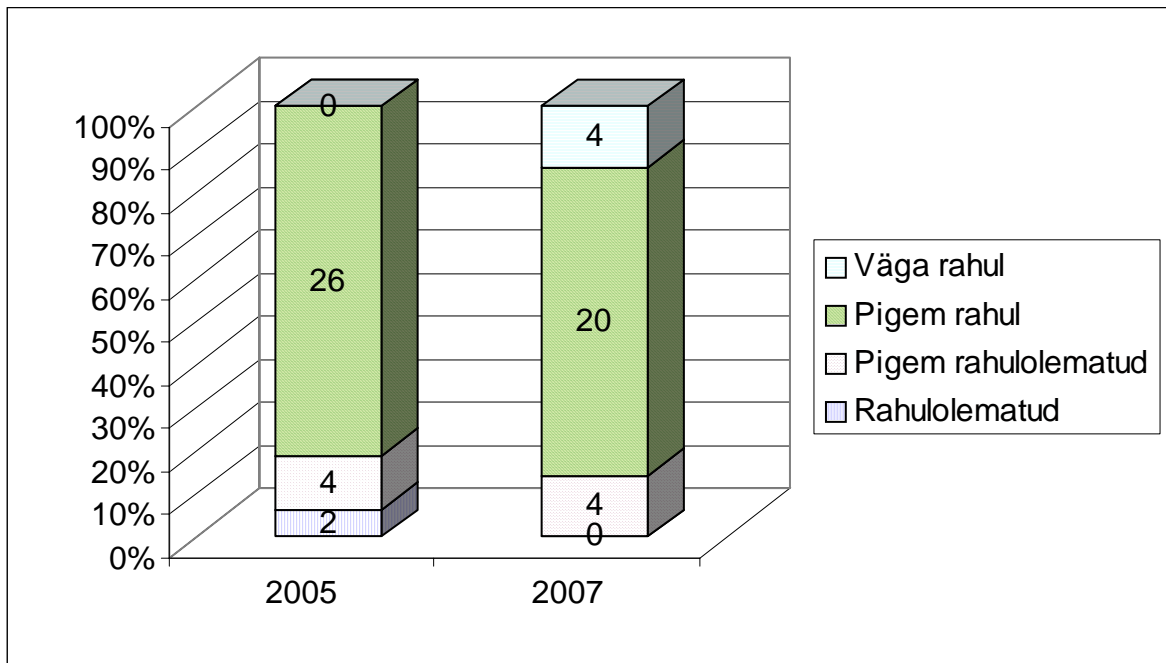
Tabel 2.8. Hinnang argumentide olulisusele ühistusse liitumise vajaduse põhjendamisel (1– kõige suurem mõju, 7 – kõige väiksem mõju).

Argument	Keskmine hinnang	
	2005	2007
Turustamistingimused paranevad	2,4	2,4
Konkurentsivõime turul paraneb	3,8	3,7
Jätkusuutlikkus tugevneb	4,0	4,2
Võimalus keskenduda põhitegevusele	4,2	4,2
Võimalused investeeringuteks	4,2	4,4
Sissetulekud kasvavad	4,9	3,8
Tegevuskulud vähenevad	4,9	5,2

Reastamiseks välja pakutud argumentidest hinnati mõlema küsitluse tulemuste põhjal kõige olulisemaks ühistusse liitumise argumendiks turustamistingimuste paranemist. Keskmiselt mõjukaks hinnati mõlema küsitluse puhul argumenti, et potentsiaalse ühistu liikme konkurentsivõime turul paraneb. 2007. aastal hinnati keskmiselt mõjukaks lisaks ka sissetulekute kasvamise argument, mida veel 2005. a tulemuste põhjal keskmisest vähem väärtustati. Mitmed argumentid – jätkusuutlikkus tugevneb, tekib võimalus keskenduda

põhitegevusele, tekivad võimalused investeringuteks – said mõlema küsitluse tulemuste põhjal üsna ühtlase hinnagu, st neid ei hinnatud ei väga olulisteks ega ka väga ebaolulisteks. Mõlema küsitluse tulemuste põhjal sai kõige ebaolulisema argumendi hinnangu tegevuskulude vähenemine. Lisaks etteantud valikvastustele oli ühistujuhtidel võimalus välja tuua veel täiendavaid argumente, miks peaksid ettevõtjad ühistuid moodustama. Mõne ühistujuhi poolt leidis ära märkimist tõsiasi, et ühistu raames on selle liikmetel võimalik omavahel erinevaid kogemusi vahetada.

Küsitletud ühistujuhid andsid omapoolse hinnangu liikmete rahulolule ühistu tegevusega (vt joonis 2.2). Üldiselt võib öelda, et 2007. a andsid ühistujuhid liikmete rahulolule kõrgema hinnangu kui 2005. a. Tegutsevate ühistute liikmete järjest kasvav rahulolu oma ühistu tegevusega loob head eeldused ühistute maine parandamiseks ja ühistegevuse edasiseks arendamiseks. Kui veel 2005. a ei andnud ükski ühistujuht hinnangut, et liikmed on tema juhtimise all oleva ühistu tegevusega väga rahul, siis 2007. a uskus sellesse juba 14% vastanutest. Lisaks sellele ei arvanud 2007. a ükski vastanu, et liikmed on ühistu tegevusega rahulolematud, samas 2005. a oli seda arvanud 6% ühistujuhtidest.

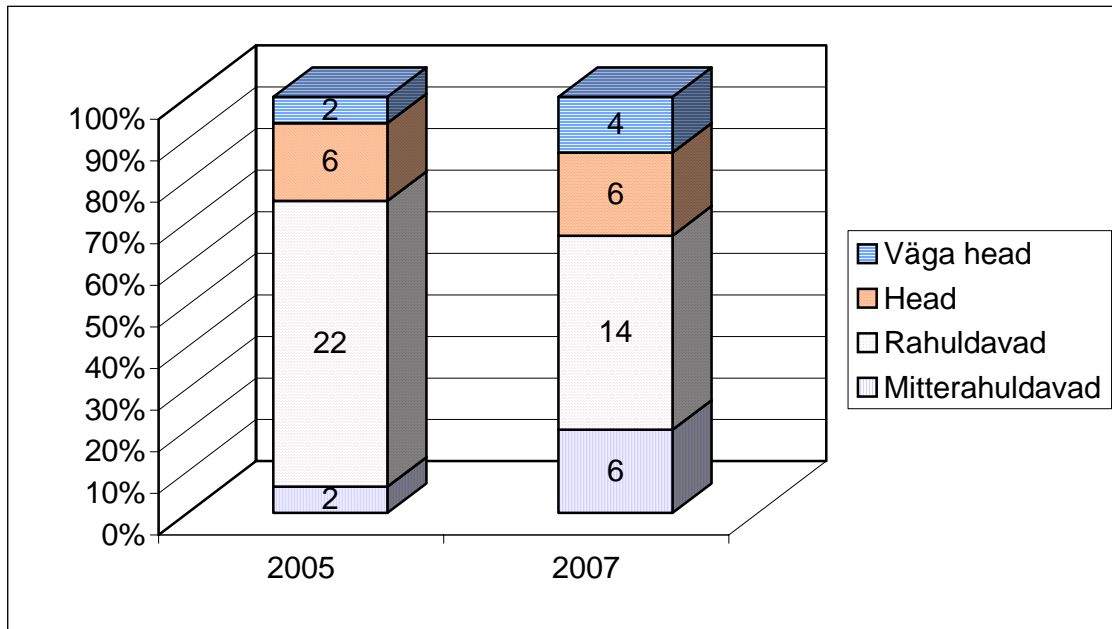

Joonis 2.2. Ühistujuhtide hinnang liikmete rahulolule ühistu tegevusega.

Ligikaudu 81% 2005. a vastanud ühistujuhtidest arvas, et tema ühistu liikmed on ühistu tegevusega pigem rahul ja 13% leidis, et liikmed on pigem rahulolematud. 2007. a küsitlustulemuste põhjal on ühistu tegevusega pigem rahul 71% ühistute liikmetest ning pigem rahulolematud 14% ühistute liikmetest. Kokkuvõtlikult võib öelda, et 81% 2005. a küsitlusele vastanutest andis liikmete rahulolu seisukohalt positiivse hinnangu ning 2007. a moodustasid positiivsed ühistujuhid juba 85% vastanutest.

Küsitluses osalenud ühistujuhid andsid omapoolse hinnangu ka enda poolt juhitava ühistu majandustulemustele (vt joonis 2.3). Saadud vastuste põhjal võib väita, et viimase paari aastaga on majandustulemustega rahulolu osas kasvanud äärmuste osatähtsus – kui 2005. a hindas ühistu majandustulemusi väga headeks 6% ja mitterahuldavateks samuti 6% ühistujuhtidest, siis 2007. a uskus 13% ühistujuhtidest, et tema ühistu majandustulemused on

väga head ning 20% leidis, et need on mitterahuldavad. Sisuliselt näitab see seda, et ELi tingimustes on osadel ühistutel hakanud järjest paremini minema ning mitmed ühistud pole uues olukorras hästi hakkama saanud. Kokkuvõttes hindas 2005. a oma ühistu majandustulemusi pigem positiivselt 25% vastanutest ning 2007. a 33% vastanutest.

Joonis 2.3. Ühistujuhtide hinnang oma ühistu majandustulemustele.

Positiivse hinnangu liikmete rahulolule ja oma ühistu majandustulemustele andsid eeskätt suuremad ühistud, kelle käive ja liikmete arv ületas oluliselt küsitletud ühistute keskmist. Samas ei saa välja tuua tendentsi, et mingis konkreetses valdkonnas tegutsevas ühistud on rohkem rahulolevad või rahulolematud kui mõnes teises valdkonnas tegutsevad ühistud. Seega viitavad küsitluse tulemused ilmselt asjaolule, et suuremad ühistud võivad saavutada paremaid majandustulemusi ja olla seega oma liikmetele kasulikumad kui väiksemad ühistud. Oluline on siinkohal veel mainida, et mõlemal aastal küsitlusele vastanud ühistutest hindas 2007. a seisuga oma majandustulemusi madalamalt kui 2005. a 20% vastanutest ning kõrgemalt 10% vastanutest. Ülejäänud ühistud andsid oma majandustulemustele mõlema küsitluse puhul täpselt ühesuguse hinnangu.

3. JÄRELDUSED NING ETTEPANEKUD

3.1. Tulupoliitika

Vaadeldava põllumajanduspoliitilise suuna puhul on tulupoliitika peamiseks eesmärgiks erinevate meetmete kaasabil põllumajandusturu tasakaalustamine, et tagada põllumajandustootjatele rahuldav sissetulekute tase. Väga oluline on siinjuures asjaolu, et põllumajanduspoliitika ei tohi tunduda mitte ühistute abistamise ja soodustamisena, vaid põllumajanduse arendamisena rahvamajanduslikult soovitud suunas. Põllumajanduspoliitika meetmete rakendamisega paralleelset peavad ühistud andma endast parima, et parandada oma tegevusefektiivsust. Üksnes neid kahte suunda võrdselt arendades on meil võimalik moodustada tugevaid ja jätkusuutlikke ühistuid. Alljärgnevalt välja pakutavad meetmed võimaldavad riigil teadlikult suunata põllumajanduse ning maaelu arengut.

Suur toetuste hulk on küll tõhusaks toeks tootjatele, kuid samas pärsib vaba ettevõtlust ning juurutab õpitud abitust. Paljud põllumajandustootjad saavad täna kasumit ainult tänu tulutoetustele ning selle asemel, et tegeleda jooksvate tootmisprobleemidega, otsida võimalusi saaduste omahinna alandamiseks ning oma tegevuse efektiivsuse tõstmiseks kasvõi soodsamate müügikanalite otsimise kaudu, on maaettevõtja sunnitud kulutama suure osa oma ajast erinevate toetuste taotlemisele. Hinnatoetuste kadumisest tulenevat negatiivset mõju on võimalik minimeerida. Esimeseks võimaluseks ühistutel oleks tooraine töötlemisvõimsuse suurendamine, et tõsta tegevuse efektiivsust ja vähendada töötlemise omahinda. Teiseks võib ühistu püüda vähendada oma sõltuvust tooraineturgudest uute lisandväärtuslike toodete valmistamisega või tegevuste laiendamisega ning selle läbi saadud kasumi arvel suurendada oma liikmetele makstavaid kokkuostuhindu.

Ühistegevust toetavad meetmed ei pea ilmtingimata olema seotud suurte kulutustega ja avaldama survet riigieelarvele. Sellisele arusaamisele on jõutud ka mitmel pool Euroopas. Valitsusel on olemas mitmesugused muud võimalused peale otsetoetuste ja tollipoliitika, kuidas põllumajandustootmise arengut soovitavas suunas mõjutada. Valitsuse pädevuses on algatada seaduseelnõusid, mis võivad ühistegevuse arengule oluliselt kasuks tulla ning lõppkokkuvõttes ei lähe riigile rohkem maksma kui väljatöötamise, vastuvõtmise ja täitmise kontrollimisega seonduvad kulud. Olemasolevate põllumajandussektoris tegutsevate institutsioonide töö ümberkorraldamine ja neile täiendavate ülesannete ning vastutuse andmine oleks üheks näitlikuks võimaluseks põllumajanduspoliitika reformimisel. Piiratud finantsvõimaluste tingimustes oleks Eestis otstarbekas rakendada ühistegevuse arendamisele suunatud suhteliselt odavaid ja efektiivseid meetmeid.

Tulupoliitika eesmärgiks on tasakaalustada põllumajandusturgu tootjatele rahuldava sissetulekute taseme tagamiseks ning selleks kasutatakse mitmesuguseid meetmeid. Uurimistöö järelduste ning ettepanekute osas on tulupoliitika piiritlemiseks kasutatud järgnevat käsitlust:

1. Arengumeetmed
 - 1.1. krediitipoliitika – sooduskrediit, laenude garanteerimine, intresside hüvitus, investeeringute toetus, maksusoodustused;
 - 1.2. infopoliitika – haridus, teadus, nõuanne, avalikud suhted;
 - 1.3. tootearendus – sordiaretus, tõuaretus, toiduohutus, kvaliteedi kontroll.
2. Turumeetmed
 - 2.1. hinnapoliitika – tululäbirääkimised, eelkõikulepped;
 - 2.2. turupoliitika – sisevajaduste rahuldamine, turuorganisatsioonide arendus, välis-kaubandussuhted, ekspordi edendamine;
 - 2.3. tollipoliitika – turulepääs, turukaitse, muud kaitsemeetmed;
 - 2.4. interventsioon – riigireserv, ladustamine, toiduabi.
3. Siseriiklikud toetusmeetmed – otsesed ja kaudsed toetused
 - 3.1. otsetoetused
 - 3.1.1. kohalik toetus – tootetoetus, tooteväline toetus;
 - 3.1.2. tootjatoetus – hektaritoetused, kariloomatoetused, otsemaksud.
 - 3.2. kaudsed toetused – uuringud, kaasfinantseerimine, keskkonnatoetus, loodus-katastroofide toetus, struktuurimuutuste edendamine.

Arengumeetmete rakendamine eesmärkide saavutamiseks on positiivne nähtus ning sihipärase ja järjekindla krediidi- ja infopoliitika ning tootearenduse tulemusena on võimalik saavutada suur osa põllumajanduspoliitika eesmärkidest. Otseste toetusmeetmete asendamine kaudsete meetmetega võimaldab oluliselt väiksemate kuludega saavutada sama häid või isegi paremaid tulemusi. Ühistegevuse arendamise, efektiivse tootmise, toodangule kehtestatud standardite ja ekspordisubsiidiumide puudumise tingimustes on Eesti tootjatel ka vähekaitsitud turgude korral võimalus rahuldavate sissetulekute teenimiseks.

Krediitipoliitika

- Tagada ühistutele ligipääs finantsvahenditele – pakkuda ühistutele sooduskrediiti ning luua efektiivselt toimiv tagatiste süsteem (tagada ühistute laenude garanteerimine).
- Riigi kaasabil tuleks asutada ühistupank (MESi vahendid suunata riikliku pikaajalise ja intressivaba laenuna ühistupanga asutamise toetuseks). Hetkel on seadusandlus takistanud ühispinganduse ja -kindlustuse teket ning arengut. Samuti tuleks jõuda hoiu-laenuühistute asutamist soodustava seadusandliku regulatsioonini, mis tagab ühistute tegevuse finantseerimise võimalikkuse.
- Väga oluline on ühistute investeerimispotentsiaali suurendamine ning investeeringute toetamine tehnilise ja tehnoloogilise arengu eesmärgil. Üheks võimaluseks oleks luua sihtotstarbeline fond ühistute investeeringute kaasfinantseerimiseks. MAKi meetme 1.4 ja LEADER-meetme raames investeeringuteks avanevad võimalused on suunatud vaid ühele osale ühistutest, kuid investeerimispotentsiaali suurendamine on vajalik kõigis põllumajandusharudes, kaasa arvatud töötleva tööstuse tasandil. Vajalik eelarve: ca 75 mln kr aastas vähemalt järgneva 5 aasta jooksul.
- Erinevates riikides (näit Itaalia, Belgia, Portugal) on jõutud järelduseni, et ühistute spetsiifika õigustab nende erilist kohtlemist maksupoliitika valdkonnas. Samas peab igasugune erikohtlemine olema põhjendatud (näiteks sotsiaalpoliitika kaalutlustel) ning

kooskõlas põhiseaduse ja konkurentsiseadusega. Maksuseadustes peaksid ühistegevust soodustavad sätted olema ennekõike seotud omakapitali või kohustuslike reservidega.

Vajalik on parandada ühistute ligipääsu finantsvahenditele, sest neil kas puudub või on piiratud ligipääs omakapitaliturgudele ning seetõttu sõltuvad nad liikmete poolt panustatud kapitalist ja laenurahast. Eesmärgiks peaks olema krediitootlemise korra lihtsustamine ning laenuvõtmisega seonduvate tehingukulude vähendamine. Kõige mõistlikum oleks luua ühistutele eraldiseisev finantseerimissüsteem, mille puhul finantsvahendite haldamine ja jaotamine toimuks läbi erinevate ühistegeliste organisatsioonide – ühistupanga, hoiu- ja laenuühistute ning kindlustusühistute. Alternatiivina võib kaaluda ühistulise laenutoote kaasamist läbi Maaelu Edendamise Sihtasutuse. Ühistegevuse edendamiseks oleks otstarbekas luua sihtotstarbelised investeerimisfondid, mis peaksid aitama tootjatel ühistegevusega alustada.

Ühistute arengusuundi mõjutab oluliselt ka investeerimispotentsiaal. Kõrgete hindade tingimustes on tootjad valmis ühistutesse rohkem investeerima ning kui tootmiskaotuste piiramisest tulenevalt ei ole võimalik investeerida tootmise laiendamisse, siis hakatakse arendama vertikaalset integratsiooni ning keskendutakse lisandväärtuse loomisele. Üheks osaks vaatluse all olevast põllumajanduspoliitikast peaks kindlasti saama investeringutoetused, kuid samas on hädavajalik nende diferentseerimine. Eelnevalt analüüsitud küsitlustulemuste põhjal hinnati investeringutoetus ühistegevuse arendamise seisukohalt kõige mõjukamaks meetmeks. Investeringutoetuse abil on võimalik ümberstruktureerida talumajandus, mis selle tulemusena peaks leidma väljundi paremat sissetulekut võimaldavate tegevusalade kaudu. Kindlasti ei saa investeringutoetust silmas pidades ära unustada ühistulisi töötleva tööstuse ettevõtteid, st investeringutoetus peaks rakenduma kõikidel tasanditel põllumajandusega seonduvatele ühistulistele ettevõtetele.

Investeringutoetus peaks ennekõike soodustama investeringuid veterinaar-, fütosanitaar-, hügieeni- ja loomade heaolu reguleerivatest õigusaktidest tulenevate nõuete täitmise, keskkonnakaitsenõuete täitmise (näit sõnnikumajandusse ja taimekaitsetehnoloogiasse), tootmise efektiivsuse ja toodangu kvaliteedi ning põllumajandustoodangu töötlemise arendamise. Heaks võimaluseks ühistutele turvatunde pakkumise osas oleks ka saagi, loomade ja muu põhivara kindlustamiseks kindlustustoetuse maksmine. Suurem osa Eesti põllumajandustootjatest ei ole ennast tänase päeva seisuga ettenägematute ebasoodsate juhtumite vastu kindlustanud, kuid jätkusuutlikkust silmas pidades oleks seda olukorda kindlasti vaja muuta.

Hoiu-laenuühistute võrgu tihendamine maapiirkondades võimaldaks kindlasti parandada ühistute ning nende liikmete laenuvõimalusi ja hoiustamistingimusi. Ressursipuuduses olevad hoiu-laenuühistud maksavad hoiustelt kommertsbankadest oluliselt kõrgemat intressi ja tunnevad vahetult iga laenuaotlejat, mistõttu laenusaamine lihtsustub. Hoiu-laenuühistute kaudu jääb raha maapiirkonda ja põllumajandustootja võib saada suuremate formaalsusteta laenu, et osta tootmiseks vajalikke sisendeid või laiendada majandustegevust. Samas tuleks hoiu-laenuühistute usaldusväärseuse tõstmiseks luua neile hoiuste garanteerimise süsteem. Tõenäoliselt oleks selle süsteemi loomiseks vajalik ühistupanga asutamine.

Infopoliitika

- Vajalik on ühistulise käitumise koolitussüsteemi loomise toetamine, ühistegevuse õpetamise kaasamine riiklikusse haridussüsteemi. Ühistegevuse õpetamine tuleks integreerida kõigi Eesti kõrgkoolide (eeskätt seal õpetatavate majanduserialade), kutsekoolide ja gümnaasiumide õppekavadesse. Võimalike õppeviisidena võivad kõne alla tulla ka koolitused, e-õpe ja elukestva õppe programmid. Ühistegevusalane täiendõpe ja -koolitus peaksid samuti baseeruma riiklikul tellimusel. Praktika on näidanud, et efektiivset ühistegevusalast koolitust ei ole võimalik läbi viia üksikprojektide tasandil. Tegemist peab oleme süsteemse tegevusega, mida teostatakse asjatundjate ja erialaspetsialistide osavõtul (näit Eesti Maaülikooli majandus- ja sotsiaal-instituudi või Tartu Ülikooli majandusteaduskonna baasil).
- Heaks ideeks oleks riikliku ühistegevuse uurimis- ja arenduskeskuse asutamise toetamine. Üheks mõtteks on olnud ka Ühistegevuse ja Innovatsioonikeskuse asutamine Eesti Maaülikooli juurde. Vajalik on eraldada rahalisi vahendid ühistegevusega seonduvate uuringute teostamiseks. Samuti oleks üheks võimaluseks luua sihtotstarbeline fond ühistegevuse alase teadustöö finantseerimiseks. Vajalik oleks nii info kogumine kui ka edastamine turu, investeeringute jm ettevõtluse kohta ning mitmesuguste ühistegevust käsitlevate uuringute läbiviimine. Adekvaatse ja aktuaalse info kogumine ühistute tegevuse kohta on tänases infoühiskonnas väga oluline. Osaliselt pakub nende tegevuste finantseerimiseks võimalusi MAKi meede 1.7. Vajalik eelarve: ca 10 mln kr aastas esimese 5 aasta vältel.
- Pakkuda ühistutele lihtsustatud korras nõustamis- ja koolitustoetuse taotlemise võimalust. Selgitada huvitatud osapooltele LEADER-meetme raames avanevaid võimalusi. Vajalik eelarve: ca 2 mln kr aastas.
- Eraldada vahendeid ühistegevusalaste koolituste korraldamiseks. Toetada ühistegevuslikke katusorganisatsioone (eeskätt Eesti Ühistegelise Liit, Eestimaa Talupidajate Keskliit, Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda) teavitustöö ja koolituste korraldamisel. Tuleks toetada ka ühistegevuse juhendmaterjalide avaldamist. Selgitada huvitatud osapooltele LEADER-meetme raames avanevaid võimalusi. Vajalik eelarve: ca 3 mln kr aastas.
- Vajalik on ühistegevusliikumise liidrite ja ühistujuhtide koolitamise ning koolitus- ja õppereiside toetamine. Selgitada huvitatud osapooltele LEADER-meetme raames avanevaid võimalusi. Vajalik eelarve: ca 1 mln kr aastas.
- Aidata valitsuse ja riigikogu tasandil kaasa ühistegevuse edendamisele ja mainekujundusele (väga oluline on arvamusiidrite poolt hea tahte välja näitamine). Tõhusad tegevused oleksid ka ühistegevust tutvustavad kampaaniad, parimate kogemuste vahetamine, edulugude levitamine.
- Ühistegevusega seonduva informatsiooni levitamise toetamine. Avaldada toetust Eesti kapitalil põhinevate ühistute tegevusele – meedia, arvamusiidrite avaldused jne. See on vajalik põllumajandustootjate moraali ja enesetunde jaoks.
- Moodustada üleriigiline ühistuid hõlmav info- ja andmebaas. Vajalik eelarve: ca 2 mln kr esimesel aastal, edaspidi ca 0,2 mln kr aastas.

Infopoliitikaga seonduvate arengumeetmete rakendamise tulemusena viiakse vajalik info kapitali, kogemuste ja enesekindluse puudumise käes vaevlevate väikeettevõtjateni ning tutvustatakse neile ühistegevust kui atraktiivset alternatiivi äritegevuse alustamisel. Ühistute juhtimise efektiivistamine ning noorte ja haritud põllumajandusettevõtjate kaasamine on üheks olulisemaks eeltingimuseks ühistegevuse arendamisel. Iseenesest on see raskestimõistetav, et noored ettevõtjad, kes sageli on saanud väga kvaliteetse juhtimishariduse, ei kaalu ettevõtluse alustamisel ühe alternatiivina ühistu moodustamist. Seda isegi sellisel juhul, kui see tegelikult oleks nende jaoks kõige kohasem. Ühistute juhtimise ainekursuse osas võib näiteid leida üle kogu Euroopa.

Sisuliselt oleks Eestis vajalik välja arendada ühistulise käitumise koolitussüsteem. Analüüsitud küsitlustulemused näitasid, et olulisemateks ühistegevuse arendamist takistavateks teguriteks on vähene teadlikkus ühistegevuse eelistest, initsiaatori puudumine ja hirm teha konkurentidega koostööd. Nende põhjuste likvideerimiseks tuleb oluliselt täiustada meie haridus- ja koolitussüsteemi, sest ühistegevusega kaasnevate mõjude mõistmine on meie ühiskonnas väga puudulik. Haridusasutused peaksid kaasama ühistegevuse õpetuse majandus- ja ärierialade õppekavadesse, samuti võiks ühistegevus olla õppeainena gümnaasiumide õppekavades. Inimressurssi investeerimine on hädavajalik ka ühistute tasandil – ühistute juhid ja liikmed tuleks suunata ühistegevusalasele täiendkoolitustele. Avalike suhete edendamise (valitsuse toetuse väljendamise) seisukohalt aitaks ühistegevuse arengule oluliselt kaasa, kui riigi osalusega õnnestuks rakendada mõni tõsine ühistulise töötleva tööstusega seonduv projekt. Selleks oleks vajalik koostada realistlik äriplaan ning leida projektile poliitiliste ringkondade toetus.

Ühe võimalusena tuleks kaaluda ühistegevusalaste rakenduslike uuringute teostamiseks spetsialiseeritud instituudi asutamist. See võimaldaks ühistegevusalaseid uuringuid paremini kontsentreerida, koordineerida ja finantseerida. Kindlasti aitaks eraldiseisva instituudi asutamine rakenduslike uuringute alast tegevust ka intensiivistada. Spetsialiseeritud instituudi alternatiivina võib kaaluda riikliku ühistegevuse uurimis- ja arenduskeskuse asutamist. Sellisel juhul hõlmatakse ühes ja samas institutsioonis lisaks uurimistööle veel ka arendusfunktsioon, mis kokkuvõttes peaks rakenduslikele uuringutele veelgi parema väljundi andma. Vajalik oleks toetada ka ühistegevuse konsulentide väljaõpetamist, kes saaksid olla suureks toeks ühistegevusega alustajatele. Oluline on siinjuures asjaolu, et toetamist ei vaja mitte üksnes konsulentide väljaõpetamine, vaid ka nende edaspidise konsulteerimistöö tasustamine. Varem on üritatud ühistegevuse konsulente küll välja õpetada, kuid kui nende töö edaspidi piisavalt rahastamist ei leia, siis konsulendid realselt tööle ei asu.

Usaldusväärne nõuanne loob eelduse teha tootmise seisukohalt häid otsuseid. Nõuandesüsteemi tuleb vaadelda kui sidet õppetöö korralduse, teadusuuringute, seadusloome ning tegevapõllumajanduse vahel, kus kogu vajalik info jõuab nõustajate kaudu tegevapõllumeheni. Ühistegevuse alase põllumajandusliku nõuande toetamiseks ja nõuandesüsteemi arendamiseks tuleb leida ressursid riikliku arengukava vahenditest.

Järjest suurema tähelepanu alla tuleks võtta ühistute äritegevust toetavate teenuste valdkonna arendamine. Üheks olulisemaks tugiteenuseks on kahtlemata ühistute nõustamine ja ühistutevahelise infovahetuse koordineerimine, mis on väga oluline näiteks laenuaotlemisel ja võimalike finantseerimisallikate leidmisel. Kogemuste vahetamise eesmärgil tuleks välja arendada koostöövõrgustik ühistuid nõustavate asutuste vahel. Nõustamise seisukohalt peaksid kindlasti senisest suuremat tähtsust omandama ka Eesti Ühistegeline Liit, Eestimaa Põllumajandustootjate Keskliit, Eestimaa Talupidajate Keskliit, Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda jt keskühistud, ühistute liidud ja muud katusorganisatsioonid.

Kokkuvõtlikult tuleks infopoliitika rakendamise tulemusena tagada ühistute ligipääs järgmistele teenustele:

- inimressursi arendamise programmid;
- finantseerimine ja investeerimine;
- uurimis- ja juhtimiskonsultatsioonid;
- raamatupidamis- ja audititeenused;
- juhtimisinfo teenused;
- informatsiooni ja avalike suhete korraldamise teenused;
- konsultatsiooniteenused tehnoloogia ja innovatsiooni valdkonnas;
- juriidiline ja maksualane nõustamine.

Väga vajalik on riikliku statistikaameti poolt moodustada keskne ühistute andmebaas ja töötada välja sellesse info kogumise süsteem. Statistikaameti kaasabil on tarvilik koordineerida ka ühistegevuse ja ühistutega seonduvate turu-uuringute teostamist. Kindlasti on vajalik välja selgitada, kuivõrd hästi ühistud teavad turu vajadusi ja turgude seisundit Euroopas. Ühistutele tuleks kindlustada ligipääs rahvuslikele ja rahvusvahelistele andmebaasidele, mis sisaldaksid endas infot turu, seadusandluse, koolitusmeetodite ja -tehnikate, tehnoloogiate ja tootestandardite kohta.

Tootearendus

Üheks võimaluseks oleks toetada ühistuid ühtse kvaliteedimärgistuse süsteemi kujundamisel, mis oma olemuselt tähendaks kodumaiste ühistute poolt kodumaal toodetud kvaliteetse toodangu tunnustamist. Tõenäoliselt pakub võimalusi finantseerimiseks MAKi meede 1.9. – Tootjarühmade loomine ja arendamine. Kvaliteedimärgistuse saaksid parimad ühistutes toodetud tooted, mis on testitud ja hinnatud ühistegeliku liikumise omanduses olevas laboratooriumis. Arvesse võttes toiduohutuse ja sellega seonduvalt toodangu kvaliteedi järjest kasvavat tähtsust oleks kindlat kvaliteeti indikeeriva märgistuse kasutamine kindlasti üheks eduka turustamise võimaluseks.

Muud ettepanekud tulupoliitika osas

Silmas pidades ühistute eripära ning sellest tulenevat asjaolu, et ühistud aitavad oma tegevuse tulemusena saavutada mitmeid spetsiifilisi sotsiaalpoliitika eesmärke (näit parandada tööhõivet, kaasata elanikkonna riskigruppe või arendada majandustegevust vähesoodsates piirkondades), oleks otstarbekas rakendada ühistute arendamiseks täiendavaid toetusmeetmeid, näiteks maksusoodustusi. Maksusoodustustega seonduvaid meetmeid hinnati ühistegevuse arendamise seisukohalt keskmisest mõjukamateks ka käesoleva uuringuga saadud küsitlustulemuste põhjal. Samas peab igasugune erikohtlemine olema põhjendatud (näiteks sotsiaalpoliitika kaalutlustel) ning kooskõlas põhiseaduse ja konkurentsiseadusega. Maksuseadustes peaksid ühistegevust soodustavad sätted olema ennekõike seotud omakapitali (liikmetel põhimõtteliselt puudub võimalus sellelt otsest tulu teenida, sest osaluse müümine ei ole võimalik) või kohustuslike reservidega.

Tulenevalt mitmetest põllumajanduse iseärasustest võivad põllumeeste sissetulekud ebasoodsatel põllumajandusaastatel ning erakorralistes olukordades oluliselt kannatada ning vajada riigipoolset toetust. Soovitavateks meetmeteks sellisel juhul oleksid tootjate sissetulekute kaasfinantseerimine, looduskatastroofide hüvitised ja põllumajanduskindlustus-toetus. Positiivseid näiteid põllumajanduskindlustuse alalt võib tuua Hispaaniast, kus rohkem kui 25-aastane kogemus on kinnitanud eraomandis olevatel kindlustusseltsidel põhineva põllumajanduskindlustussüsteemi tõhusust (Cruz 2002), ning samuti Austriast, kus on alates 1995. a rakendatud mitmesuguste riskide vastu põllumajanduskindlustuskompleksi (Weinberger 2002). Väga heaks võimaluseks oleks ka ühistegelike kindlustusseltside asutamine ning põllumajanduskindlustussüsteemi rajamine just nimelt kindlustusühistutele. Põllumajanduskindlustus on kahtlemata üks valdkondi, mis vajab tulevikus enam tähelepanu ja võimaldab tootjatel säilitada sissetulekuid rahuldaval tasemel ka ebasoodsates tingimustes.

Turustuskettide arendamise toetuse rakendamine võimaldaks luua alused ühisele turustamissüsteemile, mis hõlmab turuinformatsiooni jagamist ja kasutamist kõikide osaliste poolt, turundusstrateegiat koostöös tootjate ja töötlejatega, sihtturgude uuringuid, konkreetse sihtturu toetusteenuste kompleksset väljaarendamist (sh turunduskampaaniat siseturul). Samuti leiaks selle meetme alt toetamist nende riiklike ja mittetulundusorganisatsioonide arendamine, kes peavad olemasolevate riiklike struktuuride toel vajadusel kaasa aitama Eesti ekspordipotentsiaali realiseerimisele sihtturgudel. Väikeühistute puhul on sageli probleemiks vähene ligipääs kaubanduskettidele. Ühine turustamissüsteem peaks lahendama ka selle probleemi ning avardama väikeühistute turustamisvõimalusi.

Väike kohalik turg soodustab tugevamat orienteeritust ekspordile. Ekspordi soodustamine erinevates suundades peaks olema valitsuse üks prioriteete, sest sageli on hinnad eksporditurgudel kõrgemad kui siseturul ning võimaldavad tootjate sissetulekute kasvu. Kuna rahvusvahelised turud on pigem tooraineturud ja kohalikud turud värske toodete ja lisandväärtuse turud, arenevad hõredamini rahvastatud piirkondade ühistud pigem tooraineühistuteks. Ekspordivõimaluste eduka ärakasutamise korral ei tekiks Eestil väikeriigina mitte kunagi põllumajandussaaduste ületootmise ja turustamise probleeme ning tegelikult on Eestil oma (maailma mastaabis) väikese toodangumahuga võimalus isegi valida kõrgemat hinda võimaldavaid turge. Ekspordi intensiivistamiseks oleks otstarbekas luua üleriigiline põllumajandussaaduste ekspordi koordineeriv keskühistu, kes igapäevaselt otsiks võimalusi Eesti tootjate toodangu turustamiseks välisurgudel. Otsese eksporditoetuse mõju ühistegevuse arendamisele hinnati analüüsitud küsitlustulemuste põhjal väga madalaks ning seetõttu tuleks otsese eksporditoetuse maksmise asemel pigem keskenduda turustusvõrgustiku ülesehitamisele.

3.2. Agraarstruktuuripoliitika ja ühistegevuse tugistruktuuri väljakujundamine

Kokkuvõtlikult on agraarstruktuuripoliitika ja ühistegevuse tugistruktuuri osas ettepanekud alljärgnevad:

- Üksikute tugevate keskühistute tekkimine võimaldaks suurendada Eesti põllumajandustootjate mõjujõudu ja parandada konkurentsivõimet. Näiteks tegutseb Taanis piimanduse keskne kaubandusorganisatsioon, mille liikmelisus on avatud nii ühistutele kui ka erainvestorite omanduses olevatele piimatööstustele ja praktiliselt kõik

piimasektoris tegutsevad ühistud ja ettevõtted on selle organisatsiooni liikmed. Organisatsiooni eesmärk on kindlustada Taani piimasektori ühishuve riigis ja välismaal, eeskätt aga piimatoodete ekspordiga seonduvaid huve. Ühistegevuse edendamiseks on valitsusel võimalik kasutada mitmesuguseid agraarstruktuuripoliitika meetmeid. Näiteks saab riik tõhusamalt abi pakkuda piima-, liha-, teravilja- jms tootjate ärialase koostöö laiendamisel ning toetada väikeühistute liitumist keskühistuks. Võimalusi nende tegevuste finantseerimiseks pakub põhimõtteliselt MAKi meede 1.9 – Tootjarühmade loomine ja arendamine.

- Jätkuva globaliseerumise tingimustes omandab järjest suuremat tähtsust rahvusliku ühistegeliku liikumise edukas esindamine rahvusvahelisel tasandil. Koostöö naaberriikide ja rahvusvaheliste ühistegelike organisatsioonidega on samuti oluliseks eeltingimuseks tänapäevase ja laia kandepinnaga ühistegevuse arendamisel. Seega on tugevate keskühistute ja ühistute liitude olemasolu jätkusuutliku ühistegevuse arendamise oluliseks eelduseks. Eesti Ühistegeline Liit kui katusorganisatsioon peab koordineerima ühistegevuse arengut kogu Eestis ning organiseerima ühistegevusalaseid seminare ja konverentse.
- Tootmisvaldkondade osas on vajalik soodustada mitmekesisustumist, s.t traditsioonilise taime- ja loomakasvatuse kõrval peab järjest tugevamaks muutuma ka alternatiivne põllumajandustootmine. Vertikaalse integratsiooni arendamine on eelduseks väikeühistute majandusliku olukorra paranemisele. Finantseerimine peaks toimuma MAKi meetme 1.9 raames.
- Ühistegevuse arengut soodustava seadusandluse kujundamine ja ühistute administreerimise süsteemi loomine. Ühistegelik seadusandlus tuleb kohandada ühistute tegelikest vajadustest lähtudes, seetõttu tuleks seadusandluse väljakujundamise protsessi kaasata ühistegelikud katusorganisatsioonid ja keskühistud. Alati tuleb silmas pidada seda, et seadusandluse kujundamisel ei minda vastuollu ühistegevuse identiteedi ja põhiväärtustega.
- Kaaluda tuleks võimalust ühistegevuse juhtministeerium-ametkonna määramiseks ning ühistute kontrollorgani (revisjoniliit) moodustamiseks.

Riiklik programm „Maamajanduslik ühistegevus“

- Töötada välja ja kehtestada Ühistegevuse arendamise riiklik programm. Sellekohaseid ideid saaks 1999. a Eesti Ühistegelse Liidu poolt Põllumajandusministeeriumile esitatud programmi projektist.
- Programmi peaks juhtima ministeeriumi poolt moodustatud Juhtkomitee.
- Programm võiks koosneda neljast osast: 1) ühistegevusalane haridus, 2) ühistegevusalased teadus- ja rakendusuringud, 3) tulundusühistute majanduslik toetamine (eritingimuste alusel), 4) mittetulundusühingute riiklik toetamine.
- Positiivne rõhuasetus programmile tuleneb asjaolust, et nii valitsuskoalitsioon kui ka opositsioon on oma valimiseelsetes avaldustes toetanud ühistegevuse arendamise vajalikkust ja mõttekust Eestis.

Järgnevalt välja pakutava agraarstruktuuripoliitika peamiseks eesmärgiks on laia kandepinnaga ühistulisele süsteemile tuginedes kohandada taime- ja loomakasvatus ning alternatiivne põllumajandustootmine siseriiklike vajaduste rahuldamiseks põllumajandus-saadustega. Agraarstruktuuripoliitika vajab järjepidevat muutmist ja täiustamist, sest põllumajanduslik tootmine tuleb kohandada vastavaks pidevalt muutuva turusituatsiooniga. Vaadeldav poliitiline suund toetaks sellist tootmisüksuste struktuuri, kus inimeste majapidamiste ja peretalude kõrval tegutseksid valdavalt ühistulise süsteemi ettevõtted – ühistud ja nende omanduses olevad kapitaliühingud.

Analüüsitulemuste põhjal võib väita, et Eestis tegutsevate ühistute liikmete rahulolu ühistu tegevusega on viimastel aastatel järjest kasvanud. Küsitlustulemused viitavad ka sellele, et viimaste aastate jooksul on ühistute majandustulemused järjest paranenud. Kõik see kokku loob head eeldused ühistute maine paranemiseks ja ühistegevuse edasiseks arendamiseks.

Sageli on agraarstruktuuriga seonduvalt tõstatatud üles küsimus optimaalse tootmisüksuste suuruse osas. Analüüsitud küsitlustulemused näitasid, et positiivse hinnangu liikmete rahulolule ja oma ühistu majandustulemustele andsid eeskätt suuremad ühistud, kelle käive ja liikmete arv ületas oluliselt küsitletud ühistute keskmist taset. Samas ei ilmnenud tendents, et mingi konkreetse valdkonna ühistud on rohkem rahulolevad või rahulolematud kui mõne teise valdkonna ühistud. Seega viitavad küsitluse tulemused asjaolule, et suuremad ühistud võivad saavutada paremaid majandustulemusi ja olla seega oma liikmetele kasulikumad kui väikeühistud. Sellest tulenevalt peaksid väikeühistud leidma võimaluse tegevusmahtude kasvatamiseks või jätkuvaks koondumiseks keskühistutesse.

Tähelepanu on vajalik pöörata ka ühistusektoris toimuvatele edasistele arengutele. Põhjalike uurimistööde tulemusena on jõutud seisukohtadele, et ka ELi ühtse põllumajanduspoliitika areng viib lõppkokkuvõttes selleni, et (Bekum 2003, lk 219-220):

- sarnaselt Austraaliale ja Uus-Meremaale kiireneb tööstuse restruktureerimine ning liigutakse ühistusektori polariseerumise suunas.
- toimub oluliselt rohkem ühinemisi ja tööstuse kontsentratsioon ületab rahvuslikke piire. Suhteliselt väiksema rahvaarvuga paremates tootmispiirkondades tekitavad talutasandi kasv ja ühinemised mitu tugevat tooraineühistut.
- piirkondades, kus talunikud on nautinud kõrgeid hindu, kuid kus tootmine ei ole hinnatoetuste kaotamisel enam nii konkurentsivõimeline, siirdub enamus ühistuid lisandväärtust suurendava tegutsemismudeli poole. Soovitud suuruse saavutamisel siseturul investeerivad need suured ühistud suure potentsiaaliga välismaistesse tarbijaturgudesse, kus kasutades kodus kogutud oskusteavet saab oma liikmetele atraktiivseid lississetulekuid teenida.
- tõenäoliselt tekib rohkem investortüüpi ühistuid, kus tootmine on investeringutest eraldatud ja kus kasutatakse turupõhiseid hinnakujundusvalemeid ning varem või hiljem ka välisinvestoreid.
- külaühistud säilivad hõredalt asustatud aladel, kus talude säilitamiseks on olemas ka lississetuleku võimalused. Pikemas perspektiivis on neil ühistutel marginaalne või isegi olematu tähtsus.

- tõenäoliselt intensiivistub areng uue põlvkonna nišiühistute suunas, kui talunikele selgub, et nad ei suuda säilitada hindade langemisel oma kasumit ning kui nad muutuvad teadlikumaks nende piirkonnale ja talundusele spetsiifilisemate toodete ja tootmisprotsesside iseärasustest.
- kokkuvõttes jääb tööstusmaastikul tegutsema väiksem arv suuremaid ühistuid, millest osa on tugevamalt orienteerunud rahvusvahelistele ja tooraineturgudele ning töötlemisele väga madalate kuludega, kuid teised investeerivad oluliselt rohkem ja varustavad diferentseeritud tarbijaturge lisandväärtusega piimatoodetega. Suurem arv väiksemaid nišiühistuid keskendub atraktiivsetele regionaalsetele turgudele või väikestele suure lisandväärtusega kohaliku turu segmentidele.

Eesti maaelu põhiprobleem pole töökohtade puudumine, vaid omanike hulk ja omanikutulu. Ühistegevus võimaldaks oluliselt tõsta põllumajandussaaduste tootjate ja töötajate tootlikkust ning efektiivsust, sest liikmete suhtumine omanikena erineb oluliselt tavalise palgatöölise suhtumisest. Seega aitab ühistegevuse arendamine ka sellest vaatenurgast otseselt parandada põllumajandusliku tootmise konkurentsivõimet. Onno-Frank van Bekkumi põhjaliku uurimistöo tulemusena selgus, et kõrgete hinnatasemetega proteksionistlikel turgudel arenevad ühistud teisiti kui liberaalsetel turgudel (Bekkum 2003, lk 199). 1990. aastate algusest Uus-Meremaal Piimaameti poolt realiseeritud märkimisväärsed kasumimarginaalid, ekstensiivne karjasüsteem ja maa külluse tõttu tekkinud madalad tootmiskulud võimaldasid piimakoguse olulist kasvu talu tasandil. Efektiivsuse kasv töötlemises põhjustas mitmelainelise ühinemise, mille tulemusena jäid tööstust domineerima kaks ühistut. Väga efektiivne eksporttegevus tugevdab ühtlasi ühistute horisontaalse kasvu stiimulit. (Ibid., lk 193-194)

Analoogsed arengud oleksid mõeldavad ka Eesti tingimustes. Piisav olemasolev maaressurs võimaldab laiendada põllumajanduslikku tootmist ning arendada ekstensiivset põllumajanduslikku tootmist. Toormetootjate kasv võimaldaks varustada töötlevat tööstust piisava hulga toormega ning jõuda efektiivsuse kasvu tulemusena töötleva tööstuse edasise kontsentreerumiseni. Üksikute tugevate keskühistute tekkimine võimaldaks suurendada Eesti põllumajandustootjate mõjujõudu ja parandada konkurentsivõimet.

Ühistegevuse poolt pakutavate majanduslike võimaluste maksimaalseks ärakasutamiseks on vajalik arendada ühistute vertikaalset integratsiooni. Kuna tänapäeval toodavad valdava osa kasumit hinnakujunduse ahela viimased lülid, peaksid põllumajanduslikud tootmisühistud kindlasti endaga integreerima tööstusliku töötlemise, vahenduse ja võimalusel ka jaemüügi. Sellisel juhul on tootjatel võimalik kontrollida kogu ahelas tekkivat kasumit ning seda vastavalt vajadusele suunata. Ühe võimalusena ei peaks välistama ka rahvuslikul kapitalil baseeruvate aktsiaseltside ja ühistute sümbioose. Ühistute vertikaalset integratsiooni peaksid soodustama ja koordineerima ka keskühistud, ühistute liidud jm katusorganisatsioonid. Mida enam ühistud seovad end turutehingutega, mis vajavad spetsiifilisi investeeringuid, seda ratsionaalsem on jätkata edasist integratsiooni varumise, esmase töötlemise ning jaekaubanduse suunas. Vertikaalse integratsiooni võimalik ulatus sõltub ühistu võimest tasakaalustada sisemisi organiseerimiskulusid tegevuskulude vähendamisega saavutatud tuludest.

Kindlasti tuleks senisest suuremat tähelepanu pöörata turustus- ning ostuühistute asutamisele. Seda võimalust on Eestis senini vaid väga vähesel määral kasutatud ning nende ühistuliikide poolt pakutav sisendite hindade minimiseerimine ja müügihindade maksimeerimine on valdavalt jäänud üksnes võimalusteks. Paljud talunikelt tooret ostvad firmad on sidunud Eesti talunikud ahistavate tingimustega – näiteks krediteerivad paljud firmad talunikke kevadel sisendite ostul (väetised, kemikaalid, seemned jms), kusjuures laenu seotakse kohustusega müüa sügisel toodetud saak samale firmale selle firma poolt etteantud tingimustel. Mitmed erameiereid pakuvad liisingu või laenu korras lüpsi- ja jahutusseadmeid ning liisingu tingimusena seovad tootjad kohustusega müüa kogu toorpiim neile. Seega dikteeritakse Eesti talunikele ühelt poolt tootmistingimused ja teiselt poolt hinnad nii sisendite ostul kui väljundite müügil.

Ühistegevuse edendamiseks on valitsusel võimalik kasutada mitmesuguseid agraarstruktuuripoliitika meetmeid. Näiteks saab riik tõhusamalt abi pakkuda piima-, liha-, teravilja- jms tootjate ärialase koostöö laiendamisel ning toetada väikeühistute liitumist keskühistuks. Tulenevalt Eesti maapiirkondades valitsevast väiketootmise struktuurist on küsitavaks muutunud väikeste ettevõtete konkurentsivõime traditsiooniliste põllumajandussaaduste tootjatena. Väikeettevõtjatele on soovitatud ümber vaadata oma äriideed ning keskenduda alternatiivsete tegevusharude leidmisele ning arendamisele Eesti maapiirkondades. Alternatiivne põllumajandus on üks agraarstruktuuripoliitika osasid, mis ühtlasi võimaldab ka vähendada põllumajandustootmise koormust ning anda inimestele maapiirkondades täiendavaid võimalusi isetoimetuleku suurendamiseks. Ühistegevuse arendamine pakuks alternatiivse tootmisega tegelevatele väiketootjatele võimaluse kasvatada oma mõjujõudu ja muutuda oluliseks turusubjektiks. Ilma ühistegevuseta on väiketootjal äärmiselt keeruline tänapäeva majanduskeskkonnas edukalt tegutseda.

Põllumajandusliku tootmise efektiivistamise tulemusena võib Eesti vaatamata ekspordi-võimaluste avardamisele ennast juba aastakümne pärast leida ületootmise situatsioonist. Sellise olukorra vältimiseks tuleb tähelepanu pöörata järgmise põllumajanduspoliitika eesmärgi saavutamisele, so tasakaal põhitoodete tootmise ja alternatiivsete tegevuste vahel. Võimalusi alternatiivsete põllumajandusharudega tegelemiseks on mitmeid ning sageli on need väiketootmise tingimustes oluliselt kõrgemat rentaablust võimaldavamad kui põhitoodete tootmine. Alternatiivse põllumajanduse edendamine sobib väga hästi kokku eesmärgiga kujundada Eestis välja elujõuline peretaludel baseeruv põllumajanduslik väiketootmine.

Alternatiivse põllumajandusliku tootmise arendamine võimaldab saavutada mitmeid põllumajanduspoliitika seisukohalt olulisi eesmärke: põhiresursside säästev ja efektiivne kasutamine, ekstensiivse tootmise arendamine, väiketootmise arendamine, tootjatele rahuldavate sissetulekute tagamine, toidu ohutus ja kvaliteet, inimtervise kaitse, keskkonnakaitse, multifunktsionaalsus, külaelu ja maa-asustuse säilitamine ning tasakaal põhitoodete tootmise ja alternatiivsete tegevuste vahel. Maaelanikkonna tööhõive ja elatustaseme parandamiseks ning maakasutuse efektiivistamiseks on võimalik valida mitme erineva arengusuuna vahel: alternatiivsete võimaluste leidmine traditsiooniliste tootmisharude kõrvale – rapsi- ja marjakasvatuse; alternatiivne ehk ökoloogiline tootmine – ei kasutata kemikaale, arvestatakse iseregulatsiooniga, mullaviljakuse säilimisega ja taimede loomuliku vastupanuvõimega; integreeritud tootmine – agrotehniliste võtete kasutamine, mis rikuvad kõige vähem loodust ja võimaldavad kasutada vähem kemikaale.

Talunike jaoks algavad probleemid globaliseerumisest, sest globaliseerumisprotsess on jõudnud ka põllumajandussektorisse. Talunikele mittekuuluvad rahvusvahelised ettevõtted hakkavad järjest enam saavutama mõjujõudu Euroopa, sealhulgas ka Eesti turgudel, ning dikteerima Euroopa talunikele toorainehindu ja ostu-müügi tingimusi (Nurm 2003, lk 83). Tekkinud on suur oht, et Lääne-Euroopa talunikele kuuluvad ühistud ei suuda enam sellistele ettevõtetele konkurentsi pakkuda. Kui muu maailm ja selle majanduse eri osad globaliseeruvad, siis peab globaliseeruma ka ühistegevus ja seda eriti Euroopas. Üksnes kokku hoides ja koostööd tehes suudaksid Euroopa talunikud seista vastu rahvusvahelistele ettevõtetele ja säilitada Euroopa turud Euroopa tarbijatele ja tootjatele. Ühistuliste kontsernide omanikeks-liikmeteks võiksid olla ühesugustel tingimustel erinevate riikide talunikud. Kuuludes naaberriikide ühistutesse muutuvad Eesti talunikud samadel alustel võrdväärseteks omanikeks nendes ettevõtetes, mis opereerivad täna Eesti turul ja on praegu üksnes naaberriikide ühistute omanduses.

Jätkuva globaliseerumise tingimustes omandab järjest suuremat tähtsust rahvusliku ühistegeliku liikumise edukas esindamine rahvusvahelisel tasandil. Koostöö naaberriikide ja rahvusvaheliste ühistegelike organisatsioonidega on oluliseks eeltingimuseks tänapäevase ja laia kandepinnaga ühistegevuse arendamisel. Seega on tugevate keskühistute ja ühistute liitude olemasolu jätkusuutliku ühistegevuse arendamise oluliseks eelduseks. Eesti Ühistegeline Liit kui katusorganisatsioon peab koordineerima ühistegevuse arengut kogu Eestis ning organiseerima ühistegevusalaseid seminare ja konverentse.

Metsandusühistud

- Metsandusühistute tegevust tuleks arendada juba olemasoleva Erametsakeskuse baasil. Erametsaomanikud on üldiselt kursis ühistegevuse põhialustega.
- Eriti oluline on riiklikult toetada **tulundusliku** ühistegevuse arendamist, mille eesmärgiks on tõrjuda turult killustunud vahendus(äri)ettevõtted, mis kokkuvõttes vähendavad metsaomanike tulusid ja viivad raha maapiirkondadest välja.

Kalandusühistud

- Vajalik on alustada kalandusühistute moodustamisega (Euroopa Kalandusfondi IV telg – Kalanduspiirkondade jätkusuutlik areng, LEADER-meede).
- Üle on vaja vaadata seniste kalurite ühistute ühistegevuslik pädevus ja tegevus (korraldada revisjon).
- Korraldada kalurite ühistutele ühistegevusalaseid koolitusi ja seostada need ühistuliste turunduskettide loomise ja otseturundusalaste teadmiste-tegevustega.

Ühistegevuse juhtministeerium-ametkond

- Uurimistulemused kinnitavad, et ühistegevust koordineeriva riikliku juhtministeeriumi (ametkonna) puudumine on pidurdanud oluliselt ühistegevusalase mõtte arengut ühiskonnas. Ultraliberaalsetele turumajanduslikele hoiakutele ei ole valitsuse tasemel väärilist alternatiivi pakutud.
- Ühistegevuse juhtministeeriumi rolli peaks endale võtma põllumajandusministeerium, sest ühistegevus on läbi aegade olnud rohkem arenenud maapiirkondades. Lisaks sellele on ilmne, et maakapitalismi ja suurtootmise kasumite maksimeerimisele suunatud areng põhjustab maaühiskonnas juba lähemal ajal tõsisid sotsiaalseid komplikatsioone

(jätkusuutlik maaelu ei saa põhineda palgatöötaja seisundisse paigutatud maainimestel). Samuti esineb tõsine oht, et suurte riiklike toetuste kaasabil üleinvesteeritud suurkapalistlikud ettevõtted võivad sattuda nn „tehnoloogia nõiaringi“, mille tulemusena halveneb kiiresti maarahva elatustase ja vallanduvad sotsiaalsed konfliktid. Neid tendentse leevendaks talumajanduse ja ühistegevuse teadlik arendamine, mille efektiivseks teostamiseks on juhtministeeriumi olemasolu kindlasti vajalik.

Ühistute kontrollorgan (revisjoniliit)

Siinkohal on esitatud esialgsed ideed ühistute revisjoniliidu moodustamiseks. Nende lõplikuks formeerimiseks tuleks moodustada asjaosalistest komisjon, kes konkreetset tingimused ja vastava seaduseelnõu ette valmistab.

1. Töötada välja ühistute jaoks **ühistute revisjoniliidu seadus**, mille kohaselt kõik tulundusühistud peavad kuuluma revisjoniliitu ja alluma kohustuslikule auditeerimisele. Revisjoniliit peab juhinduma oma tegevuses Rahvusvahelise Ühistegevuse Alliansi (ICA) poolt 21. sajandiks kehtestatud rahvusvahelistest ühistegevuse põhimõtetest. Revisjoniliidu ülalpidamise kulud kaetakse liikmesühistute maksudest. Revisjoniliidu seadusesse tuleks lülitada eriklausel, et olemasolevad ühistulised organisatsioonid saavad ettevõtlusvormi muuta (muutuda AS-iks või OÜ-ks) ainult revisjoniliiduga kooskõlastatud omandivormi muutmise protseduuri läbides. Hetkel on nii, et mõned pseudoühistute juhtkonnad võivad uue seaduse ja kontrolli hirmus ennast kiiresti mõneks teiseks ühinguks ümber registreerida ning niiviisi oma senistele liikmetele suurt kahju tuua – näiteks mõned kohalikud tarbijate ühistud.
2. Vajalik on sätestada, et kõik tulundusühistud peavad enne registreerimist oma põhikirjad kooskõlastama revisjoniliiduga.
3. Mistahes riiklikke toetusi antakse ainult revisjoniliiduga liitunud tulundusühistutele.
4. Riigi ja tulundusühistu vahel sõlmitakse toetuste eraldamisel konkreetne leping, kus sätestatakse tingimused, mille mittetäitmise korral peab ühistu toetuse tagasi maksma (nt muudab ettevõtlusvormi, kasutab vahendeid mittesihotstarbeliselt, rikub tähtaegu jms).
5. Ühistute liikmete **võrdne kohtlemine** peab olema kajastatud tulundusühistu põhikirjas ja see tuleb tagada ka revisjoniliidu auditiga. Tuleb kehtestada, et riiklikke toetusi antakse ainult nendele ühistutele, kus on tagatud liikmete võrdne kohtlemine ja järgitakse ICA põhiprintsiipe.
6. Juhul kui revisjoniliitu ei saa mingil põhjusel seadustada, saaks analoogilised kontrollimehhanismid kehtestada ühistutele suunatud meetmete rakendamise määрусega (eritingimused toetuste andmiseks).

Uurimistöö tulemuste põhjal võib välja tuua mõningad üldised järeldused:

- Ühistute eelisarendamine ei saa olla eesmärgiks omaette. Ühistud peavad turul konkureerima teiste ettevõttevormidega võrdsetel alustel, kuid tulenevalt ühistegevuse spetsiifikast (omandisuhted, sotsiaalne ja regionaalne aspekt) on ühistute puhul vajalik erimeetmete rakendamine ning seadusandluse diferentseerimine. Välisriikide kogemus kinnitab, et ühistegevuse eelisarendamiseks ei ole subsideerivaid meetmeid rakendatud ning neid ei ole plaanis rakendada ka tulevikus.

- Kindlasti on vajalik mitmekülgne poliitiliste jõudude teavitamine majandusliku ühistegevuse olemusest ja selle eripäradest, et seda võetaks arvesse poliitikate ja seadusandluse kujundamisel.
- Piiratud finantsvõimaluste tingimustes oleks Eestis otstarbekas rakendada ühistegevuse arendamisele suunatud võimalikult väheseid kulusid eeldavaid, kuid samas efektiivseid meetmeid.
- Põllumajandusliku ühistegevuse arendamiseks (põllumajandussektori majandustulemuste parandamiseks ning konkurentsivõime tõstmiseks) pakuvad tõhusaimaid võimalusi tulupoliitika valdkonda kuuluvad meetmed.
- Majandusliku ühistegevuse arengu kiirendamiseks on vajalik tulupoliitika valdkonnas rakendada arengumeetmeid. Arengumeetmete rakendamine eesmärkide saavutamiseks on positiivne nähtus ning sihipärase ja järjekindla krediitipoliitika ning infopoliitika rakendamise tulemusena on võimalik saavutada suur osa põllumajanduspoliitika eesmärkidest.
- Vajalik on koostada ja võtta riigikogu tasemel vastu ühistegevuse arendamise riiklik programm.

4. TÄHTSUS PÕLLUMAJANDUSES JA MAJANDUSLIK EFEKT, TULEMUSTE RAKENDATAVUS

Uurimistöö tulemusena tehtud ettepanekud toetavad majandusliku ühistegevuse arengut, järgnevalt on antud ülevaade majandusliku ühistegevuse tähtsusest põllumajanduses ning sellest tulenevast majanduslikust efektist. Hetkeseisuga ei ole kohalikele põllumajandustootjatele loodud piisavalt soodsaid tingimusi, et ära kasutada majanduslikust ühistegevusest tulenevaid võimalusi. Majanduslik ühistegevus on enamuse Euroopa Liidu liikmesriikide ja paljude teiste maailma juhtivriikide põllumajandussektori arendamisel olnud väga olulisel kohal ning tõestanud oma väärtust põllumajandustootjate majandustulemuste parandamise seisukohalt. Majandusliku ühistegevuse arengu kiirendamiseks põllumajandussektoris on mitmeid erinevaid võimalusi, kuid kõige tõhusamaid vahendeid pakub selleks põllumajanduspoliitika.

Kohalike põllumajandustootjate majandustulemused ei ole olnud võrreldaval tasemel ühistulistes süsteemides tegutsevate referentsriikide tootjatega ning Eesti tootjate konkurentsivõime Euroopa Liidu tingimustes on kujunenud oodatust madalamaks. Lähitulevikus põllumajanduspoliitika osas toimuvate järk-järguliste liberaliseerivate reformide tulemusena vähenevad tootjatele suunatud otsesed tulutoetused ning lõpetatakse ka turumeetmete rakendamine senisel kujul. Seetõttu suudavad tootjad tulevikku vaadates oma konkurentsivõimet säilitada üksnes läbi tegevuse efektiivsuse tõstmise. Sellest tulenevalt on vajalik põllumajanduspoliitika edasise kujundamise käigus pöörata senisest oluliselt rohkem tähelepanu majandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmete rakendamisele.

Majanduslik ühistegevus ei toimi siiski ainult liikmete majandushuvides, sest sellel on palju laiem sotsiaalpoliitiline tähendus. Majandusliku ühistegevuse kaasmõjude täielikuks mõistmiseks tuleb oluliselt tõsta Eesti ühiskonna ühistegevusalast teadlikkust. Ilma ühistegevuse olemust põhjalikult tundmata ei ole võimalik välja kujundada efektiivset ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmete kooslust. Majandusliku ühistegevuse sotsiaalpoliitiline roll eristab ühistegevust kui ettevõtlusvormi oluliselt nii aktsiaseltsidest kui ka osühingutest.

Ühistu on oma olemuselt ettevõtlusvorm, mis aitab üheaegselt saavutada nii ettevõtlus- kui ka sotsiaalpoliitika eesmäärke. Ühistegevus aitab arendada majandusraskustes vaevlevaid piirkondi, parandada tööhõivet ja sotsiaalset ühtekuuluvust. Euroopa konkurentsiseaduse mõistes on ühistud võrdsustatud kõigi teiste äriühingutega. Samas ühistu tegevustulemusi ei hinnata mitte lähtudes kapitalilt teenitud tulust, vaid lähtudes teenuse kvaliteedist, mida ühistu oma liikmetele pakub. Sageli tegutsevad ühistud kasumiläve piiiril, mis omakorda võimaldab tööle võtta ühiskonna neid liikmeid, kes muudes organisatsioonides kergesti tööd ei leiaks. Majandusliku ühistegevuse hindamise kriteeriumiks on tulundusühistute turuosa suurus, mida tavaliselt väljendatakse rahas ja/või protsentides. Mida suurem on turuosa, seda suuremat tulu majanduslikus ühistegevuses osalejad saavad.

Eratalunikud, kelle tulud sõltuvad nende endi jõupingutustest, on seetõttu ühtlasi huvitatud maksimaalselt kõrge tootlikkuse saavutamisest ning seega on täidetud üks oluline eeltingimus efektiivseks põllumajandustootmiseks. Peretalude puhul on siiski üheks oluliseks näitajaks talu suurus, sest endiselt on palju talusid, mis on liiga väikesed (maa suuruse ja kapitaliseerimise mõistes) selleks, et anda perele teiste tegevusaladega võrreldavat sissetulekut. Suuruse mõistes allpool kriitilist piiri paiknevad talud ei suuda ennast traditsioonilise põllumajandustootmise tingimustes ära majandada, kuid see võib osutada võimalikuks alternatiivseid tegevussuundi arendades. Selge on see, et erinevate meetmete rakendamise teel on vaja luua talumajanduse arendamiseks soodne keskkond. Mitte kõik talunikud ei suuda ennast edukalt majandada, sest nende majandustulemused on suuremas osas seotud turunõudlusega. Seepärast sunnivad põllumajandustootjate majanduslikud huvid neid ühinema, et saada tugevateks turusubjektideks.

Traditsiooniliste põllumajandussaaduste puhul eeldab kasumlik tootmine põllumajandustootjatele teatavat mastaapi ja piisavat efektiivsust, mille oluliseks baasiks on sihikindel ja järjepidev investeerimine tootmisvahenditesse ning omakapitali. Eesti põllumajandusel on raske tulukuse mahajäämusest välja rabeleda, sest madalad sissetulekud ei võimalda ka moderniseeruda, et oma tootmist kaasajastada ja selle konkurentsivõimet tõsta. Ühistegevuse arendamine aitab oluliselt kaasa väikese ja keskmise suurusega ettevõtete majandusliku mõjuvõimu suurendamisele. Ühistu liikmeks olek võimaldab saada osa mastaabiefektist, aitab parandada ligipääsu turgudele, võimaldab paremate ostu- ja turustustingimusteni jõudmist ning avardab võimalusi koolitus- ja uuringutegevusteks. Kui talunik müüb oma tooraine temale mittekuuluvale ettevõttele, siis kaotab ta sellega omandiõiguse oma toorainest valmistatud kaubale, ei osale seetõttu enam ka turgudel ega hinnakujundusprotsessis ning muutub sisuliselt üksnes tooraine tootjaks rahvusvahelistele ettevõtetele. Kogudes kokku pakutava toodangu, on väiketootjad paremini suutelised moodustama suuremaid partiisid diferentseeritud toodangut, neil on paremad võimalused müügitoetuse korraldamiseks, paiguti isegi kohaliku monopoli positsiooni eksploatamiseks. Samuti vähendab ühistegevus põllumajandustootja sõltuvust kohalike ettevõtete infrastruktuurist, aitab paremini kasutada põllumajandustehnikat ja vähendab toodangu omahinda. Ühistu võimaldab oma liikmetel iseseisvust ja sõltumatust säilitades ühendada erinevaid tegevusi ning jagada riske.

Põllumajandustootjate ühistutel, mis tegelevad saaduste töötlemise, sorteerimise, pakendamise, turustamise ja miks mitte ka eksportimisega, saab olema järjest suurem tähtsus põllumajandustootjate sissetuleku suurendajana, maaelu arendajana ning maainimeste heaolu kasvatajana. Ühistegevus on kasulik nii põllumajandustootjatele kui maapiirkondadele tervikuna, sest see:

- avardab investeerimisvõimalusi, tootmistingimuste parandamine tagab toodete parema kvaliteedi ja avardab turu leidmise võimalusi;
- suurendab maarahva jõukust, sest põllumajandustootja saab lisatulu näiteks töötlemisest ja turustamisest;
- loob võimalusi sisendite ühise ostmise abil toota madalama omahinnaga ning saada rohkem tulu;
- võimaldab ühiselt turustades müüa suuremaid ühtlase kvaliteediga koguseid ning leida nii kiiremini ostjaid ja saada parem hind.

Majanduslik ühistegevus on kõigi uuringusse kaasatud referentsriikide põllumajandussektori arendamisel olnud väga olulisel kohal ja tõestanud oma tähtsust põllumajanduses ning majanduslikku efekti. Kohalike põllumajandustootjate majandustulemused ei ole olnud võrreldaval tasemel ühistulistes süsteemides tegutsevate naaberriikide tootjatega ning Eesti tootjate konkurentsivõime on Euroopa Liidu tingimustes kujunenud oodatust madalamaks. Turuolukorda arvesse võttes suudavad Eesti tootjad oma konkurentsivõimet säilitada üksnes läbi tegevuse efektiivsuse tõstmise. Sellest tulenevalt on vajalik põllumajanduspoliitika edasise kujundamise käigus pöörata senisest rohkem tähelepanu majandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud tegevustele. Ühistulise hinnakujunduse tulemusena on tootjal ning ühistu liikmel võimalik osa saada hinna kujunemise ahela erinevatest osadest. Juhul, kui kõik hinnakujunduse lülid (kokkuost, töötlemine, vahendamine ja jaemüük) on tootjate omandis, loob see tootjatele hulgaliselt võimalusi opereerida ahela kõigis lülides. Tänapäeva ühiskonnas toodavad valdava osa kasumist ahela viimased lülid – kaubandus, vahendus ja töötlemine. Vertikaalse ühistegevuse arendamine võimaldaks tootjatel osa saada hinna kujunemise ahela erinevates osades loodud kasumist, mis lõppkokkuvõttes tagaks põllumajandustootjatele piisava sissetulekute taseme, investeringute järjepidevuse ja efektiivsuse kasvu ning vähendaks vajaduse põllumajanduspoliitika meetmete rakendamise järele minimaalseks. Ühistegevuse arendamine pakub alternatiivse tootmisega tegelevale väiketootjale võimaluse kasvatada oma mõjujõudu ja muutuda oluliseks turusubjektiks.

Pikemas perspektiivis on käesolev uuring esimeseks etapiks ühistegevusel baseeruva põllumajanduspoliitika uurimisel. Eduka põllumajanduspoliitika väljakujundamiseks vajaliku baasi loomiseks on kavas sama valdkonna uuringute jätkamine ka järgnevatel aastatel.

Rakendatavus

Uuringu tulemusena tehti ühistegevuse arengut toetava põllumajanduspoliitilise suuna osas ettepanekuid, mida on võimalik kasutada Eesti põllumajanduspoliitika (agraarstruktuuri- ja tulupoliitika) edasises kujundamisprotsessis ning samuti MAK 2007-2013 meetmete efektiivsemaks rakendamiseks. Uuringu tulemuste rakendamine on võimalik selleks vajaliku poliitilise tahte olemasolul nii Eesti Vabariigi Põllumajandusministeeriumi kui ka Eesti Vabariigi Valitsuse tasandil.

Uuringu tulemusena tehtavate ettepanekute osas oli alates uurimistöö eesmärkide püstitamisest seatud üheks kriteeriumiks nende ettepanekute hilisem rakendatavus. Seda eesmärki silmas pidades võeti meetmete väljapakumisel aluseks võimalikult minimaalsed riigieelarvelised kulutused, samuti arvestati meetmetekompleksi kujundamisel põllumajanduspoliitika üldiseid suundumusi Euroopas ja maailmas. Raamtingimustena käsitleti ELi ühtse põllumajandus- ja maaelupoliitika edasise arenguid ning Maailma Kaubandusorganisatsiooni mõju.

Enamuse välja pakutud põllumajanduspoliitiliste meetmete rakendatavuse üheks indikaatoriks on kindlasti referentsriikide praktilised kogemused nende meetmete rakendamisel. Uuringu üheks eesmärgiks oli analüüsida varem erinevates riikides rakendatud meetmeid ning valida nende seast sobivaimad Eesti tingimustes rakendamiseks.

5. MAAELU ARENGUKAVA 2007-2013 MEETMETE MÕJU MAJANDUSLIKU ÜHISTEGEVUSE ARENGULE

Maaelu Arengukava 2007-2013 meetmestikus leidub üksikuid meetmeid, mis prioritseerivad majandusliku ühistegevuse arendamist või loovad head võimalused majandusliku ühistegevuse arendamiseks. Uurimisprojekti töörühm analüüsis nende erinevate meetmete võimalikku mõju ühistegevuse arengule ning samuti tootjate valmisolekut nende toetuste kasutamiseks.

Järgnevalt on välja toodud need MAK 2007-2013 meetmed, mille rakendamise eesmärki on võimalik otseselt majandusliku ühistegevuse arendamisega seostada:

1. Meede 1.4. – Põllumajandusettevõtete ajakohastamine. Alameetmed 1.4.1. – Investeeringud mikropõllumajandusettevõtete arendamiseks; 1.4.2. – Investeeringud loomakasvatusehitistesse; 1.4.3. – Investeeringud bioenergia tootmisesse.
2. Meede 1.7. – Põllumajandus- ja toidusektoris ning metsandussektoris uute toodete, töötlemisviiside ja tehnoloogiate arendamine. Alameede 1.7.1. – Põllumajandus- ja toidusektoris ning metsandussektoris uute toodete, töötlemisviiside ja tehnoloogiate arendamise alane koostöö.
3. Meede 1.9. – Tootjarühmade loomine ja arendamine.
4. Meede 4 – LEADER

Meede 1.4. – Põllumajandusettevõtete ajakohastamine

Mõju ühistegevuse arengule

- Alameede 1.4.1. soodustab majandusliku ühistegevuse arendamist, sest kui mikrotootjad taotleavad investeeringutele toetust läbi ühistegevuse organisatsiooni või esitavad mitu tootjat ühistaotluse, siis on neil võimalik osa saada suuremast maksimaalsest toetussummast kui eraldiseisvatena taotlust esitades. Samuti on ühistegevuse eelistamine selgelt välja toodud hindamiskriteeriumide loetelus.
- Mikropõllumajandustootjate investeeringute toetamine on väga vajalik, kuid tegelikult vajaks see meede laiendamist ka keskmise suurusega põllumajandustootjatele ning suurtootjatele. Põllumajandusettevõtete ajakohastamine on aktuaalne teema ka keskmise suurusega tootjate ning suurtootjate puhul ning neile tuleks läbi MAKi meetmete luua analoogsed tingimused ühistegevuse arendamiseks.
- Alameede 1.4.2. puhul kuuluvad ühistegevuse organisatsioonid küll sihtrühma hulka, kuid toetuste määrade ning hindamiskriteeriumide osas ei luua ühistegevuse organisatsioonide arendamisele mitte mingisuguseid eeliseid. Ühistegevuse arendamise kiirendamiseks tuleks nii toetuste määrade kui ka hindamiskriteeriumide osas ühistegevust prioritseerida.
- Alameede 1.4.3. puhul kuuluvad ühistegevuse organisatsioonid sihtrühma hulka ning samuti on ühistegevuse eelistamine välja toodud hindamiskriteeriumide loetelus.

Ühistegevuse arengu kiirendamiseks tuleks samas ühistegevust prioritseerida ka toetuste määrade diferentseerimise kaasabil.

Tootjate valmisolek toetust kasutada

- Eestis sisuliselt puuduvad üksnes mikropõllumajandustootjaid hõlmavad ühistegevuse organisatsioonid, sest valdavalt kuuluvad mikropõllumajandustootjad ühistegevuse organisatsioonidesse koos keskmise suurusega tootjatega, kes üldjuhul moodustavad rohkem kui 25% liikmeskonnast. Sellised ühistegevuse organisatsioonid praegustel tingimustel toetuse sihtrühma hulka kuuluda ei saa.
- Üksnes mikropõllumajandustootjatel baseeruvate ühistegevuse organisatsioonide väljakujundamine eeldab ühistegelike katusorganisatsioonide jõulist sekkumist, sest senise kogemuse kohaselt ei ole mikropõllumajandustootjatel oma põhitegevuse kõrvalt jätkunud piisavalt aega teiste tootjatega koostöö edendamiseks ning samuti on mikropõllumajandustootjate teadmised ühistegevuse olemusest ja eelistest puudulikud. Ühistegevusliidrite esilekerkimine mikrotootjate seast võib osutuda problemaatiliseks.
- Alameetmete 1.4.2. ja 1.4.3. puhul eeldab tootjate valmisolek toetust kasutada üksnes piisavat teavitustööd, muus osas ei tohiks takistusi esineda.

Meede 1.7. – Põllumajandus- ja toidusektoris ning metsandussektoris uute toodete, töötlemisviiside ja tehnoloogiate arendamine

Mõju ühistegevuse arengule

- Alameetme 1.7.1. üldeesmärk prioritseerib toormetootjate, töötleva tööstuse ja kolmandate isikute vahelist vertikaalset koostööd põllumajandus-, toidu- ning metsandussektoris suurema innovatiivsuse saavutamiseks. Ühistegevus töötlemisviiside ja tehnoloogiate arendamise ning tootearenduse valdkonnas on väga oluline ning aitab kaasa jätkusuutliku põllumajandussektori tekkimisele ja ühistegevuse arendamisele Eestis.
- Toetuse saajate sihtrühma ning toetuse määrade ja toetussummade osas ei ole ühistegevuse organisatsioonide kaasamist prioritseeritud, kuigi ühistegevuse organisatsioonide kaasamine nii tootjate kui ka töötlevate tasandil võimaldaks veelgi paremini meetme eesmärke saavutada, st tekitaks innovatiivsuse saavutamiseks laiemat kandepinna.

Tootjate valmisolek toetust kasutada

- Initsiatiiv toetuse taotlemiseks tekib tõenäoliselt kas teadus- ja arendusasutuste, suuremate töötlemisettevõtete või tootjate ja töötlevate ühistute tasandil. Sõltumata sellest, millisel tasandil initsiatiiv tekib, toob see endaga kaasa vertikaalse koostöö, mille tulemusena saavad projektist kasu tõenäoliselt ka väiketootjad ning väiketöötlevad.
- Eraldiseisvate toormetootjate tasandil initsiatiivi tekkimine on vähetõenäoline, see osutub võimalikuks üksnes ühistegevuse organisatsioonide kaasabil.
- Suurte ettevõtete osas kehtiv maksimaalne 30% toetusmäär tõenäoliselt ei ajenda suurettevõtteid innovatsiooniga tegelema. Toetust hakatakse taotlema üksnes projektidele, mis toetusest sõltumata oleks ellu viidud. Innovatsiooniga tegelemise prioritseerimiseks oleks vajalik toetusmäär tõsta 50% tasemele.

Meede 1.9. – Tootjarühmade loomine ja arendamine

Mõju ühistegevuse arengule

- Meetmel on otsene mõju vertikaalse majandusliku ühistegevuse arendamisele. Tootjarühmadele suunatud meede loob eeldused tulundusühistute moodustamiseks ning nende arendamiseks, samuti seavad rakendatavad hindamiskriteeriumid prioriteetidid täpselt paika.
- Väga positiivne on asjaolu, et toetatavate tegevuste hulka on arvatud ka tootmise ja toodangu turunõuetele vastavaks muutmiseks toodete kvaliteedi parandamine ühiste eeskirjade kehtestamise abil ning kauba ühiseks müügiks ettevalmistamine ja müügi tsentraliseerimine ning hulgiostjatele tarnimine.

Tootjate valmisolek toetust kasutada

- Tulundusühistute asutamise ja arendamise hoogustamine on võimalik üksnes tevitus- ja koolitustegevuse intensiivistamise tulemusena (LEADER-meetme all avanevad võimalused), vastasel juhul võib toetuse taotlejate arv jääda väikeseks. Hetkel ei loo majandusliku ühistegevuse olukord võimalusi selle meetme maksimaalseks ärakasutamiseks.
- Toetuse saamiseks esitatavad nõuded, toetavad tegevused ja toetussummad on tulundusühistute jaoks piisavalt atraktiivsed, kõik eeldused on loodud selleks, et tekiks soov toetuse taotlemiseks.

Meede 4 – LEADER

Mõju ühistegevuse arengule

- Meetme rakendamise eesmärkideks on teiste seas kohalike tegevusgruppide, kohaliku tasandi majandusliku koostöö ning töökohtade loomisele kaasa aitavate koostöövormide arendamine. Need eesmärgid loovad täiendavad võimalused ühistegevuse arendamiseks erinevates piirkondades.
- Majandusliku ühistegevuse prioritseerimine kohaliku arengustrateegia välja töötamisel loob täiendavaid võimalusi ühistegevusalase informatsiooni-, teavitamis- ja koolitustegevuse tõhustamise toetamiseks.
- Meetme olemusest ja eesmärkide rohkusest tulenevalt võib selle mõju majandusliku ühistegevuse arendamisele jääda suures osas deklaratiivseks ning kaudseks. Samas võimaldab see kohaliku arengustrateegia väljakujundamisel parandada ühistegevuse mainet ning tõsta üldsuse teadlikkust ühistegevuse võimalustest.

Tootjate valmisolek toetust kasutada

- Kuigi ettevõtjad on kaasatud toetuse saajate sihtrühma, võib LEADER-meetme idee (eesmärgid, toetatavad tegevused ning taotlejale esitatavad miinimumnõuded) jääda nende jaoks võõraks ning selle meetme alt toetuse taotlemise algatust on oodata ennekõike kohalike tegevusgruppide, omavalitsusüksuste ja ühenduste tasandil.
- Ettevõtjate kaasamise määr sõltub suures osas kohalike tegevusgruppide liidrite aktiivsusest teavitustöö valdkonnas.

Ettepanekud

- Alustada ühistegevusalaste masskoolituste korraldamisega, seda eeskätt maarahvale. Seda on otstarbekas teha kogukondade arendamise meetme kaudu.
- Tootjate ja tulundusühistute liikmete omavahelise usalduse tõstmiseks ja teadmiste süvendamiseks kehtestada ühistuliikmetele (eriti juhtkonna liikmetele) kohustuslikud kursused.
- Seadustada, et ühistute juhtideks saavad olla ainult ühistegevusalased kursused läbinud atesteeritud inimesed. Kuna ühistujuhid tegelevad otseselt paljude inimestega (liikmetega), kelle saatus nendest sõltub, siis peab ka riik kindel olema, et liikmeid juhivad asjatundlikud inimesed.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. **Bekkum, O-F van.** Ühistumudelid ja põllumajanduspoliitika reform. Tallinn, 2003, 264 lk.
2. **Blank, T.** Kaikad ühistegevuse kodarates. – EPMÜ teadustööde kogumik nr 217. Tartu: Infotrikk, 2003, lk 56-59.
3. Commission of the European Communities. On the promotion of co-operative societies in Europe: Communication from the commission to the council and the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. COM (2004) 18 final. Brüssel: 2004.
4. **Cruz, M.** Agricultural insurance systems. – A New Europe: The Farmers' Role. Congress of European Agriculture. Tallinn, 18 - 20 September 2002, p. 67-72.
5. **Dawkins, R.** – The Selfish Gene, Oxford University Press, Oxford, 1976.
6. **Dawkins, R.** – Jõgi Eedenist. Ilmamaa Kirjastus, Tartu, 2000, 184 lk.
7. **Derrien, F.** Promotion of agricultural cooperatives and enabling policy environments. IFAP – International Federation of Agricultural Producers. 21.09.2004, Varssavi, Poola.
8. Eesti Ühistegevuskongressi “100 aastat rahvuslikku ühistegevust Eestis“ resolutsioon, 03. oktoober 2002 . – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 2002, nr 5, lk 84.
9. EV Põllumajandusministeerium. Maamajandus – ülevaade ühistegevusest maal. – [<http://www.agri.ee/>] (25.04.2005).
10. **Ekbaum, A.; Inno, K.** – Ühistegevus Eestis. Ühistegevuse Kirjavara ja Toronto Eesti Ühispank, Toronto, 1969, 1961, 1962, 1963, 244 lk.
11. **Fukuyama, F.** – Suur vapustus. Inimloomus ja ühiskondliku korra taastamine. Kirjastus Tänapäev, Tallinn, 2001, 400 lk.
12. **George, S.** – Lugano raport. Salajane. Kapitalismi säilitamisest kahekümne esimesel sajandil Susan George järelsõnaga. Kirjastus Tänapäev, Tallinn, 2000, 216 lk.
13. **Hawken, P.; Lovins, A.; Lovins, L.; Hunter** – Looduskapitalism: Uue tööstusrevolutsiooni algus. Kirjastus Tänapäev, Tallinn, 2003, 490 lk.
14. **Hillbom, L.** Ühistegevuse arengusuunad Euroopas ja maailmas. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 1999, nr 3, lk 14.
15. **Hobsbavm, E.** – Äärmuste ajastu, lühike 20. sajand 1914 - 1991. Kirjastus Varrak, Tallinn, 2002, 664 lk.
16. **Huntington, S.-P.** – Tsivilisatsioonide kokkupõrge ja maailmakorra ümberkujunemine. OÜ Fontese Kirjastus, Tallinn 1999, 456 lk.

17. **Härmälä, E.** . Ühistud Euroopas – 580 päeva Euroopa Liidus: konverents Pärnus, 2. dets 2005. Koostaja ja toimetaja J. Sõrra. Tartu, 2006, lk 7.
18. International Labour Office. Promotion of cooperatives. International Labour Conference, 90th Session 2002, Report IV (2B). Geneva, 2002.
19. **Jankowski, J.** Enlargement – what impact on co-operatives. Some experiences of Polish co-operatives in accession process to the European Union. – Presentation prepared for the Seminar „Co-operatives in a Dynamic Enterprise Europe”. ICA-Europe General Assembly, Lissabon, Oct 11th, 2002.
20. **Kaplan, R.** – Tulekul on anarhia. Kirjastus Varrak, Tallinn, 2001, 172 lk.
21. **Korten, D.-C.** – Maailm suurfirmade haardes. Kirjastus Tänapäev, Tallinn, 2000, 400 lk.
22. **Krinal, V.; Krimm, K., Tomson, E.** – Ühistegevuse arengust Eestis. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 1996, 56 lk.
23. **Kucklick, C.** – Globaliseerumise leiutajad. Ajakiri Geo, november 2008, lk 22-31.
24. **Köppä, T.; Laukkanen, J., Santala, J.** – Enemmän kuin yritys. Yhteisö yrittämisen menestystekijät. Helsinki, 2001, 151 s.
25. **Leetsar, J.** – Kaasaegne ühistegevus ja maamajandus. Kirjastus „Külim”. Tallinn, 1996, 168 lk.
26. **Leetsar, J.** – Ühistegevuse areng ja perioodid Eestis. Konspektiivne ülevaade, II vihik, Tallinn, 1999, 102 lk.
27. **Leetsar, J.** Ühistegevus globaliseerivas ühiskonnas. Globaalselt mõelda, regionaalselt tegutseda. – Rahvuslik põllumajanduspoliitika teel Euroopa Liitu Rahvusvaheline konverents 10.05-12.05.2000. Tallinn, 2000, toimetised nr 1, lk 66-82.
28. **Leetsar, J.** 2001a. Ühistegevus ja Euroopa Liit: VI vihik. Tallinn: Infotrükk, 2001, 56 lk.
29. **Leetsar, J.** 2001b. Ühistegevusest Eestis. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 2001, nr 4, lk 14-17.
30. **Leetsar, J.** Ühistegevus globaliseerivas ühiskonnas. Tartu: Vanemuise Seltsi Kirjastus, 2003, 408 lk
31. **Leetsar, J.** – Igavesti koos loodusega. Ühistuteooria looduslik-geneetilised alused. VII vihik. Eesti Maaülikool, Tartu, 2006, 149 lk.
32. **Luht, E.** – 90 aastat Eesti ühiskaubandust. 75 aastat tema keskühistut. I, Tallinn, 1992, 202 lk.
33. **Norberg, J.** – Inimese rikkus – globaalne turumajandus. Eesti Entsüklopeedia-kirjastus, Tallinn, 2003, 286 lk.
34. **Nurm, K.** Uued väljakutsed rahvusvahelises ühistegevuses – EPMÜ teadustööde kogumik nr. 217. Tartu: Infotrükk, 2003, lk 83-88.
35. **Padar, I.** Ühistegevuse roll põllumajanduses. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 2001, nr 4, lk 10-11.

36. **Primack, R.-B.; Kuresoo, R., Sammul, M.** – Sissejuhatus looduskaitse bioloogiasse, Eesti Loodusfoto, Tartu, 2008, 416 lk.
37. Pöördumine EV Presidendi, EV Riigikogu ja EV Valitsuse poole, Konverents „7 alternatiivi ühistegevuses”. – Ühistegelised uudised, november 2003, nr. 1-3, lk 7.
38. Rahvusvaheline Ühistegevusliit. Ühistud sotsiaalse, majandusliku ja demokraatliku arengu poolt. Pressiteade, Konverents „7 alternatiivi ühistegevuses”. – Ühistegelised uudised, november 2003, nr. 1-3, lk 7-8.
39. **Ramanauskas, J.** Ühistegeline liikumine Leedus peale iseseisvumist. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 1999, nr 3, lk 29-35.
40. **Reinart, A.** – Märkmeid põllumajanduse arendamisest Eestis. Kogumik: Kodumaal ja võõrsil. Canada, Toronto, 1965, lk 21 – 56.
41. **Schöber, P.** – Kohalik omavalitsus. Tänapäevase kohaliku omavalitsuse idee. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2003, 224 lk.
42. **Siplane, A.** Ühistumaastik Eestis aastatel 1995-2001. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 2001, nr 4, lk 82-89.
43. **Skurnik, S.** Ühistegevuse areng ja tähtsus Soomes. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 2002, nr 5, lk 10-19.
44. **Soopa, A.** Development of Co-operation in the Processing Industry of Latvia. – EPMÜ teadustööde kogumik nr 217. Tartu: Infotrükk, 2003, lk 89-101.
45. **Soros, G.** – Globaalse kapitalismi kriis. Avatud ühiskonda ähvardavad ohud. Tallinn, 1999, 332 lk.
46. **Sõrra, J.** Ühistud Eestis täna ja homme – põllumeeste ühistegevus. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 2002, nr 5, lk 80-82.
47. **Süllä, K.** Konverents „7 alternatiivi ühistegevuses”. – Ühistegelised uudised, november 2003, nr. 1-3, lk 4-6.
48. Teaduslik-praktilise konverentsi „Kuhu lähed, ühistegevus?” põhiseisukohad ja ettepanekud ühistegevuse arendamiseks Eestis. 26. märtsil 1999.a., Tartus – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 1999, nr 3, lk 159-162.
49. Teaduslik-praktilise konverentsi „Ühistegevus – kas väljasurev dinosaurus või 21. sajandi ühiskonnamudel” resolutsioon. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis. Tallinn, 2001, nr 4, lk 130.
50. **Weinberger, K.** Austrian multi-risk insurance. – A New Europe: The Farmers’ Role. Congress of European Agriculture. Tallinn, 18-20 September 2002, p. 75-77.
51. **Wheatley, M.-J.** – Juhtimine ja loodusteadus. Korra otsingul kaootilises maailmas. OÜ Fontese Kirjastus, Tartu, 2002, 182 lk.
52. Ühistegevus Eestis. Toimetanud A. Kask, A. Simm, A. Tamman. Eesti Ühistegelise Liidu Kirjastus, Tallinn 1927, 352 lk.
53. Ühistegevusest Eesti Vabariigis, 2. Eesti ühistegevuskongress. Tallinn, 1998, 94 lk.

Kirjaliku intervjuu küsimustik Eesti ühistegelastele ja arvamusiidritele

Taustainfo

Eesti Maaülikooli ühistegelastel on hetkel käsil rakendusuuring „Põllumajanduspoliitika raames avanevate võimaluste uurimine majandusliku ühistegevuse arendamiseks Eestis”. Rakendusuuringu tulemuste kokkuvõte esitatakse EV Põllumajandusministeeriumile 2008.a. detsembris. Käesoleva küsimustiku eesmärgiks on välja selgitada Eesti ühistegevuse arvamusiidrite arvamusi ja seisukohti erinevates ühistegevuse ja põllumajanduspoliitikaga seonduvates küsimustes. Palume Teil vastata järgnevatele küsimustele ning seeläbi anda oma panus majandusliku ühistegevuse arendamiseks Eestis.

Oleksime tänulikud, kui suudaksite oma vastused meile edastada hiljemalt **05.09.2008**. Täiendavate selgituste saamiseks palun võtke ühendust töörühma liikmega Raimond Tamm – traimond@emu.ee, tel. 51 54 738.

Töörühm tänab Teid panuse andmise eest meie uurimistöösse!

Palun trükkige vastused iga küsimuse järele

1. Palun andke lühihinnang majandusliku ühistegevuse arengutasemele Eestis.
2. Millised on Teie arvates Eesti põllumajandussektoris kolm peamist majandusliku ühistegevuse arengut takistavat tegurit?
3. Kuidas Te hindate riigi rolli ja senist tegevust põllumajandusliku ühistegevuse (*Märkus: põllumajandusliku ühistegevuse all on käesolevas küsimustikus silmas peetud põllumajandussektoris kõigil tasanditel toimuvat ühistegevust – tootmine, töötlemine, ühiskasutamine, turustamine jne*) arendamisel Eestis?
4. Kas Teie arvates kaasatakse Eestis majandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmete väljatöötamisele piisavalt ka ühistegevuse spetsialiste ning ühistegevussektori arvamusiidreid? Millised oleksid Teie ettepanekud seoses poliitiliste meetmete väljatöötamise süsteemi efektiivistamisega?
5. Millised tegevused aitaksid Teie arvates põllumajandusliku ühistegevuse arendamisel (ühistute turuosa suurendamisel) kõige kiiremini tulemusi saavutada?

6. Millised tegevused oleksid Teie arvates põllumajandusliku ühistegevuse arendamisel (ühistute turuosa suurendamisel) kõige mõjusamad (nii lühemas kui ka pikemas perspektiivis)?
7. Millised senini Eestis rakendatud poliitilised meetmed on Teie arvates põllumajandusliku ühistegevuse arendamisele kõige rohkem kasuks tulnud?
8. Põllumajanduspoliitika keskseks küsimuseks on teatavasti tootjatele tulukuse tagamine, mille realiseerimise edukus sõltub oskuslikust arengu-, turu- ja siseriiklike meetmete kasutamisest. Milline eelpool nimetatud meetmegrupp aitab Teie arvates kõige paremini Eesti tootjate tulukusega seonduvaid eesmärke saavutada? Palun põhjendage lühidalt oma arvamust.
9. Palun andke oma hinnang turumeetmete (hinna-, turu- ja tollipoliitika) võimalikule rakendamisele põllumajandusliku ühistegevuse arendamiseks Eestis.
10. Palun andke hinnang Eestis tegutsevate ühistegelike katusorganisatsioonide senisele tegevusele. Kas Teie arvates on põllumajandusliku ühistegevuse arendamiseks vajalik täiendavate katusorganisatsioonide asutamine? Kui jah, siis milliste ja millisel eesmärgil?
11. Piiratud finantsvõimaluste tingimustes on Eestis otstarbekas rakendada võimalikult odavaid ja efektiivseid põllumajandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud poliitilisi vahendeid: arengumeetmeid, krediitpoliitikat, infopoliitikat ja tootearendust. Milliseid meetmeid Teie selles osas soovitaksite kasutada (märksõnadena võib välja tuua ligipääsu finantsvahenditele, investeerimispotentsiaali suurendamise, ühistegevusega seonduva informatsiooni levitamise, ühistulise käitumise koolitussüsteemi loomise, keskühistute ja katusorganisatsioonide tegevuse tõhustamise jms)?
12. Millised oleksid Teie arvates efektiivsed põllumajandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud poliitilised meetmed, mis seaksid riigieelarve võimalikult väikese surve alla? Palun tooge mõned näited.
13. Millised oleksid Teie arvates kõige tõhusamad põllumajandusliku ühistegevuse arengut edendavad meetmed (lisaks põllumajanduspoliitikale, näiteks ka maksu-, regionaal-, sotsiaal- vms poliitika valdkonnas)?
14. Kas Teile teadaolevalt on Eestis majanduslikku ühistegevust toetavate meetmete osas tehtud ettepanekuid, mis on idee tasandil olnud igati otstarbekad, kuid on ühel või teisel põhjusel rakendamata jäänud? Millised on need ettepanekud olnud?
15. Kas Teie arvates peaks Eestis ühistuid võrreldes teiste ettevõttevormidega eelisarendama? Kui jah, siis milliseid meetmeid ja millises riigipoliitika valdkonnas peaks selleks rakendama?
16. Kas Teie arvates on Eestis majanduslikku ühistegevust õigusaktidega piisavalt reguleeritud? Milline on Teie nägemus seoses võimalike seadusandlike muudatuste ja täiendustega?

17. Kas Te olete täheldanud olulisi erinevusi väike- ja suurühistute tegevustulemuste (majandustulemused, kasu liikmetele) vahel? Milles on need erinevused seisnenud?
18. Millise hinnangu Te annate Eesti ühistute liikmete teadlikkusele ühistegevuse eripäradest ja võimalustest ning ühistu tegevusest? On see piisav, millised on võimalikud probleemid, kuidas liikmeid haritakse, kuidas toimub täiendõpe, kui suur on liikme roll suurühistutes jne?
19. Kas ja millisel kujul Te näete Eesti ühistute koostöövõimalusi teiste riikide põllumajandussektori ühistutega?

TÄNAME VASTUSTE EEST!

Vastuste koostaja nimi:

Kontaktinfo:

Written interview directed to co-operative leaders in Europe

Background information

Co-operative scientists from the Estonian University of Life Sciences are currently working on the scientific-practical research “Study of opportunities arising from agricultural policy to develop economic co-operation in Estonia”. The results of the research will be presented to Estonian Ministry of Agriculture in December 2008. The aim of the present written interview is to find out the opinions of co-operative leaders from different countries regarding several co-operative issues (related to agricultural policy and agricultural co-operation). Please kindly answer the following questions and thereby contribute to the improvement of economic co-operation in Estonia.

We would be thankful if you manage to complete your answers by **Sep 05, 2008**. Please simply type your answers after the questions. If you feel uncomfortable with any of the following questions, simply leave it unanswered. In case you might require additional clarification, do not hesitate to contact Mr. Raimond Tamm – traimond@emu.ee, +372 51 54 738.

Thank you for your contribution!

1. Please shortly express your opinion regarding the level of development of economic co-operation in your country.
2. Which are in your opinion three main factors that could be considered as main obstacles when developing agricultural co-operation in your country?
3. How do you evaluate the role of state government in your country when development of agricultural co-operation is considered?
4. How are the political measures directed to agricultural co-operatives formed in your country – who are participating in the decision-making process?
5. Are co-operatives also somehow involved in the decision-making process when political measures to support agricultural co-operatives are developed? If yes, then please describe shortly.
6. What kind of activities have in your opinion mainly accelerated (mostly increased the market share of co-operatives) the development of agricultural co-operation in your country?
7. Which are the measures directed to the development of agricultural co-operation that have been applied in your country in the past, but are not applied anymore? Why has it happened?

8. Which political measures have in your opinion so far been most efficient regarding the development of agricultural co-operation?
9. The key task of agricultural policy is to assure profitability of agricultural producers. Which group of measures (development, market and internal measures) could be most efficient for achieving the main aim of agricultural policy?
10. What is your opinion regarding price, market and customs policies – could those be a solution for developing co-operation in long-term?
11. Please describe shortly what is your opinion regarding the performance of cooperative umbrella organizations in your country. Which are the key organizations and have those organizations been efficient so far?
12. In case of restricted financial opportunities it could be reasonable to apply possibly inexpensive and efficient political measures: development, credit and info policy. Which measures would you suggest to be applied in case of these policies (e.g. aiming access to financing facilities, distribution of co-operative information, improving the performance of umbrella organizations etc)?
13. Which could be the measures directed to the development of agricultural co-operation that have relatively low pressure on the state budget, but at the same time could be highly efficient?
14. What kind of activities (overall) would be most efficient to accelerate the development of agricultural co-operation?
15. Which are in your opinion the most efficient political measures (in case of whatever governmental policy) for developing agricultural co-operation?
16. Have there ever been any measures (directed to the development of agricultural co-operation) which have conceptually been reasonable to apply, but for any reason the good ideas have never been realized? If yes, then please describe shortly.
17. Has co-operation been a sheltered form of entrepreneurship in your country? If yes, then what kind of activities are indicating, that it has really been so?
18. In case of which governmental policies (economic, tax, regional, social etc) the applied political measures have been differentiated to favor agricultural co-operation in your country? Which have been those differentiated measures?
19. What about the situation regarding co-operative legislation in your country – has it been efficient in terms of accelerating the development of co-operation? Which have been the major problems regarding the co-operative legislation and what is the outlook for the future?
20. What kind of political measures are reasonable enough to be applied in Estonia where co-operation is often considered as a relatively strange phenomenon?

21. In case of operating statements (economic results, benefits for the member etc), have you noticed remarkable differences between small and large agricultural co-operatives? Please describe shortly the tendencies.
22. How do you evaluate the average knowledge (about co-operation) of the members of agricultural co-operatives in your country – is it enough, is it continuously improved, is there any problems existing? Are the members actually playing key-role in large co-operatives or they are discarded by the director?
23. Do you see any integrated opportunities for collaboration (based on equal rights) between the agricultural co-operatives from your country and co-operatives from Estonia? Which could be the best opportunities specifically?

Answers were completed by: (name)

Contact details:

Date: